

The European Agricultural Fund for Rural Development:
Europe investing in rural areas

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KMETIJSTVO,
GOZDARSTVO IN PREHRANO

STRATEŠKI NAČRT SKUPNE KMETIJSKE POLITIKE 2023–2027

SPECIFIČNI CILJ 1

Podpora vzdržnim dohodkom kmetij in odpornosti po vsej uniji za
povečanje prehranske varnosti

ANALIZA STANJA

ANALIZA SWOT

Ljubljana, november 2021

Ta dokument predstavlja osnutek analize stanja, analize SWOT za Strateški načrt SKP 2021–2027. Gre za delovni dokument, ki je podlaga za razpravo in nadaljnje delo pri pripravi Strateškega načrta SKP 2021–2027. Vsebine, predstavljene v tem delovnem dokumentu, se lahko spremenijo in med nadaljnjo razpravo ustrezno prilagodijo.

Kazalo vsebine:

1	SEZNAM KRATIC	6
2	UPORABLJENI KAZALNIKI STANJA	7
3	ANALIZA STANJA	8
3.1	POVRŠINA SLOVENIJE (C.05).....	8
3.2	KMETIJSKE POVRŠINE (C.17)	9
3.2.1	<i>Intenzivnost kmetovanja (C.33)</i>	12
3.3	STRUKTURA KMETIJSKIH GOSPODARSTEV	13
3.3.1	<i>Povprečno kmetijsko gospodarstvo v Sloveniji</i>	13
3.3.2	<i>Število kmetijskih gospodarstev</i>	13
3.3.3	<i>Fizična velikost kmetijskih gospodarstev glede na KZU (C.12)</i>	14
3.3.4	<i>Tipologija kmetijskih gospodarstev</i>	15
3.3.4.1	<i>Živinoreja</i>	18
3.3.4.2	<i>Rastlinska proizvodnja</i>	20
3.4	DELOVNA SILA NA KMETIJSKIH GOSPODARSTVIH (C.13)	21
3.5	EKONOMSKA VELIKOST KMG	23
3.6	DOHODEK V KMETIJSTVU	24
3.6.1	<i>Faktorski dohodek v kmetijstvu (C.24)</i>	24
3.6.2	<i>Neto dodana vrednost kmetijskega gospodarstva (C.26)</i>	26
3.6.3	<i>Sektorji v težavah</i>	29
3.6.4	<i>Podjetniški dohodek v kmetijstvu (C.25)</i>	39
3.6.5	<i>Diverzifikacija dohodka na KMG</i>	40
3.6.6	<i>Vpliv javnih podpor na dohodek KMG</i>	43
3.6.7	<i>Neposredna plačila</i>	44
3.6.7.1	<i>Sheme plačil v okviru NP</i>	45
3.6.7.2	<i>Porazdelitev neposrednih plačil</i>	50
3.6.8	<i>OMD</i>	51
3.6.9	<i>Ključne ugotovitve</i>	54
3.7	ODPORNOST KMETIJSTVA.....	55
3.7.1	<i>Volatilnosti kmetijstva</i>	55
3.7.2	<i>Obvladovanje tveganj v kmetijstvu</i>	59
3.7.2.1	<i>Normalna tveganja</i>	59
3.7.2.2	<i>Tržno cenovna tveganja</i>	61
3.7.2.3	<i>Katastrofična tveganja</i>	64
3.7.3	<i>Ključne ugotovitve</i>	67
3.8	OHRANJANJE PROIZVODNEGA POTENCIALA	68

3.8.1	<i>Ključne ugotovitve</i>	72
4	SWOT ANALIZA	73
5	VIRI IN LITARATURA	75

Kazalo tabel:

Tabela 1: Uporabljeni kazalniki stanja v okviru specifičnega cilja 1	7
Tabela 2: Pokrovnost tal v Sloveniji	9
Tabela 3: Intenzivnost kmetovanja v KZU, ki jih upravljajo KMG z nizko, srednjo in visoko vhodno intenzivnostjo	12
Tabela 4: Velikost kmetijskih gospodarstev glede na KZU in standardni prihodek.....	14
Tabela 5: Število živali in število KMG po kategorijah živali.....	20
Tabela 6: Vložek dela na kmetijskih gospodarstvih glede na izvor, po letih, Slovenija	23
Tabela 7: Družinska delovna sila po spolu, po letih, Slovenija	23
Tabela 8: Neto dodana vrednost KMG na PDM (SE425) glede na tip kmetovanja (TF8) za Slovenijo v EUR	27
Tabela 9: Povprečna neto dodana vrednost, povprečna vrednost podpor brez investicijskih in neto dodana vrednost brez podpor od leta 2015 do 2018 glede na ekonomsko velikost KMG (SIZ6), tip kmetovanja (TF8) in OMD območje za Slovenijo v EUR	29
Tabela 10: Ocena št. glav krav dojilj, bikov pitancev, krav molznic na gorskem OMD, krav molznic izven gorskega OMD in št glav plemenske drobnice za leto 2020.	35
Tabela 11: Delež drugih prihodkov (SE256) od skupnih prihodkov (SE131) na KMG glede na ekonomsko velikost KMG po standardnem prihodku, vrednost skupnega prihodka (SE131) in vrednost drugih prihodkov (SE256) od leta 2007 do 2018 za Slovenijo	42
Tabela 12: Nacionalna ovojnica neposrednih plačila za Slovenijo za leto 2019.....	45
Tabela 13: Zgodovinski dodatki na vrednost plačilnih pravic v Sloveniji za obdobje 2006 - 2012.....	46
Tabela 14: Delež sredstev, ki jih je prejelo 20 % največjih prejemnikov neposrednih plačil in povprečna prejeta podpora na upravičenca v interkvartilnem območju za Slovenijo	51
Tabela 15: Število prejemnikov in vrednost neposrednih plačil za leto 2018 po velikostnih razredih izplačila na prejemnika za Slovenijo.....	51
Tabela 16: KMG s točkami KMG v OMD za leto 2019 za Slovenijo	52
Tabela 17: Težavnostni razredi KMG za Slovenijo	53
Tabela 18: Število KMG in obseg površin (ha) OMD v okviru kampanj zbirnih vlog 2015 – 2019 za Slovenijo	53
Tabela 19: Koefficient variabilnosti za proizvode in storitve za tekočo porabo za obdobje od 2010 do 2019 za Slovenijo	58
Tabela 20: Investicijski ukrepi namenjeni prilagajanju in obvladovanju tveganj iz Programa razvoja podeželja 2007-2013 in 2014-2020 za Slovenijo	61
Tabela 21: Izplačana sredstva za sofinanciranje zavarovalnih premij v kmetijstvu in deleži sofinanciranja zavarovalnih premij za rastlinsko in živalsko proizvodnjo od leta 2008 do 2019 za Slovenijo.....	62
Tabela 22: Vrednost kmetijske proizvodnje v mio. EUR, višina škode v mio. EUR, delež škode od vrednosti kmetijske proizvodnje in izplačila državne pomoči od leta 2003 do 2019 za Slovenijo.....	65
Tabela 23: Izvor povečanja dejanske rabe 3000 (Pozidano in sorodno zemljišče) od leta 2014 do leta 2020 za Slovenijo	71

Kazalo slik:

Slika 1: Sestava pokrovnosti in rabe tal v Sloveniji	9
Slika 2: Skupna kmetijska zemljišča v uporabi v ha od leta 2005 do 2019	10

Slika 3: Delež trajnega travinja, delež trajnih nasadov in delež ornih površin od skupnih kmetijskih zemljišč v uporabi za Slovenijo od leta 2005 do 2019	10
Slika 4: Kmetijska zemljišča v uporabi po statističnih regijah (% glede na celotno površino regije).....	11
Slika 5: Delež števila kmetijskih gospodarstev po tipu kmetovanja za leto 2016.....	15
Slika 6: Število kmetijskih gospodarstev po tipu kmetovanja od leta 2007, 2010, 2013, 2016	16
Slika 7: Ekonomska velikost kmetijskih gospodarstev v EUR po tipu kmetovanja od leta 2007, 2010, 2013, 2016.....	17
Slika 8: Primerjava deležev števila kmetij po tipih kmetovanja za leto 2016 med Slovenijo in EU-28..	18
Slika 9: Št. GVŽ skupaj, delež kmetij brez GVŽ od vseh kmetij za Slovenijo od leta 2005 do 2016	19
Slika 10: Skupna površina in setvena struktura njiv	20
Slika 11: Vložek dela na kmetijskih gospodarstvih, Slovenija, 2016	21
Slika 12: Vložek dela na kmetijskih gospodarstvih, glede na izvor delovne sile, v PDM po letih, Slovenija	22
Slika 13: Povprečni faktorski dohodek v kmetijstvu na PDM (družinsko neplačano delo) za obdobje 2015 - 2019.....	25
Slika 14: Indeks faktorskega dohodka v kmetijstvu na PDM (družinsko neplačano delo) od leta 2005 do 2019.....	25
Slika 15: Neto dodana vrednost kmetijskega gospodarstva na PDM (SE425) za ekonomske velikostne razrede (SIZ6) za Slovenijo	27
Slika 16: Neto dodana vrednost kmetijskega gospodarstva na PDM (SE425) glede na težavnostna območja za Slovenijo.....	28
Slika 17: Bruto dodana vrednost na uro dela za različne sektorje v Sloveniji.....	32
Slika 18: Povprečno št. glav bikov do 2 let , št. krav molznic in krav dojilj na KMG za leto 2016 po državah članicah.....	33
Slika 19: Povprečno št. ovac na KMG v letu 2016 za države članice (brez podatka za Bolgarijo in Estonijo).....	34
Slika 20: Št. krav molznic in št. krav dojilj v Sloveniji in EU 28 od leta 2004 do 2020.	36
Slika 21: Število pitancev (biki in telice) v Sloveniji in EU28 od leta 2004 do 2020.	36
Slika 22: Št. glav drobnice v Sloveniji od leta 2007 do 2020.....	37
Slika 23: Oddaja mleka v kg na KMG za hribovska območja OMD in ostala območja od leta 2015 do 2020.....	38
Slika 24: Št. KMG, ki so oddajala mleko za hribovska območja OMD in ostala območja od leta 2015 do 2020.....	38
Slika 25: Povprečni podjetniški dohodek na PDM (družinsko neplačano delo) od leta 2015 do 2019 .	39
Slika 26: Povprečni delež podjetniškega dohodka družinskega KMG na PDM v primerjavi s povprečnim dohodkom na delovno uro za celotno gospodarstvo od leta 2015 do 2019.....	40
Slika 27: Delež dohodek družinskega KMG na PDM v primerjavi s povprečnim dohodkom na delovno uro za celotno gospodarstvo za Slovenije in EU	40
Slika 28: Povprečni delež »Ostalih prihodkov« (SE256) od »Skupnih prihodkov« (SE131) na KMG od leta 2015 do 2018.....	42
Slika 29: Delež »Ostalih prihodkov« (SE256) od »Skupnih prihodkov« (SE131) na KMG za KMG v negorskih OMD, gorskih OMD in ne OMD za Slovenijo.....	42
Slika 30: Povprečni delež "drugih podpor na proizvodnjo" od faktorskega dohodka v osnovnih cenah od leta 2015 do 2019.....	43

Slika 31: Vrednost podpor in faktorskega dohodka v mio. EUR ter deleža podpor od faktorskega dohodka od leta 2004 do 2019 za Slovenijo	44
Slika 32: Razporeditev deleža števila KMG in deleža plačilnih pravic po razredih tehtanih povprečnih vrednosti plačilnih pravic na KMG za Slovenijo v letu 2019.....	46
Slika 33: Povprečna velikost KMG (ha), št. GVŽ na KMG, delež njivskih površin, delež trajnega travinja in delež št. KMG v OMD glede na povprečne vrednosti plačilnih pravic na KMG za Slovenijo za leto 2019.....	47
Slika 34: Poprečna vrednost plačilnih pravic v EUR/ha za leto 2015 po tipih KMG, določenih na osnovi standardnega prihodka za leto 2014, za Slovenijo	48
Slika 35: Poprečna vrednost plačilnih pravic v EUR/ha za leto 2019 na kvadrantih 2 × 2 km za Slovenijo	49
Slika 36: Indeks agregatne pridelane količine nekaterih rastlinskih pridelkov za Slovenijo (2015 = 100 %).	56
Slika 37: Indeks agregatne pridelane količine nekaterih živali in živalskih proizvodov za Slovenijo (2015=100 %)	56
Slika 38: Indeksi cen nekaterih rastlinskih proizvodov za Slovenijo (2015 = 100 %).....	57
Slika 39: Indeksi cen nekaterih živali/živalskih proizvodov za Slovenijo (2015 = 100 %).....	57
Slika 40: Indeksi cen proizvodov in storitev za tekočo porabo in indeks cen proizvodov in storitev za investicije za Slovenijo (2015 = 100 %).....	58
Slika 41: Zavarovana kmetijska zemljišča (v ha) in število zavarovanih živali po letih za Slovenijo.....	63
Slika 42: Delež zavarovanih površin od skupnih površin za Slovenijo za povprečje od leta 2015 do 2019	63
Slika 43: Delež št. KMG, ki so imeli leta 2019 sofinancirano zavarovalno premijo, od celotnega števila KMG, ki so leta 2019 oddali zbirno vlogo, po velikostnih razredih kmetijskih zemljišč v uporabi za leto 2019, za Slovenijo	64
Slika 44: Delež škode glede na vrsto naravne nesreče od skupne škode za obdobje 2003 – 2019 za Slovenijo	66
Slika 45: Površina Rabe kmetijskih zemljišč (Raba id: 1300, 1222, 1100, 1211, 1321, 1221, 1230, 1190, 1180, 1160, 1240, 1212, 1800) v ha na kvadrantu 2×2 km	68
Slika 46: Povprečna velikost KMG v OMD, izven OMD in za celotno Slovenijo od 2015 do 2019 za KMG, ki so oddali zbirno vlogo	69
Slika 47: Delež vsote površin rabe 1410 (Kmetijsko zemljišče v zaraščanju) od vsote kmetijskih površine v kvadrantu 2×2 km	70

1 SEZNAM KRATIC

EK – Evropska komisija

FADN - metodologija knjigovodstva na kmetijah (Farm Accountancy Data Network)

MKGP – Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano

KIS – Kmetijski inštitut Slovenije

NP – neposredna plačila

MKMG – model kmetijskih gospodarstev

OMD – območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost

PDM – polnovredna delovna moč

RKG – Register kmetijskih gospodarstev

SKP – skupna kmetijska politika

SP – standardni prihodek

SURS – Statistični urad republike Slovenija

SUT – skupna ureditev trgov

TKMG – tipična kmetijska gospodarstva

2 UPORABLJENI KAZALNIKI STANJA

Tabela 1: Uporabljeni kazalniki stanja v okviru specifičnega cilja 1

Področje	Oznaka kazalnika PMEF	Kazalnik PMEF
Prebivalstvo	C.05	Pokrovnost tal
Kmetijska gospodarstva in kmetje	C.12	Kmetijska gospodarstva (kmetije)
	C.13	Delovna sila na kmetiji
	C.17	Kmetijske površine
Kmetijska zemljišča	C.17	Kmetijske površine
	C.20	Območja z naravnimi in drugimi specifičnimi omejitvami
Dohodek kmetijstva in kmetijskih gospodarstev	C.24	Faktorski dohodek v kmetijstvu
	C.25	Podjetniški dohodek v kmetijstvu
	C.26	Neto dodana vrednost kmetijskega gospodarstva
Kmetijske prakse	C.33	Intenzivnost kmetovanja

3 ANALIZA STANJA

3.1 Površina Slovenije (C.05)

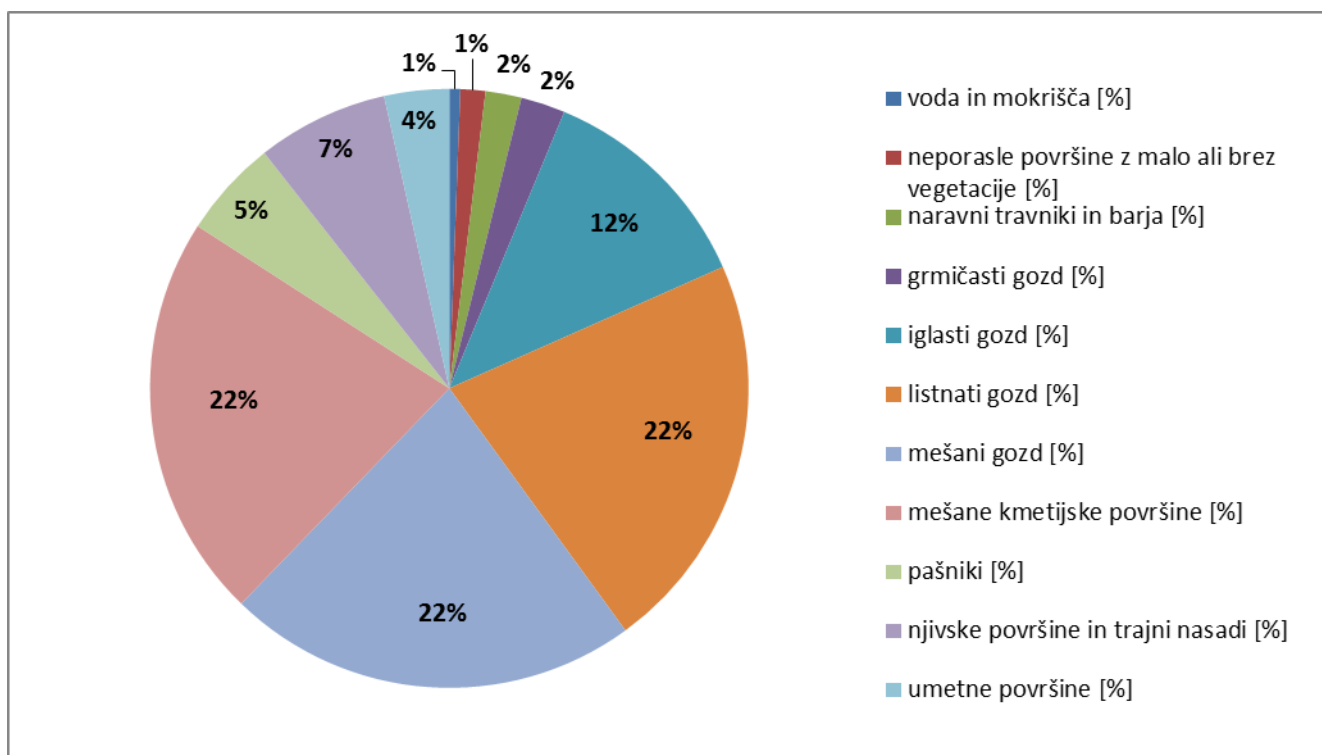
Slovenija je država z zemljepisno lego na skrajnem severu Sredozemlja in na skrajnem jugu Srednje Evrope. Leži na stičišču alpskega, sredozemskega, panonskega in dinarskega sveta. Površina 20.271 km² uvršča Slovenijo med manjše evropske države. Dolžina državne meje znaša 1.382 km, od tega je 921 km kopenske, 413 km rečne in 48 km morske meje.

Slovenski prostor je prepoznaven po veliki reliefni razgibanosti. Skoraj 90 % površine leži na nadmorski višini nad 300 m, ravninska območja v obliki sklenjenih dolin in kotlin pa predstavljajo le slabih 20 % vsega ozemlja. Zaradi prevladujoče karbonatne kameninske podlage, ustrezne klime in količine padavin, je slovensko površje zaznamovano s kraškimi morfološkimi elementi. Posledice pestrih naravnih razmer neposredno vplivajo na veliko biotsko pestrost, razpršeno poselitev in veliko število majhnih naselij.

V letu 2018 so več kot polovico kopnega ozemlja Slovenije pokrivali gozdovi (56 %, skupaj z grmičastim gozdom 58 %), drugo - pretežno naravno rastje je zavzemalo dobre 3 %. 34 % površja je namenjenega pretežno kmetijstvu, slabi 4 % so umetne površine, manj kot 1 % pa vodna zemljišča. Slovenija ima stabilen delež kmetijskih površin (34,9 % v letu 2012), ki je nižji kot povprečje EU (45,6 % v letu 2012), in visok delež gozdnih površin (56,4 % v letu 2012), ki je višji kot povprečje EU (31,9 % v letu 2012).

V obdobjih med 1996 in 2000, 2000 in 2006 ter 2006 in 2012 so bile spremembe pokrovnosti in rabe tal razmeroma majhne (zgodile so se na 0,12 %, 0,13 % oz. 0,09 % površja). V zadnjem obdobju, t.j. med leti 2012 in 2018, je bilo sprememb nekoliko več (zgodile so se na 0,44 % površja), povezane so večinoma z gospodarjenjem z gozdovi, ki je posledica žledoloma v letu 2014.

Slika 1: Sestava pokrovnosti in rabe tal v Sloveniji

Vir: CORINE Land Cover 2018. Ministrstvo za okolje in prostor, Agencija Republike Slovenije za okolje, Geodetska uprava Republike Slovenije, Evropska agencija za okolje (2018)

Tabela 2: Pokrovnost tal v Sloveniji

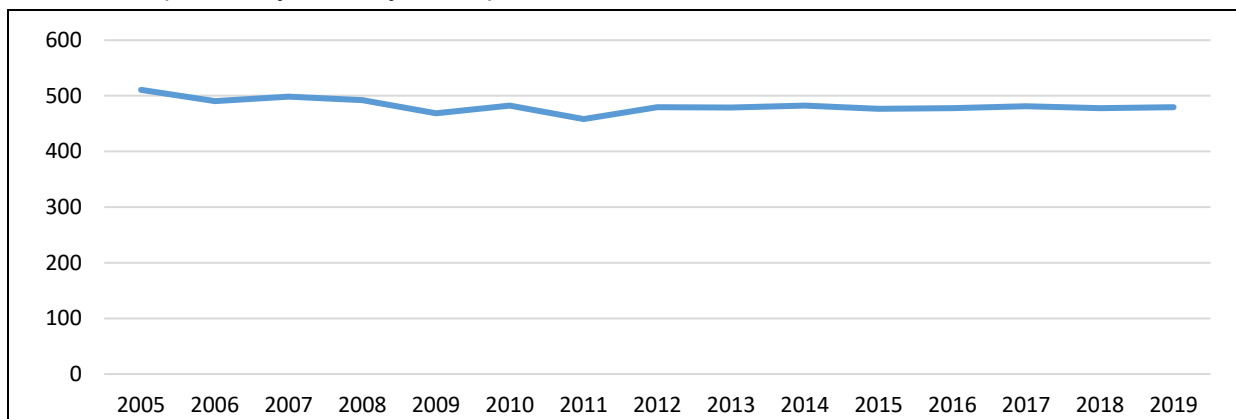
C.05	Pokrovnost tal	2000	2006	2012	2018
	delež naravnih travišč (%)	0,97	0,97	0,97	0,97
	delež kmetijskih površin (%)	34,32	34,29	34,29	34,26
	delež umetnih površin (%)	3,41	3,46	2,32	3,52
	delež gozdnih površin (%)	56,25	56,15	56,12	55,78
	delež prehodnega gozdnega grmičevja (%)	2,17	2,25	2,26	2,58
	delež naravnih zemljišč (%)	2,32	2,32	3,49	2,32
	delež drugih površin (morje in celinske vode) (%)	0,56	0,57	0,57	0,58

Vir: C.05 - Dashboard Indicators

3.2 Kmetijske površine (C.17)

Tretjina površja države (34 %) je namenjenega pretežno kmetijskim površinam. Površina skupnih kmetijskih zemljišč v uporabi v Sloveniji od leta 2005 do leta 2012 sicer nekoliko niha, kasneje je skupna kmetijska površina stabilna in se giblje pri okoli 480.000 ha.

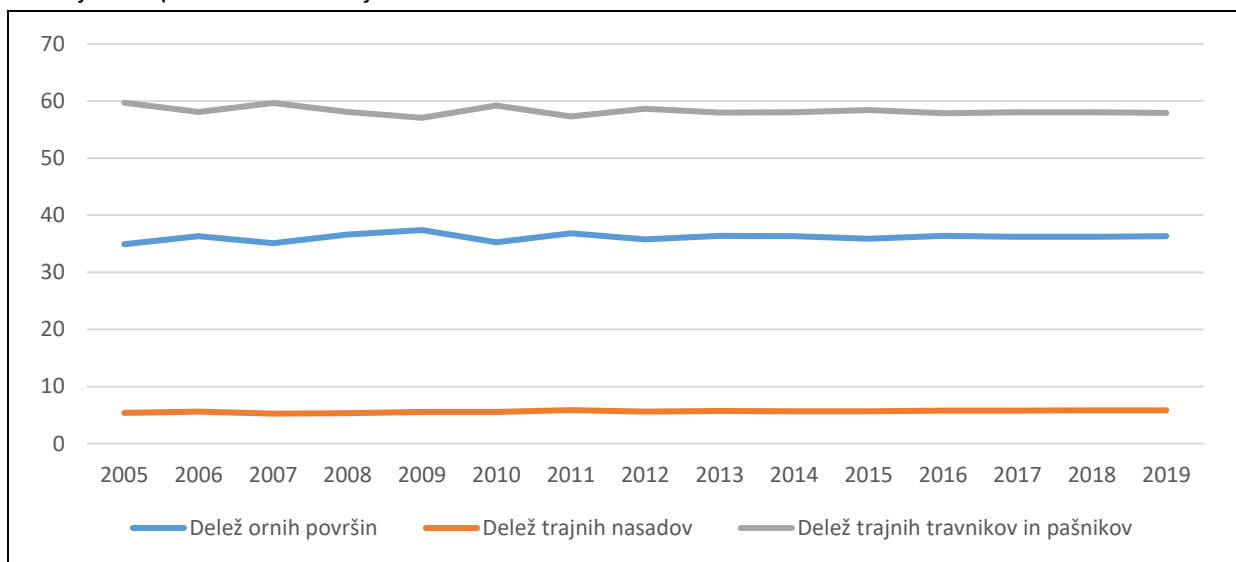
Slika 2: Skupna kmetijska zemljišča v uporabi v ha od leta 2005 do 2019

Vir: C.17 – Dashboard Indicators

Enako stabilni so tudi deleži posameznih kategorij kmetijske zemlje v uporabi. V povprečju je v obdobju med letoma 2005 in 2019 delež ornih površin predstavljal 36 %, delež trajnega travinja 58 % in delež trajnih nasadov 6 % od skupnih kmetijskih zemljišč v uporabi.

Slika 3: Delež trajnega travinja, delež trajnih nasadov in delež ornih površin od skupnih kmetijskih zemljišč v uporabi za Slovenijo od leta 2005 do 2019

Vir: C.17 – Dashboard Indicators

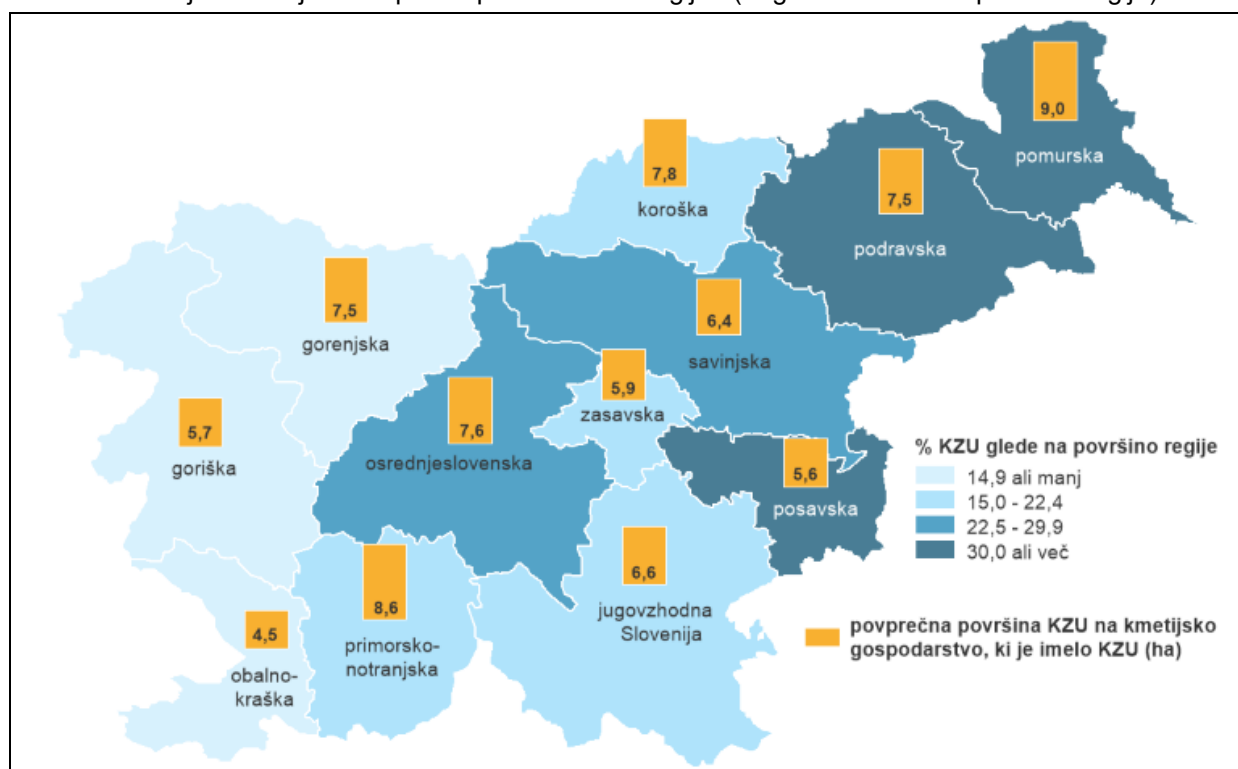
Primerjava z EU-28 pokaže, da je v Sloveniji delež trajnega travinja bistveno večji, delež ornih površin bistveno manjši ter delež nasadov primerljiv. V strukturi rabe kmetijske zemlje v EU-28 tako predstavljajo njive 58,6 % (v RS: 36 %), travniki in pašniki 34 % (v RS: 58 %) in trajni nasadi dobrih 6 % (v RS: slabih 6 %) (KIS (2018)).

Površina kmetijskih zemljišč v uporabi (KZU) in skupnih pašnikov skupaj je bila v letu 2020 (482.359 ha) približno enaka kot v letu 2010 (482.653 ha). Približno enaka je ostala tudi površina KZU brez skupnih pašnikov (v 2010: 474.432 ha; v 2020: 474.196 ha). Od leta 2010 se je nekoliko povečala površina njiv (za 3 %, s 170.144 ha na 176.092 ha), površina trajnih travnikov pa se je nekoliko zmanjšala (za 2 %, z 277.492 ha na 271.136 ha). Površina trajnih nasadov se je spremenila (povečala) za manj kot en

odstotek (s 26.796 ha na 26.969 ha). Med kmetijskimi zemljišči v uporabi so obsegali največji delež trajni travniki in pašniki (57 % ali 271.136 ha), sledile so njive (37 % ali 176.092 ha) in trajni nasadi (6 % ali 26.969 ha) (SURs (2020)).

Velika večina kmetijskih površin v Sloveniji se torej uporablja kot trajni travnik ali pašnik. To dejstvo je posledica velike reliefne razgibanosti slovenskega prostora, kjer ravninska območja v obliki sklenjenih dolin in kotlin predstavljajo le slabih 20 % vsega ozemlja. V teh ravninskih območjih se nahajajo njivske površine. Njivske površine se tako v večji meri koncentrirajo v vzhodnem delu in severovzhodnem delu države. Delež njivskih površin glede na celotno površino regije je najvišji v pomurski statistični regiji.

Slika 4: Kmetijska zemljišča v uporabi po statističnih regijah (% glede na celotno površino regije)

Vir: SURs

Glede na delež kmetijskih zemljišč na območjih z naravnimi ali drugimi posebnimi omejitvami (OMD) sodi Slovenija med države z daleč najvišjim deležem¹, kar zmanjšuje konkurenčnost slovenskega kmetijstva, omejuje izbor možnih proizvodnih usmeritev in povišuje stroške proizvodnje. To lahko vodi v opuščanje kmetijstva na teh območjih, zaraščanje kmetijskih zemljišč, izgubo biotske raznovrstnosti in kmetijske krajine.

Kulturna krajina v OMD, zlasti na gorskih območjih, je še vedno močno odvisna od kmetijstva. Zato je vzdrževanje kmetijstva bistveno za dolgoročno ohranjanje okolja in podeželja. Dolgoročna

¹ V letu 2020 je skupna površina kmetijskih zemljišč na območjih z naravnimi ali drugimi posebnimi omejitvami (OMD) znašala 363.300 ha od skupno 488.000 ha, kar predstavlja 74,4 %. Trajno travninje predstavlja 73% vseh kmetijskih površin, njive pa le 23%.

razpoložljivost naravnih virov je temeljni pogoj za izpolnjevanje številnih funkcij v OMD. Zmanjšanje količine in kakovosti naravnih virov vpliva na delovanje tega življenjskega in gospodarskega prostora za domačine kot tudi prostora za rekreacijo in preživljanje prostega časa za ljudi izven teh območij.

3.2.1 Intenzivnost kmetovanja (C.33)

Raven intenzifikacije kmetijstva v Sloveniji je zmerna in predvsem poteka v smeri izboljšanja delovne intenzivnosti kmetijske pridelave oziroma zmanjševanja vložka dela na enoto površine oziroma proizvoda.

Število glav velike živine (GVŽ) na ha kmetijske zemlje v obdelavi kot najbolj agregatni kazalec proizvodne intenzivnosti je stabilno, obremenitev pa se je v obdobju 2000 - 2013 podobno kot v drugih državah članicah EU celo nekoliko zmanjšala. Obtežba živali (izračunana kot skupno število GVŽ / skupno število KZU) je med letoma 2005 in 2016 ostala stabilna le malo nad 1 GVŽ na hektar.

Zaradi ekonomskih pritiskov (tržno-cenovnih) so kmetijska gospodarstva prisiljena v zmanjševanje stroškov in povečevanje produktivnosti ter intenzivnosti kmetijske proizvodnje. V Sloveniji se v obdobju 2007-2013 intenzivnost kmetijske proizvodnje zmerno povečuje. Povečanje je posledica kontinuiranega zmanjševanja števila kmetijskih gospodarstev in koncentracije kmetijske pridelave (ARSO (2016)).

Intenzivnost kmetovanja je opredeljena kot raven vložkov, ki jih kmetija uporablja na hektar zemlje. Upoštevani vložki so gnojila, pesticidi, druga sredstva za zaščito pridelkov in kupljena krma².

Intenzivnost kmetovanja v Sloveniji je nižja od EU povprečja, saj je delež KZU, ki jih upravljajo kmetije z nizko vhodno intenzivnostjo na ha (35,8 % KZU v letu 2019) višji od povprečja EU (26,8 % KZU v letu 2019). KZU z ekstenzivno pašo so se v obdobju od leta 2007 do 2016 znižala s 25,81 % na 24,93 % vseh KZU, kar je več kot v evropsko povprečje (21,74 % KZU).

Tabela 3: Intenzivnost kmetovanja v KZU, ki jih upravljajo KMG z nizko, srednjo in visoko vhodno intenzivnostjo

C. 33 Intenzivnost kmetovanja	2010	2013	2016	2019
Območja ekstenzivne paše KZU, ki se uporabljajo za ekstenzivno pašo (%)	25,13	26,10	24,93	-
Intenzivnost kmetijskega gospodarstva KZU, ki jih upravljajo kmetije z visoko vhodno intenzivnostjo na hektar (%)	33,10	32,50	31,20	31,80
KZU, ki jih upravljajo kmetije z nizko vhodno intenzivnostjo na hektar (%)	33,30	29,40	35,40	35,80
KZU, ki jih upravljajo kmetije s srednjo vhodno intenzivnostjo na hektar (%)	33,60	38,10	33,50	32,40

Vir: C.33 – Dashboard Indicators

² Mejne vrednosti so bile določene tako, da je KZU v EU enakovredno razdeljen na tri kategorije za prvo leto analize (2004 za EU-25) -> konstantna 342 EUR na ha za najvišjo kategorijo, < 150 EUR stalnica na ha za najnižjo kategorijo. Te stopnje ne predstavljajo resničnih meja ekstenzivnega in intenzivnega kmetovanja. Postavljeni so na pragmatičen način za preučevanje razvoja intenzivnosti kmetovanja skozi čas.

Na nižjo stopnjo intenzivnosti kmetovanja v Sloveniji glede na EU povprečje pomembno vpliva izrazito visok delež območij z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost, kar izrazito zmanjšuje konkurenčnost slovenskega kmetijstva, omejuje izbor možnih proizvodnih usmeritev in povišuje stroške proizvodnje.

3.3 Struktura kmetijskih gospodarstev

3.3.1 Povprečno kmetijsko gospodarstvo v Sloveniji

Povprečno kmetijsko gospodarstvo v EU-28 obdeluje 14,8 ha njiv in 13,5 ha travinja. To je skoraj petkrat oziroma trikrat več kot povprečno slovensko kmetijsko gospodarstvo (3,2 ha njiv in 4,7 ha travinja). Podobno razmerje velja tudi pri trajnih nasadih, kjer v EU-28 kmetijska gospodarstva v povprečju obdelujejo 2,7 ha trajnih nasadov, kar je skoraj štirikrat več kot v Sloveniji (0,7 ha) (KIS (2018)).

Na povprečno velikem kmetijskem gospodarstvu v Sloveniji so v letu 2016 obdelovali 6,9 ha kmetijskih zemljišč (0,3 ha več kot v letu 2013) in so redili 6,0 GVŽ (0,5 več kot v letu 2013) ter gospodarili s povprečno 5,6 ha gozda. KMG je obdelovalo 0,10 hektarja trajnih travnikov in pašnikov več kot v letu 2013 (3,91 ha), 0,11 hektarja več njiv (2,51 ha) in enako površino trajnih nasadov kot v letu 2013 (0,38 ha). Povprečni standardni prihodek na kmetijsko gospodarstvo je v 2016 znašal 16.577 evrov (v 2013: 13.944). Povprečno je bilo na kmetijskem gospodarstvu zaposlenih 2,8 osebe oz. 1,1 PDM (SURS (2016)).

3.3.2 Število kmetijskih gospodarstev

Po podatkih strukturnega raziskovanja kmetijstva v letu 2016 je bilo v državah EU-28 nekaj manj kot 10,5 milijona kmetijskih gospodarstev. Nadaljuje se trend zmanjševanja števila kmetijskih gospodarstev, saj se je na ravni celotne EU v primerjavi z letom 2010 njihovo število zmanjšalo za 1,8 milijona oziroma za 15 %. Po statističnih podatkih sta bili 1. junija 2016 v Sloveniji 69.902 kmetijski gospodarstvi. Od tega je bilo 231 kmetijskih podjetij, preostalo so bile družinske kmetije (69.671 – SURS(2016)). Skupno število kmetijskih gospodarstev se je zmanjšalo za 6,35 % (KIS (2018)).

V Vzhodni Sloveniji se je nahaja 70,74 % kmetijskih gospodarstev (49.448), v Zahodni Sloveniji pa 29,26 % (20.454). Največ kmetijskih gospodarstev se nahaja v podravski (10.990), v savinjski (10.274) in v jugovzhodni statistični regiji (8.141), daleč najmanj pa v zasavski (1.674).

Na 40.149 družinskih kmetijah (58 %) je bil pretežni del kmetijske pridelave namenjen za lastno porabo, na 29.523 družinskih kmetijah (42 %) pa je bil pretežni del kmetijskih pridelkov namenjen za prodajo (SURS (2016)).

3.3.3 Fizična velikost kmetijskih gospodarstev glede na KZU (C.12)

Kmetijska gospodarstva v državah EU–28 so v letu 2016 upravljala skoraj 211 milijonov ha zemljišč, pri čemer je bilo v kmetijski rabi dobrih 173 milijonov ha. Povprečno kmetijsko gospodarstvo v EU–28 obdeluje nekaj manj kot 17 ha KZU, kar je za 2,2 ha ali za 15 % več kot leta 2010. Slovenija s slabimi 7 ha KZU na kmetijsko gospodarstvo spada v krog držav z najmanjšo povprečno velikostjo kmetijskih gospodarstev (KIS (2018)). Kljub temu, da se je število kmetijskih gospodarstev zmanjšalo, pa je površina kmetijskih zemljišč v uporabi ostala skoraj enaka kot v letu 2013 (SURS (2016)).

Tabela 4: Velikost kmetijskih gospodarstev glede na KZU in standardni prihodek

C. 12 Kmetijska gospodarstva (kmetije)	2005	2007	2010	2013	2016	2020
Velikost kmetijskih gospodarstev						
gospodarstva s 100 ha in več	100	100	100	110	120	
gospodarstva s 50-99.9 ha	210	290	380	420	500	
gospodarstva s 30-49.9 ha	720	890	970	1.070	1.250	
gospodarstva z 20-29.9 ha	1.710	1.890	2.020	2.050	2.180	
gospodarstva z 10-19.9 ha	8.820	8.550	8.350	8.190	8.230	
gospodarstva s 5-9.9 ha	19.770	19.140	17.440	17.260	16.060	
gospodarstva z 2-4.9 ha	27.860	25.850	24.920	24.810	24.050	
gospodarstva z manj kot 2 ha	17.970	18.620	20.470	18.460	17.520	
Povprečna velikost gospodarstva						
ekonomska velikost (EUR SO)	10.805,29	11.746,70	12.233,01	13.943,49	16.577,59	
delovna sila (v PDM)	1,23	1,11	1,03	1,14	1,12	
delovna sila (število oseb)	2,69	2,66	2,79	2,77	2,81	
fizična površina (ha)	6,29	6,49	6,47	6,71	6,99	
Ekonomska velikost gospodarstva						
gospodarstva z 500 000 EUR in več EUR SO	50	60	40	50	70	
gospodarstva z 250 000-499 999 EUR SO	40	160	80	120	180	
gospodarstva s 100 000-249 999 EUR SO	450	500	780	950	1.300	
gospodarstva s 50 000-99 999 EUR SO	1.540	1.630	2.170	2.410	2.900	
gospodarstva s 25 000-49 999 EUR SO	4.290	4.300	4.460	4.700	5.170	
gospodarstva z 15 000-24 999 EUR SO	6.050	5.370	5.000	5.850	5.840	
gospodarstva z 8 000-14 999 EUR SO	11.800	11.050	10.650	11.430	13.330	
gospodarstva z 4 000-7 999 EUR SO	19.800	18.450	18.120	19.280	17.860	
gospodarstva z 2 000-3 999 EUR SO	18.810	16.850	17.650	15.370	13.250	
gospodarstva z manj kot 2 000 EUR SO	14.330	16.970	15.690	12.200	10.010	
Število kmetijskih gospodarstev	77.170	75.340	74.650	72.380	69.900	

Vir: C.12 – Dashboard Indicators

Slovenija ima v primerjavi z EU–28 še vedno zelo neugodno velikostno strukturo kmetijskih gospodarstev. Čeprav ima z 82 % podoben delež kmetijskih gospodarstev v velikostnih razredih do 10 ha kot EU–28 (77 %), pa je velika razlika v deležu KZU, ki jih ta kmetijska gospodarstva obdelujejo. V Sloveniji kmetijska gospodarstva, manjša od 10 ha, obdelujejo skoraj polovico (43 %) vse KZU, v EU–

28 pa znaša ta delež le 11 %. V EU–28 več kot dve tretjini KZU (68 %) obdelujejo gospodarstva, ki so večja od 50 ha. V Sloveniji tako velika gospodarstva obdelujejo le nekaj več kot desetino vse kmetijske zemlje v uporabi (14 %) (KIS (2018)).

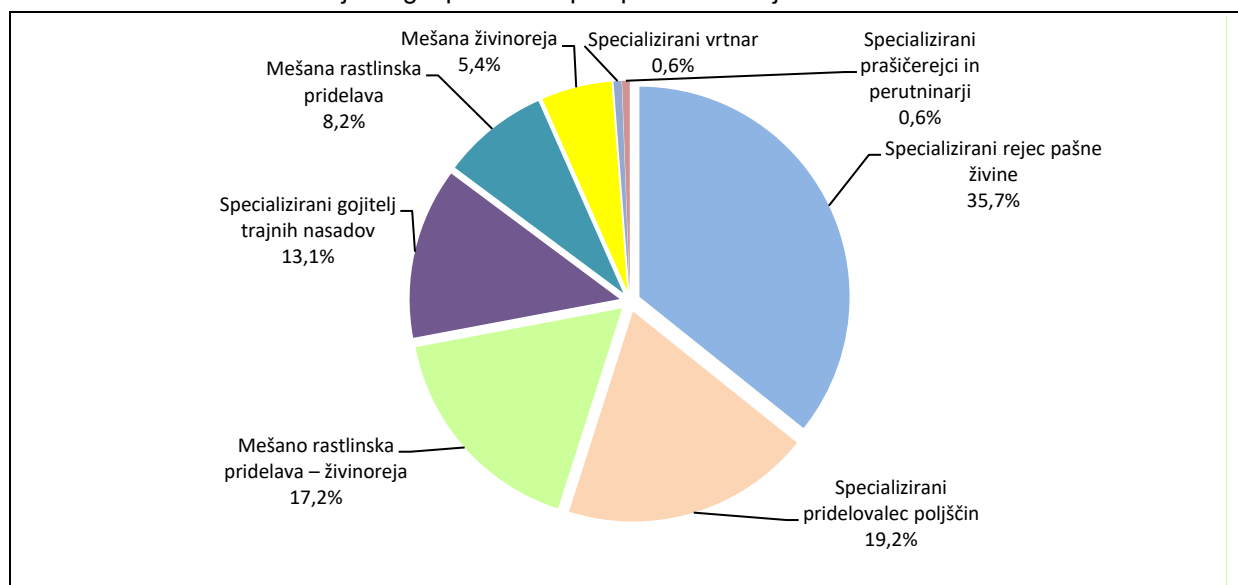
Kmetijska gospodarstva, na katerih so v 2016 obdelovali vsaj 20 ha kmetijskih zemljišč, so predstavljala 6 % tistih, ki so obdelovala kmetijska zemljišča (obdelovali so 34 % celotne površine kmetijskih zemljišč v uporabi). V drugi skupini so bila kmetijska gospodarstva, na katerih so obdelovali do 3 ha površine (obdelovali so 9 % celotne površine kmetijskih zemljišč v uporabi). Številčno pa so ta kmetijska gospodarstva predstavljala kar 40 % vseh tistih, na katerih so obdelovali kmetijska zemljišča. Delež kmetijskih gospodarstev, na katerih so obdelovali najmanj 20 hektarjev kmetijskih zemljišč, se je od 2013 povečal za okoli 11 % (SURs (2016)).

Izboljšanje velikostne strukture je posledica ponovnega zmanjšanja števila KMG v najmanjših velikostnih razredih ob hkratnem povečanju števila KMG v večjih velikostnih razredih (KIS (2019)).

3.3.4 Tipologija kmetijskih gospodarstev

Tipi kmetovanja, ki so povezani z živinorejo (specializirani rejci pašne živine, mešana živinoreja, specializirani prašičerejci in perutninarji), predstavljajo 58,9 % kmetij. Leta 2016 je bil prevladujoči tip kmetovanja v Sloveniji »specializirani rejec pašne živine« (35,7 % kmetijskih gospodarstev). Sledijo mu specializirani pridelovalci poljščin z 19,2 %, mešani rastlinski pridelovalci – živinoreja s 17,2 % ter specializirani gojitelji trajnih nasadov s 13,1 % kmetijskih gospodarstev.

Slika 5: Delež števila kmetijskih gospodarstev po tipu kmetovanja za leto 2016

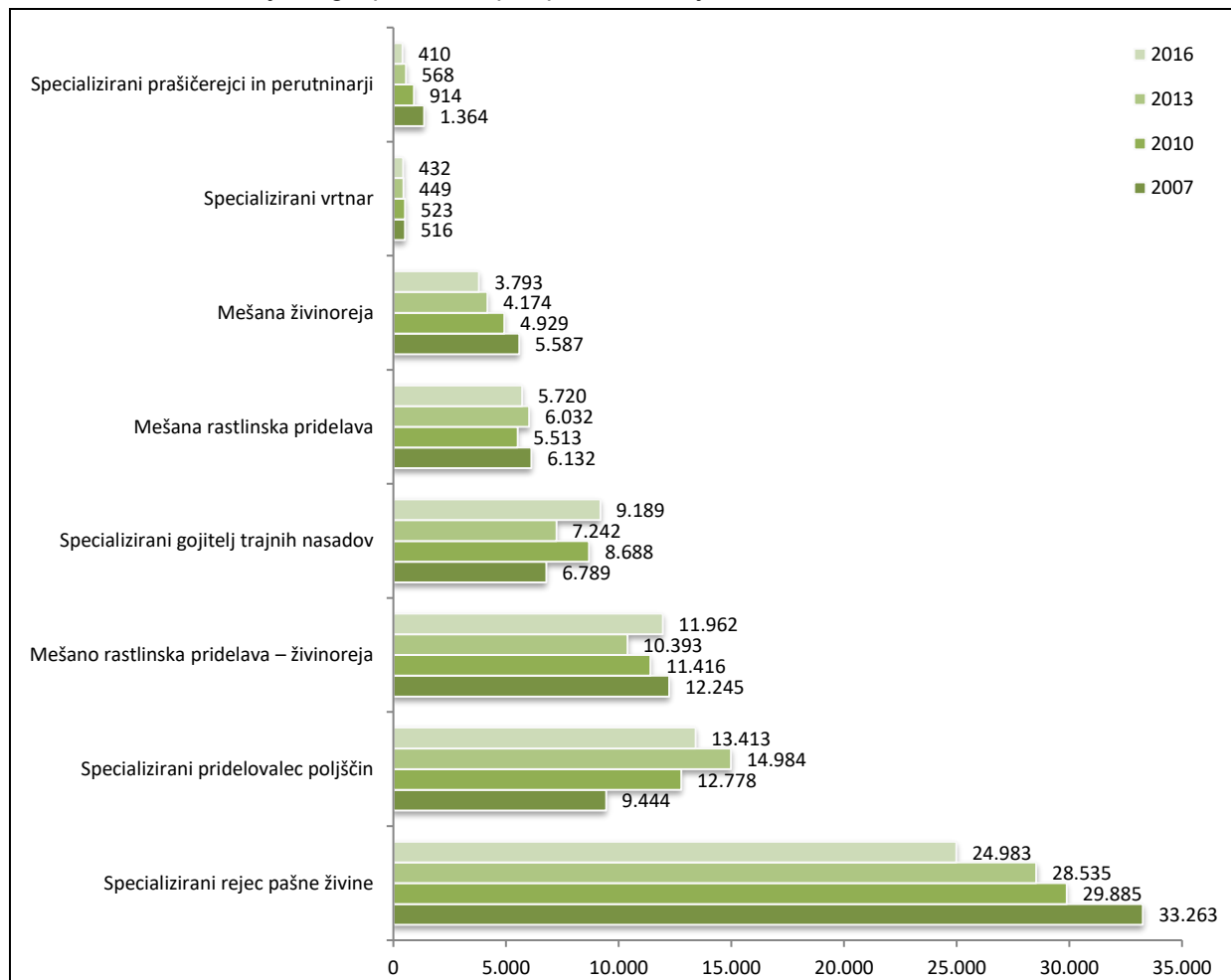

Vir: SURs

Od leta 2007 do 2016 se v vseh letih število kmetij zmanjšuje za tip kmetovanja specializirani rejec pašne živine, mešana živinoreja in specializirani prašičerejci in perutninarji. Razen pri tipih kmetovanja mešana živinoreja, specializirani vrtnar in specializirani prašičerejci in perutninarji, se je v omenjenem obdobju zmanjševala ali ohranjala ekonomska velikost kmetij. Pri ostalih tipih kmetovanja pa je prišlo

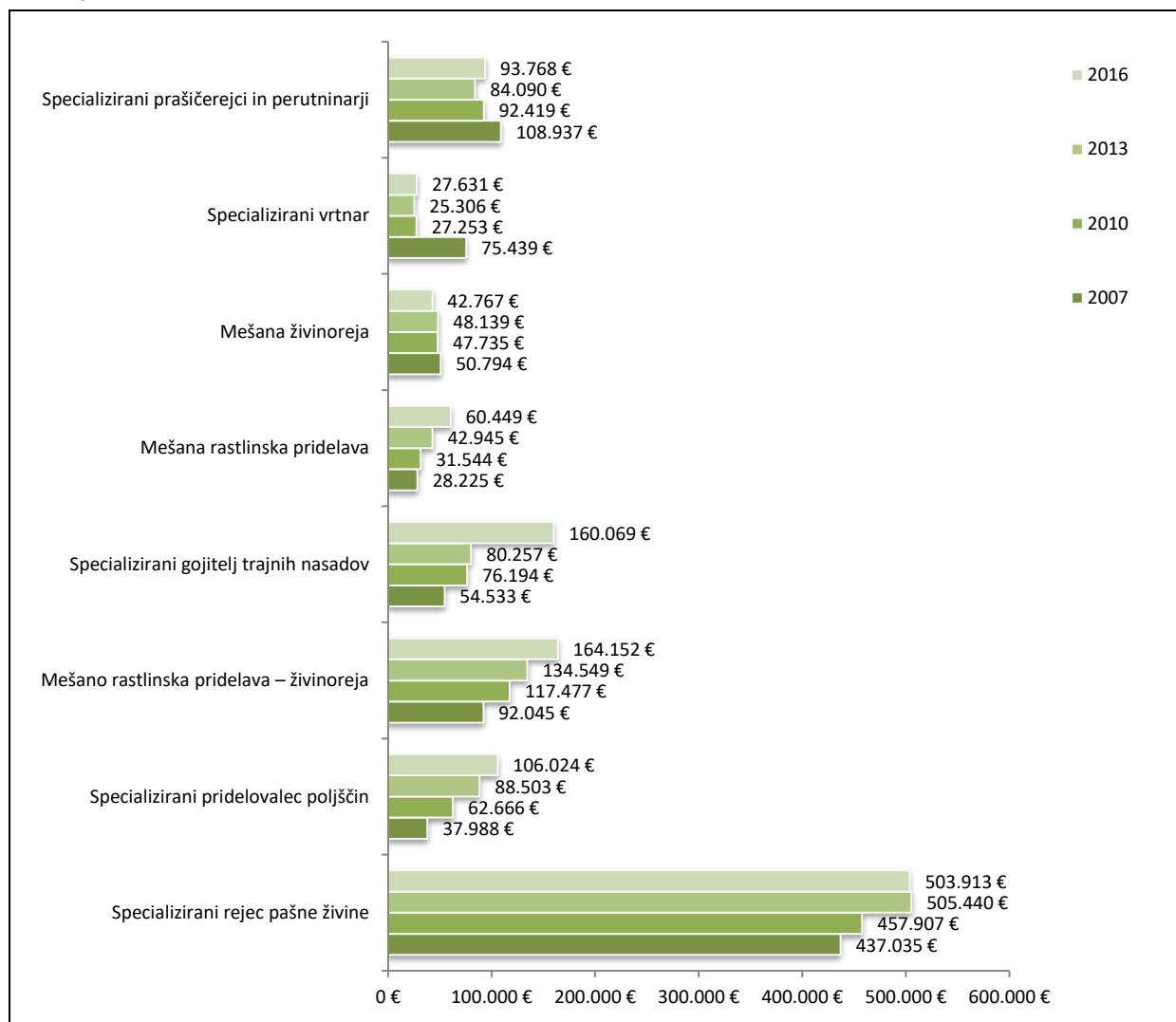
do povečevanja ekonomske velikosti kmetij, kar kaže na proces koncentracije. Ta proces je še posebej izrazit za tip kmetovanja specializirani rejec pašne živine, kjer se je vzporedno z manjšanjem števila kmetij v vseh letih povečevala ekonomska velikost kmetij tega tipa kmetovanja.

Slika 6: Število kmetijskih gospodarstev po tipu kmetovanja od leta 2007, 2010, 2013, 2016

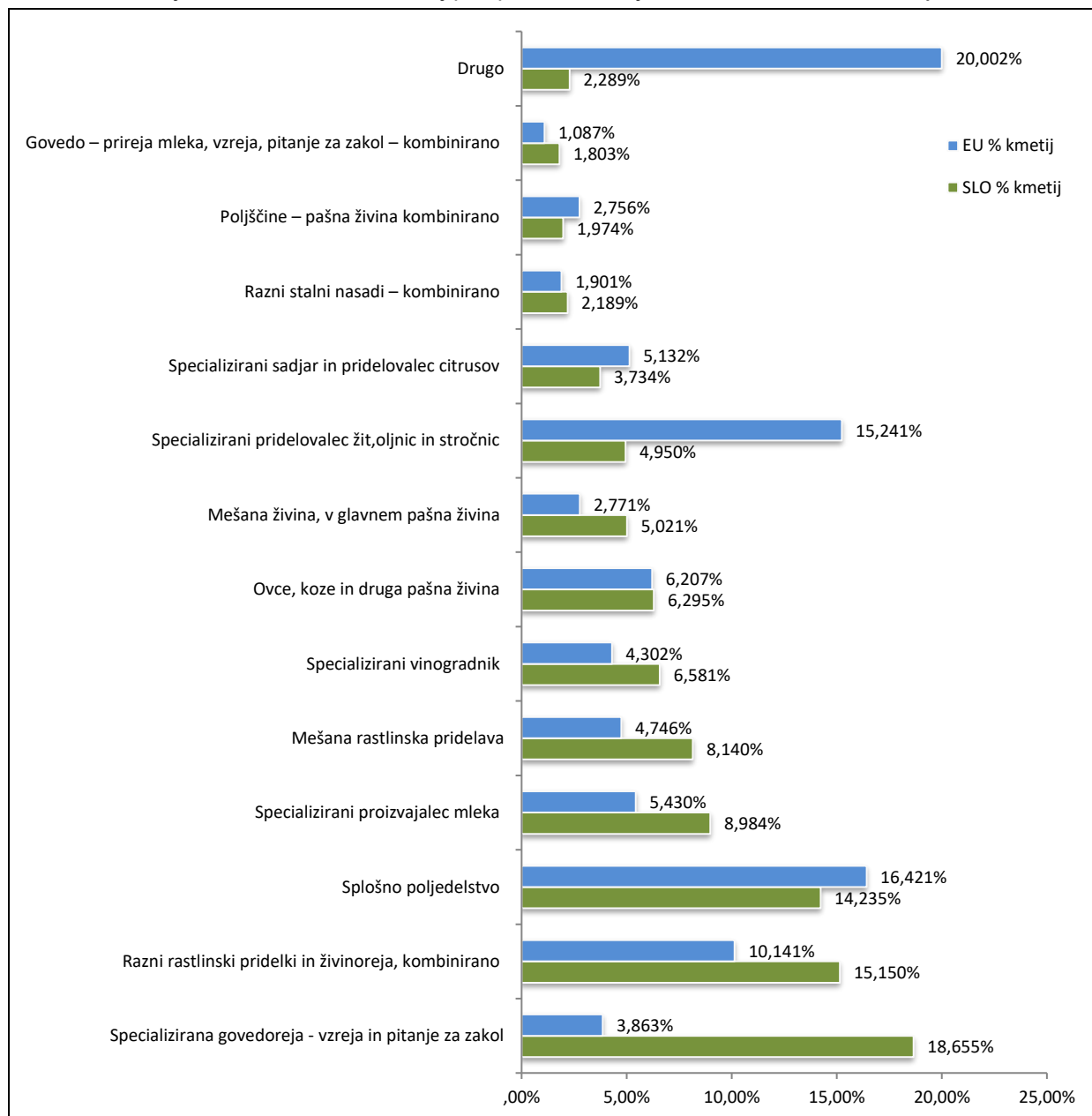
Vir: SURS

Slika 7: Ekonomska velikost kmetijskih gospodarstev v EUR po tipu kmetovanja od leta 2007, 2010, 2013, 2016

Vir: SURS

Slika 8: Primerjava deležev števila kmetij po tipih kmetovanja za leto 2016 med Slovenijo in EU-28

Vir: EUROSTAT

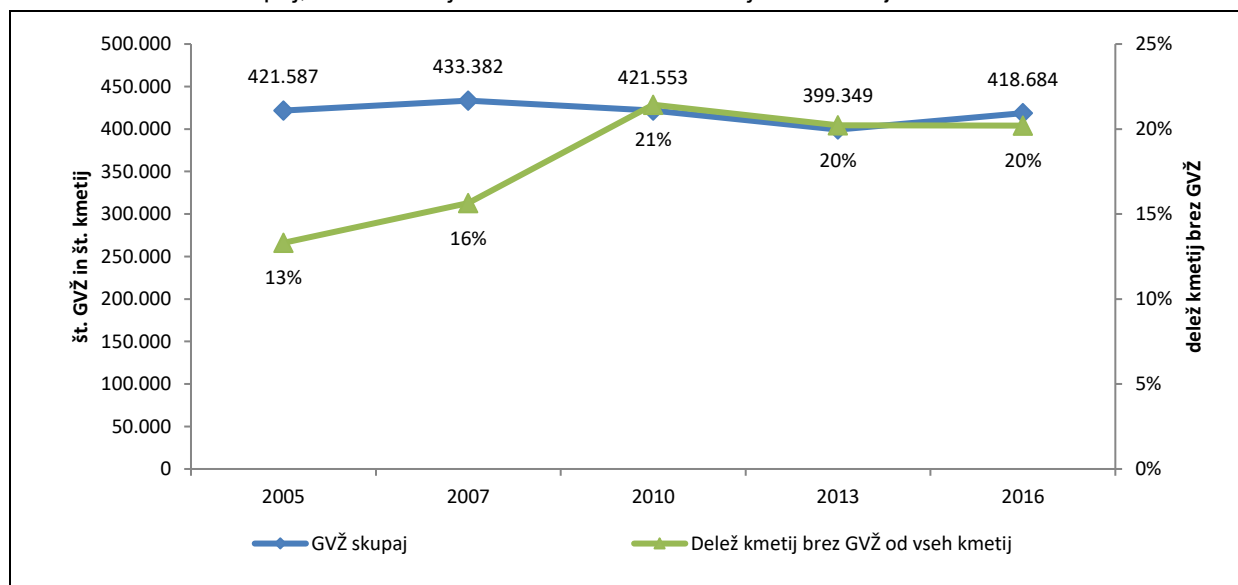
3.3.4.1 Živinoreja

Z rejo živine so se v Sloveniji v letu 2016 ukvarjali na 55.782 kmetijskih gospodarstvih, kar je sicer 3 % manj kot v letu 2013, vendar pa se je število GVŽ povečalo za 5 % (na 418.684). Povprečna velikost kmetijskih gospodarstev, na katerih so redili živino, se je torej od leta 2013 povečala za 0,6 GVŽ, in sicer s 6,9 GVŽ na 7,5 GVŽ.

Število GVŽ je v Sloveniji od leta 2005 do leta 2016 dokaj stabilno. Kljub vsemu je opaziti padec števila GVŽ med letoma 2007 in 2013. V letu 2016 se je število ponovno povzpelo na nivo pred letom 2005.

Delež kmetij brez GVŽ glede na celotno število kmetijskih gospodarstev se je do leta 2010 povečal na 21% in se po tem letu ustalil pri 20%.

Slika 9: Št. GVŽ skupaj, delež kmetij brez GVŽ od vseh kmetij za Slovenijo od leta 2005 do 2016

Vir: SURS

V Sloveniji se nakazuje postopen proces rasti števila kmetijskih gospodarstev, ki redijo večji obseg GVŽ. Število kmetijskih gospodarstev, na katerih so redili 20 ali več GVŽ, se je od 2013 do 2016 povečalo za 18 % (na 5.016) in na vseh skupaj so tako v letu 2016 redili 19 % GVŽ več kot v letu 2013 (218.947). Hkrati pa se je število tistih kmetijskih gospodarstev, na katerih so redili manj kot 20 GVŽ, zmanjšalo za 5 % (na 50.766); na teh pa so skupaj redili 199.738 GVŽ, to je manj kot polovica rejne živine v Sloveniji (48 %) (SURS (2016)).

V letu 2016 so živinorejska kmetijska gospodarstva v EU–28 v povprečju redila 22,9 GVŽ, v Sloveniji pa 9,1 GVŽ. Z vidika velikosti kmetijskih gospodarstev Slovenija praktično pri vseh živinorejskih usmeritvah močno zaostaja za povprečjem držav EU–28. Govedorejska gospodarstva v Sloveniji redijo trikrat manj goveda, pri prašičerejskih in ovčerejskih gospodarstvih je razkorak še večji, saj v Sloveniji ta gospodarstva v povprečju redijo kar šestkrat manj živali, kot je povprečje v EU–28.

Razlike so tudi v koncentraciji živinorejske proizvodnje. V povprečju je v EU–28 skoraj tri četrtine (71 %) gospodarstev, ki redijo do 5 GVŽ. Slovenija ima v tem razredu 62 % vseh živinorejskih gospodarstev. V velikostnem razredu gospodarstev, v katerem redijo nad 50 GVŽ, je v EU–28 9 % živinorejskih gospodarstev. Slovenija ima v tem razredu manj kot 3 % kmetijskih gospodarstev.

Razporeditev živine po posameznih velikostnih razredih GVŽ kaže na velike razlike v koncentraciji proizvodnje znotraj evropske živinoreje. V EU–28 je več kot tri četrtine (81 %) vse živine na gospodarstvih z več kot 50 GVŽ. Slovenija je s 35 % na dnu strukturne lestvice.

Podatki glede na živinorejske usmeritve kažejo, da se je leta 2016 z rejo govedu ukvarjalo 35 % vseh živinorejskih gospodarstev v EU–28, ki so v povprečju redila 44,4 glave govedu. V Sloveniji živinorejska gospodarstva v povprečju redijo 14,8 glave govedu.

Prašiče v EU–28 redi dobra tretjina (34 %) vseh živinorejskih gospodarstev. V povprečju redijo 73,0 glave na gospodarstvo. V Sloveniji v povprečju redijo 12,1 glave prašičev, kar jo med vsemi državami EU–28 uvršča na predzadnje mesto.

Z ovčerejo se je leta 2016 v državah EU–28 ukvarjalo okoli 14 % živinorejskih gospodarstev, ki so v povprečju redila 122,1 ovce na gospodarstvo. V Sloveniji se z ovčerejo ukvarja dobra desetina (11 %) živinorejskih gospodarstev, ki v povprečju redijo 21,9 ovce na gospodarstvo, kar jo med vsemi državami EU–28 uvršča na predzadnje mesto (KIS (2018)).

Tabela 5: Število živali in število KMG po kategorijah živali

	Število živali			Število kmetijskih gospodarstev		
	2010	2013	2016	2010	2013	2016
Govedo	472.333	462.066	486.014	36.119	34.087	32.805
Prašiči	382.031	287.498	273.359	26.441	23.700	22.649
Perutnina	4.900.990	4.858.025	6.222.661	36.240	36.657	37.840
Konji	22.673	21.832	19.453	5.948	6.029	5.766
Ovce	137.737	130.657	134.929	6.181	6.243	6.150
Koze	34.864	34.542	38.564	4.214	4.022	4.598
Kunci	85.088	96.218	109.753	8.051	8.300	8.672
Jelenjad	7.341	9.745	8.790	352	505	406

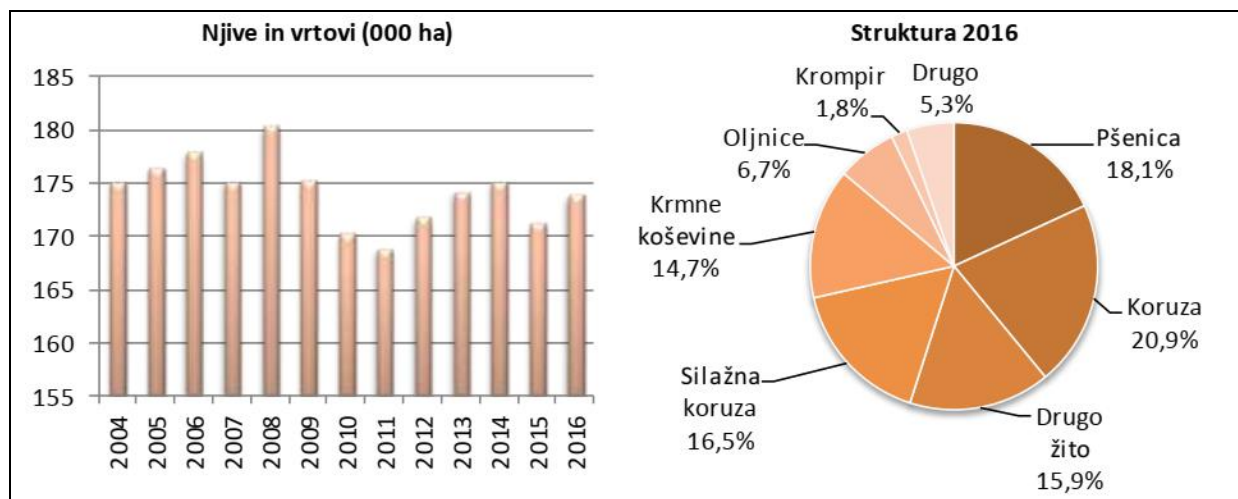
Vir: SURS

3.3.4.2 Rastlinska proizvodnja

Pri rastlinski pridelavi so najpomembnejše krmne rastline, vino, sveže vrtnine in žita. Obseg rastlinske proizvodnje v Sloveniji je močno odvisen od naravnih razmer. Od leta 2011 dalje so vremenske razmere zelo spremenljive, kar se odraža v velikih spremembah obsega proizvodnje. Neugodne vremenske razmere so tako na primer v letih 2016 in 2017 še posebej prizadele sadjarski sektor. Po dveh zelo skromnih letinah je bil pridelek sadja leta 2018 obilen in tudi v primerjavi z ugodnimi preteklimi leti nadpovprečen. Leta 2018 je bil izjemen tudi pridelek grozdja. Količinsko je bila letina 2019 za večino njivskih posevkov boljša kot v letu prej. Hektarski pridelki so bili v primerjavi z daljšim obdobjem nadpovprečni.

V strukturi posameznih vrst kmetijskih zemljišč je več kot polovica njiv namenjena pridelavi žita, kjer prevladujeta koruza za zrnje in pšenica, skoraj tretjina pa pridelavi zelene kreme, pri čemer prevladujejo silažna koruza in krmne koševine (trava, detelja, lucerna, travne, travno-deteljne in deteljno-travne mešanice). Spremembe setvene strukture so med leti razmeroma majhne.

Slika 10: Skupna površina in setvena struktura njiv

Vir: SURS

Pri trajnih nasadih po podatkih za leto 2019 dobro polovico predstavljajo vinogradi, skoraj 40 % sadovnjaki in 5 % oljčniki, ostalo pa drevesnice, trsnice in matičnjaki. Med trajnimi nasadi se je zmanjšala površina vinogradov, povečala pa površina sadovnjakov in oljčnikov.

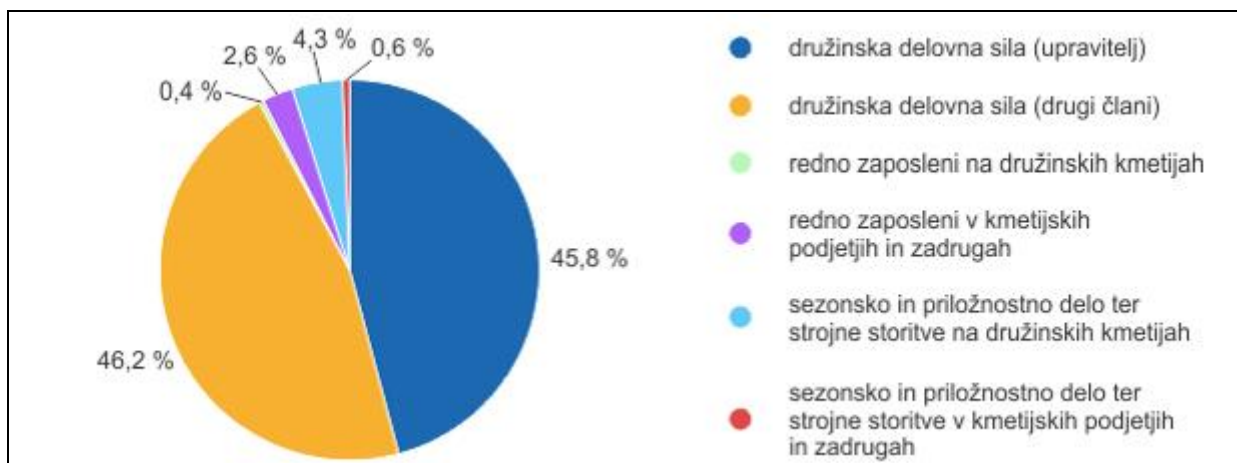
3.4 Delovna sila na kmetijskih gospodarstvih (C.13)

V državah EU–28 je v letu 2016 na kmetijskih gospodarstvih delalo nekaj več kot 9 milijonov polnovrednih delovnih moči (PDM). Obseg delovne sile se je v obdobju 2010–2016 zmanjšal za dobrih 8 %. Povprečno kmetijsko gospodarstvo v EU–28 zaposluje 0,9 PDM. Slovenija ima v primerjavi z EU–28 nadpovprečno zaposlenost na kmetijskih gospodarstvih (1,1 PDM). Ena PDM v Sloveniji obdela 5,9 ha KZU (KIS (2016)). V EU-28 pa je povprečje 19 ha KZU na 1 PDM.

V letu 2016 se je v Sloveniji s kmetijsko dejavnostjo ukvarjalo okoli 200.000 delovno aktivnih oseb, ki so bile zaposlene v kmetijskih podjetjih ali na družinskih kmetijah. Skupni vložek dela v kmetijstvu v Sloveniji v letu 2016, izražen v PDM, je bil 79.967 PDM ali 0,17 PDM na hektar KZU, kar je dobre 4 % več kot leta 2010. V primerjavi z letom 2010 se je skupno število PDM zmanjšalo za 1,4 %.

V Sloveniji je kar 92 % dela v kmetijstvu v letu 2016 opravila družinska delovna sila. Preostali delež v glavnem predstavlja sezonska delovna sila na družinskih kmetijah (4,3 %).

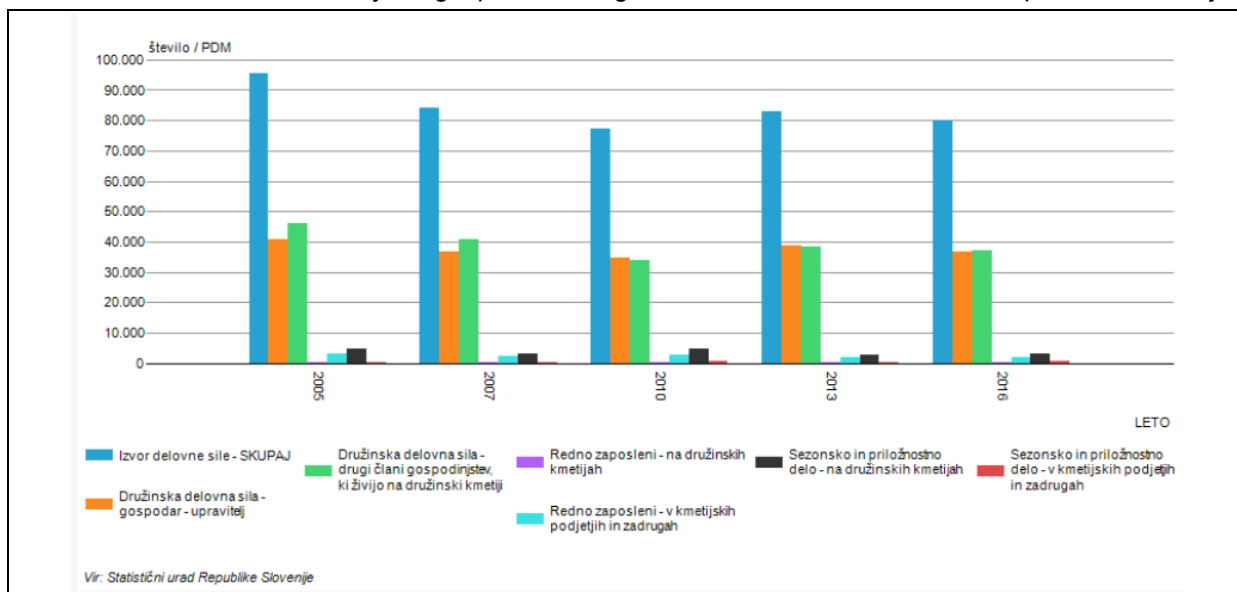
Slika 11: Vložek dela na kmetijskih gospodarstvih, Slovenija, 2016

Vir: SURS

Tudi pregled gibanja obsega delovne sile v daljšem časovnem obdobju (med letoma 2005 in 2016) kaže, da glavnino obsega dela zagotavljajo upravitelji kmetij skupaj z družinskimi člani na družinskih kmetijah.

Slika 12: Vložek dela na kmetijskih gospodarstvih, glede na izvor delovne sile, v PDM po letih, Slovenija

Vir: SURS

Tabela 6: Vložek dela na kmetijskih gospodarstvih glede na izvor, po letih, Slovenija

Izvor delovne sile - SKUPAJ	Polnovredne delovne moči [PDM]				
	2005	2007	2010	2013	2016
	95.263	83.950	77.012	82.746	79.967
Družinska delovna sila - gospodar - upravitelj	40.912	36.816	34.645	38.866	36.609
Družinska delovna sila - drugi člani gospodinjstev, ki živijo na družinski kmetiji	45.846	40.581	34.037	38.420	36.978
Redno zaposleni - na družinskih kmetijah	221	175	225	246	359
Redno zaposleni - v kmetijskih podjetjih in zadrugah	3.124	2.445	2.610	1.942	2.078
Sezonsko in priložnostno delo - na družinskih kmetijah	4.558	3.253	4.686	2.658	3.255
Sezonsko in priložnostno delo - v kmetijskih podjetjih in zadrugah	315	449	573	389	494

Vir: SURS

Med upravitelji družinskih kmetij izrazito prevladujejo moški (skoraj 80 %).

Tabela 7: Družinska delovna sila po spolu, po letih, Slovenija

LETO	2005	2007	2010	2013	2016
Gospodar - upravitelj	77.042	75.209	74.425	72.176	69.671
Moški	56.853	55.446	54.125	55.730	55.575
Ženske	20.189	19.763	20.300	16.447	14.096
Drugi družinski člani	126.976	122.286	130.820	125.822	123.498
Moški	52.798	51.011	56.784	53.657	53.511
Ženske	74.177	71.275	74.036	72.165	69.988

Vir: SURS

3.5 Ekonomska velikost KMG

V EU–28 je imelo v letu 2016 več kot dve tretjini (68 %) kmetijskih gospodarstev standardni prihodek manjši od 8.000 EUR. V Sloveniji je delež gospodarstev, ki imajo standardni prihodek manjši od 8.000 EUR, nekoliko manjši od povprečja v EU–28 in znaša 59 %. Delež kmetijskih gospodarstev, ki imajo standardni prihodek nad 50 tisoč EUR, znaša v EU–28 dobrih 11 %. V Sloveniji je gospodarstev v tem razredu nekaj več kot 6 %, še vedno pa precej zaostajamo za povprečjem EU–28.

Leta 2016 je povprečna ekonomska velikost, merjena s standardnim prihodkom na gospodarstvo, v državah EU–28 znašala 34.784 EUR in je bila za 39 % višja kot leta 2010. Slovenija z nekaj več kot 16.500 EUR na gospodarstvo spada v krog držav, ki močno zaostajajo za povprečjem EU–28 (KIS (2018)).

Po statističnih podatkih je bilo 1. junija 2016 v Sloveniji 1.552 kmetijskih gospodarstev, katerih skupni standardni prihodek je bil večji kot 100.000 evrov, ali za skoraj 38 % več kot v letu 2013, ko je bilo takšnih kmetij 1.126. Skupni standardni prihodek teh kmetijskih gospodarstev je v letu 2016 znašal 363 milijonov EUR, kar je za skoraj 34 % več kot v letu 2013, ko je bil standardni prihodek 272 milijonov evrov (SURS (2016)).

3.6 Dohodek v kmetijstvu

Dohodek v kmetijstvu prikazujemo iz različnih virov podatkov, najpomembnejša sta EUROSTAT (in SURS) ter FADN. Kazalniki so lahko zaradi različnih metodologij zbiranja podatkov (mikro, makro nivo; raziskovana populacija...) ne popolnoma primerljivi, vendar načeloma kažejo podobne trende in razmerja.

Osnova za analizo dohodka v kmetijstvu za potrebe analize stanja Strateškega načrta so kazalniki stanja C.24 (faktorski dohodek kmetijstva), C.25 (podjetniški dohodek kmetijstva) in C.26 (neto dodana vrednost kmetijskega gospodarstva), ki jih je za ta namen pripravila Evropska Komisija. Kazalnik C.25 na nivoju celotnega gospodarstva pokaže dohodkovno primerjavo kmetijstva in ostalih sektorjev gospodarstva. Kazalnika C.24 in C.26 merita isto zadevo, dohodek za poplačilo proizvodnih faktorjev. Kombinacija obeh kazalnikov omogoča celovitejšo analizo dohodka kmetijstva, ker se makroekonomski trendi dopolnjujejo z mikroekonomskimi podatki glede na ekonomsko velikost KMG, tip kmetovanja KMG in omejujoče faktorje kmetovanja.

3.6.1 Faktorski dohodek v kmetijstvu³ (C.24)

Faktorski dohodek v kmetijstvu je znesek, ki ostane za poplačilo proizvodnih faktorjev (dejavnikov): dela, kapitala in zemlje. V njem so vključene tudi podpore na kmetijske proizvode in proizvodnjo, zato lahko pokaže tudi vpliv spremembe stopnje intenzivnosti javnih podpor na zmožnost poplačila proizvodnih dejavnikov, neglede na to ali so lastni ali najeti.

Faktorski dohodek v kmetijstvu Slovenije je med najnižjimi v EU. Od leta 2015 do leta 2019 je v povprečju znašal 5.977 EUR, kar je 38 % povprečja EU in npr. samo 13 % povprečja Nizozemske, ki je po tem kazalniku prva (Slika 13).

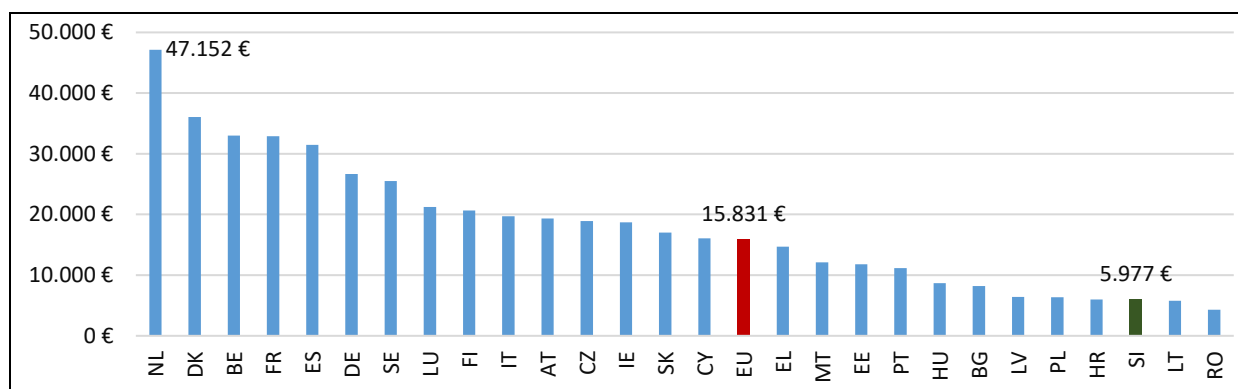
³ Povzeto po metodologiji EUROSTAT:

Bruto dodana vrednost = vrednost proizvodnje – vmesna potrošnja

Neto dodana vrednost = bruto dodana vrednost – potrošnja stalnega kapitala

Faktorski dohodek = neto dodana vrednost – drugi davki na proizvodnjo + druge javne podpore (subvencije) na proizvodnjo

Slika 13: Povprečni faktorski dohodek v kmetijstvu na PDM (družinsko neplačano delo) za obdobje 2015 - 2019

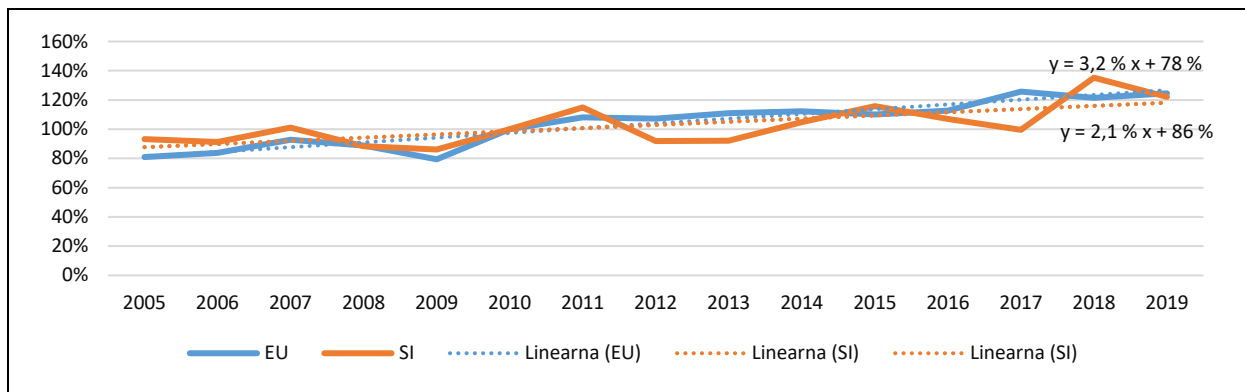
Vir: EK (Kazalnik stanja C.24)

Eden od **vzrokov za slabši dohodkovni položaj slovenskega kmetijstva** v primerjavi z ostalimi državami EU je **zagotovo neugodna struktura slovenskega kmetijstva**:

- Povprečna **velikost slovenskega KMG** je bistveno manjša od EU povprečja (Slovenija: 6,9 ha, EU: 15,2 ha) - EUROSTAT (2016).
- **Delež trajnega travinja** Slovenije je drugi največji v EU, takoj za Irsko (Slovenija: 58 %, Irska: 90 %, EU: 31 %) - Kazalnik stanja C.17 (2018).
- Velik delež kmetijskih zemljišč se nahaja na **območjih z omejenimi dejavniki** (Slovenija: 76 %, EU: 58 %) - Kazalnik stanja C.20 (2019).
- V slovenskem kmetijstvu prevladujejo **ne specializirana KMG**, ki so manj produktivna in ustvarjajo nižje dohodke (Slovenija: 56 %, EU: 51 %) - EUROSTAT (2016).
- Velik delež KMG, ki sama **porabijo več kot 50 % svojih proizvodov** (Slovenija: 57 %, EU: 42 %) - EUROSTAT (2016).

Dolgoročni trend gibanja faktorskega dohodka v kmetijstvu Slovenije in EU je zelo podoben in v obeh primerih počasi narašča (Slika 14). V Sloveniji zaznavamo, da je slovensko kmetijstvo v fazi prestrukturiranja, saj se število KMG zmanjšuje, hkrati pa se obseg kmetijskih zemljišč v uporabi zmanjšuje počasneje (kazalnik stanja C.12 (število KMG) in C.17 (kmetijska zemljišča)), vendar je očitno, da je ta **trend za približevanje povprečju EU prepočasen**. Za pospešitev povišanja faktorskega dohodka bi se zato morale slovensko kmetijstvo hitreje prestrukturirati **v smeri povečevanja KMG in s preusmeritvami v bolj specializirane tipe kmetovanja**.

Slika 14: Indeks faktorskega dohodka v kmetijstvu na PDM (družinsko neplačano delo) od leta 2005 do 2019

Vir: EK (Kazalnik stanja C.24)

3.6.2 Neto dodana vrednost kmetijskega gospodarstva⁴ (C.26)

Kazalnik neto dodane vrednosti kmetijskega gospodarstva (C.26) je v osnovi enak faktorskemu dohodku v kmetijstvu (C.24). Razlika je v tem, da prvi izhaja iz mikroekonomskih podatkov FADN (nivo KMG) in zajema manjšo populacijo (44.000 KMG), drugi pa iz makroekonomskih podatkov EUROSTAT-a (agregatni nivo celotnega kmetijstva) in zajema celotno populacijo KMG (69.000 KMG). Pri primerjavi kazalnikov FADN med državami je potrebno biti dodatno previden. FADN podatki namreč ne predstavljajo celotne populacije KMG, temveč le KMG nad določeno ekonomsko velikostjo, ki pa je metodološko različna po državah. Npr. Nizozemska, Slovaška v vzorcu nimata zajetih KMG v dveh najnižjih velikostnih razredih, Slovenija pa ima ravno v teh dveh razredih zajetih največ KMG (78 % populacije FADN). V Sloveniji je **dodaten problem tudi ne optimalen vzorec KMG** (Kožar, 2016). Za določene tipe kmetovanja je vzorec premajhen (vrtnarstvo), zato so podatki premalo statistično značilni in jih ni mogoče uporabiti. Po drugi strani pa je v Slovensko FADN bazo vključenih nadpovprečno veliko t. i. obveznikov, ki se morajo v sistem FADN vključiti ob uveljavljanju investicijskih podpor II. Stebra SKP. Posledica tega je, da je kazalniki amortizacije (SE360) nekoliko precenjen (Juvančič L. in sod. (2013)). To povzroči, da določeni kazalniki (npr. SE415 – neto dodana vrednost KMG ali SE420 – neto dohodek KMG...), ki vključujejo amortizacijo, slabše odražajo realno stanje in jih je zato potrebno v prihodnje izboljšati. Kljub temu pa je mogoče iz podatkov FADN pokazati kar nekaj dohodkovnih zakonitosti (problemov) kmetijstva, ki jih z makroekonomskimi podatki ni mogoče. Iz Tabele 8, Slike 15 in Slike 16 tako vidimo, da:

- neto dodana vrednost KMG na PDM zelo različna po tipih kmetovanja. **Najvišje vrednosti imajo tipi kmetovanja »zrnojede živali«, »mleko« in »vino«, nato sledijo »poljščine« in »drugi trajni nasadi«. Najnižje vrednosti pa imata »druga pašna živina« in »mešano kmetijstvo«, ki skupaj predstavljata kar 55 % populacije KMG v FADN (Tabela 8).**
- neto **dodana vrednost KMG narašča z ekonomsko velikostjo KMG** (Slika 15).

⁴ Neto dodana vrednost = vrednost kmetijske proizvodnje + javne podpore (I. in II. Steber ter nacionalne podpore) + DDV bilanca - vmesna potrošnja - davki - amortizacija

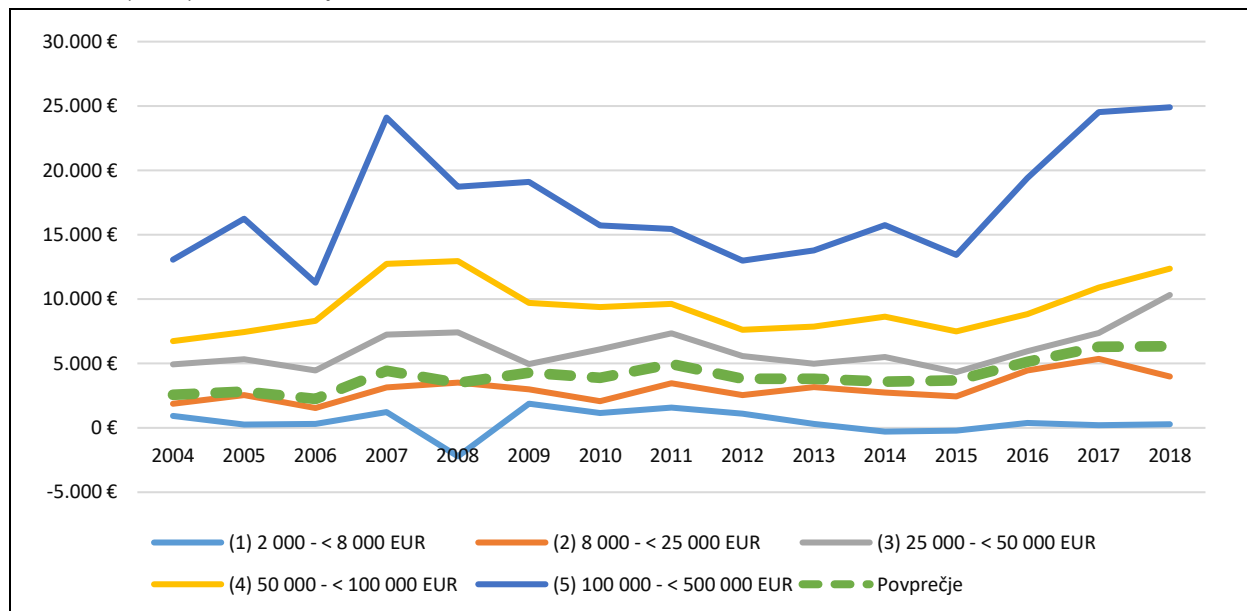
- neto dodana vrednost KMG bistveno višja na ne-OMD območjih kot na gorskih in ne-gorskih OMD območjih (Slika 16).

Tabela 8: Neto dodana vrednost KMG na PDM (SE425) glede na tip kmetovanja (TF8) za Slovenijo v EUR

	Poljščine	Vino	Drugi trajni nasadi	Mleko	Druga pašna živina	Zrnjode živali	Mešano kmetijstvo	Povprečje
2004	2.852	-	-	3.038	2.226	9.431	756	2.566
2005	4.590	3.567	3.715	4.290	2.127	7.663	1.367	2.827
2006	617	5.328	2.396	4.190	1.172	10.626	818	2.248
2007	7.262	13.240	3.311	5.671	2.269	14.882	2.320	4.445
2008	12.825	7.775	4.680	5.674	-1.559	10.321	2.473	3.483
2009	8.638	7.066	5.137	5.602	1.660	16.330	3.285	4.291
2010	8.662	5.160	4.680	6.456	847	-	2.436	3.888
2011	7.470	8.646	5.928	7.349	2.416	13.618	3.402	4.953
2012	6.014	5.103	3.715	7.494	2.214	12.448	1.564	3.822
2013	5.048	3.805	8.422	6.399	2.459	15.066	927	3.810
2014	3.883	1.513	2.787	8.195	2.352	15.450	1.204	3.585
2015	4.277	6.479	2.515	5.850	2.425	15.438	2.065	3.692
2016	5.732	7.505	4.483	7.236	3.550	26.578	2.325	5.136
2017	8.565	10.306	2.983	9.331	3.822	17.957	4.273	6.295
2018	7.650	13.034	6.013	10.806	3.274	16.675	2.543	6.336

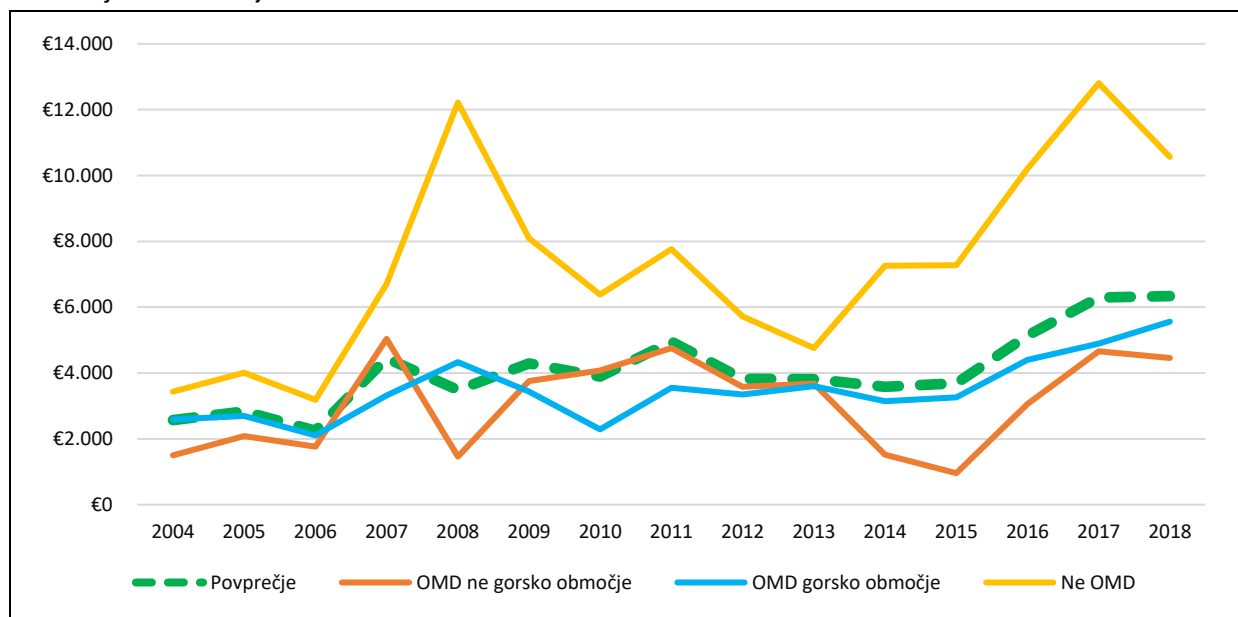
Vir: FADN

Slika 15: Neto dodana vrednost kmetijskega gospodarstva na PDM (SE425) za ekonomske velikostne razrede (SIZ6) za Slovenijo

Vir: FADN

Slika 16: Neto dodana vrednost kmetijskega gospodarstva na PDM (SE425) glede na težavnostna območja za Slovenijo

Vir: FADN

Zgoraj navedeno kaže na to, da imajo **nekateri tipi kmetovanja** (»zrnojede živali«, »mleko« in »vino«), razredi ekonomske velikosti (npr. nad 25.000 EUR standardnega prihodka) in območja (ne - OMD) višje dohodke in **produktivnejšo delovno silo**. Ostali imajo tako nizke neto dodane vrednosti, da glede na FADN podatke, brez podpor I. in II. stebra ne pokrijejo niti stroškov proizvodnih faktorjev (lastnih ali najetih) (Tabela 9). Tako slab položaj dolgoročno ni vzdržen, zato je obstoj teh KMG odvisen tudi od uspešnosti pridobivanja nekmetijskih virov dohodka, ki se prelivajo v kmetijsko dejavnost in jo tako ohranjajo v funkciji.

Tabela 9: Povprečna neto dodana vrednost, povprečna vrednost podpor brez investicijskih in neto dodana vrednost brez podpor od leta 2015 do 2018 glede na ekonomsko velikost KMG (SIZ6), tip kmetovanja (TF8) in OMD območje za Slovenijo v EUR

	Neto dodana vrednost (SE415)	Podpore skupaj brez investicijskih (SE605)	SE415 - SE605
Ekonomska velikost (SIZ6)			
2 000 - < 8 000 EUR	144	2.993	-2.849
8 000 - < 25 000 EUR	4.901	6.501	-1.600
25 000 - < 50 000 EUR	10.323	10.758	-435
50 000 - < 100 000 EUR	19.678	16.096	3.582
100 000 - < 500 000 EUR	60.775	30.560	30.215
Tip kmetovanja (TF8)			
Zrnjeda živali	30.072	19.847	10.226
Vino	15.906	6.687	9.219
Mleko	14.436	11.512	2.924
Poljščine	6.107	6.583	-476
Drugi trajni nasadi	4.227	5.041	-814
Mešano kmetijstvo	3.381	6.123	-2.742
Druga pašna živina	3.854	6.862	-3.009
OMD			
ne - OMD	12.672	9.952	2.720
OMD gorsko	5.521	6.495	-975
OMD ne gorsko	3.217	6.247	-3.029

Vir: FADN, lasten izračun⁵

3.6.3 Sektorji v težavah

Zaradi natančnejše določitve sektorjev v težavah, je MKGP pri Biotehniški fakulteti naročilo študije (Žgajnar in sod., 2021a, Žgajnar in sod., 2021b, Žgajnar in sod., 2021c in Žgajnar in sod., 2021d), ki so na podlagi modela tipičnih kmetijskih gospodarstev (Žgajnar in sod. (2019)) dopolnile zgornje ugotovitve.

Za namen določitve ekonomskega položaja sektorjev je bil v zgornjih analizah uporabljen kazalnik bruto dodana vrednost (BDV), ki je splošni ekonomski kazalnik in s katerim merimo vrednost storitev ali blaga, ki ga proizvedemo na določenem območju, v določeni panogi ali sektorju. Ko ga uporabimo v kmetijstvu, ga spremljamo na različnih ravneh, med drugim tudi na ravni posameznega kmetijskega gospodarstva, posameznega sektorja ali celotnega kmetijstva. Z obratoslovnega vidika ga razumemo tudi kot pokritje.

⁵ V podatkih FADN ni delitve na NUTS regije v Sloveniji

Tega izračunamo iz razlike med prihodki in spremenljivimi stroški. Pokritje je najpogosteje uporabljen ekonomski kazalnik za sprejemanje kratkoročnih poslovnih odločitev v kmetijstvu.

V opravljenih analizah so Žgajnar in sod. kazalnik bruto dodane vrednosti uporabil za postavitev kmetijskih gospodarstev različnih velikosti in proizvodnih usmeritev na primerljivo osnovo. Zato je za vsako tipično kmetijsko gospodarstvo izračunana bruto dodana vrednost preračunana na enoto vloženega dela, ovrednotenega z urami efektivnega vložka dela. Ta izhaja iz normativov za posamezne aktivnosti, ki so pridobljene iz različnih katalogov ali ekspertskih ocen poznavalcev posameznih proizvodnih sistemov in se spreminjajo glede na velikost opravljanja le-te in pogoje, v katerih poteka. Potreben vložek dela izhaja iz modelnih kalkulacij posameznih kmetijskih aktivnosti (KIS (2021)), v katerih je ta zapisan v obliki funkcijske odvisnosti od precej številnih dejavnikov, za potrebe analize pa izhaja iz tehnoloških podlag kot osnove modelnih kalkulacij in se preračuna glede na pogoje posameznega gospodarstva. Skupno število ur efektivno vloženega (in nikakor ne razpoložljivega) dela na kmetijskem gospodarstvu je skalarni produkt obsega posameznih aktivnosti, ki se odvijajo na kmetijskem gospodarstvu, in vložkov dela na enoto (ha pri rastlinski pridelavi, glava živali v živinoreji). Za dodatna nujna opravila, ki niso neposredno povezana s samo proizvodnjo, a brez njih proces ne bi bil v celoti izpeljan (npr. vodenje evidenc, udeležba na obveznih izobraževanjih ipd.), je dobljena vsota povečana za nekaj odstotkov (posredno delo).

Tako prihodki kot na drugi strani spremenljivi stroški (oz. stroški vmesne porabe) so izračunani kot skalarni produkt obsegov posameznih aktivnosti in učinkov oz. na vhodni strani potrebnih stroškov na enoto proizvodnje. Z enoto proizvodnje je mišljena enota površine (ha) ali žival za razliko od enote proizvoda, ki jo praviloma merimo v kilogramih. Vse količine so ocenjene na podlagi prirejenih modelnih kalkulacij, ki upoštevajo intenzivnost proizvodnje na posameznem kmetijskem gospodarstvu, kot tudi tehnologijo pridelave, na drugi strani pa tudi specifične proizvodne pogoje, pod katerimi se ta izvaja (npr. katere vrste krme je mogoče pridelati na določenem gospodarstvu, v kakšnih količinah in posledično v kakšnih razmerjih vstopajo v krmne obroke, pa tudi kakšna je velikost obdelovanih površin, njihova oddaljenost od gospodarstva, nagnjenost terena, pri nekaterih tržnih aktivnostih rastlinske pridelave pa tudi povprečna oddaljenost od trga, način skladiščenja, uporabljena embalaža)⁶.

Na strani prihodkov so poleg vrednosti proizvodnje, ovrednotene po tržnih cenah (triletno povprečje: 2018-2020), upoštevane tudi tiste vrste proračunskih plačil, pri katerih participira večina kmetijskih gospodarstev. V slovenskih razmerah so to vse vrste neposrednih plačil 1. stebra SKP, izmed izravnalnih plačil 2. stebra SKP pa tista, ki jih kmetijska gospodarstva pridobijo za izvajanje dejavnosti na težjih pridelovalnih območjih (OMD plačila). Da bi omilili vpliv velikih medletnih nihanj tržnih cen na izračunane učinke za posamezno leto, so tako na vhodni kot na izhodni strani pri vseh cenah upoštevana triletna povprečja.

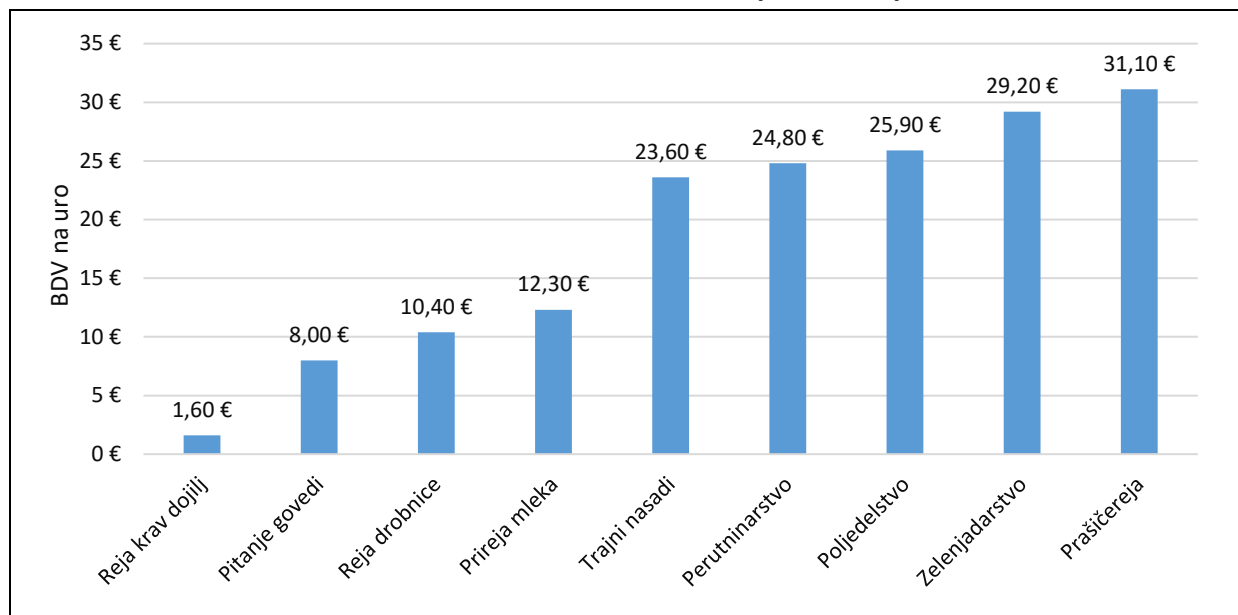
⁶ Za podrobnejše informacije glede metodoloških izhodišč glejte »Metodologija in pojasnila k modelnim kalkulacijam Kmetijskega inštituta Slovenije« (Zagorc in sod. (2021)).

Izhodiščna vrednost proračunskih plačil za programsko obdobje 2015-2022 je za vsako kmetijsko gospodarstvo ovrednotena posamično. Vrednost plačilne pravice je izračunana na podlagi vrednosti osnovnega plačila za posamezne kategorije kmetijskih zemljišč, ki jih ima to gospodarstvo v uporabi, in pripadajoče vrednosti zgodovinskih plačil. Izračun zgodovinskih plačil temelji na predpostavki / poenostavitvi, da se referenčne vrednosti za izračun na samem kmetijskem gospodarstvu v relevantnem obdobju niso spreminjale, da ima torej posamezno gospodarstvo takšno strukturo proizvodnje kot jo je imelo v obdobju, ko je bilo določeno plačilo upoštevano pri določitvi zgodovinskih pravic. Medletna prilagoditev vrednosti plačilnih pravic v smeri delne notranje in zunanje konvergence je izvedena skladno z evropsko zakonodajo po formuli, ki jo je uporabljala Agencija za kmetijske trge. Zeleno plačilo je prišteto v sorazmernem deležu k osnovnemu plačilu oz. vrednosti plačilne pravice. Pri proizvodno vezanih plačilih so upoštewane aktualne vrednosti izplačil za leto 2019. Z izhodiščnimi vrednostmi proračunskih plačil je torej simulirano stanje na kmetijskih gospodarstvih v letu 2019, upoštewane cene za izračun ekonomskih rezultatov pa se nanašajo na povprečje triletnega obdobja 2018-2020.

Vsi izračuni so izvedeni s pomočjo modela kmetijskih gospodarstev (MKMG) (Žgajnar in sod., 2020). Ta temelji na 145 »tipičnih« kmetijskih gospodarstvih« (TKMG), na podlagi katerih so simulirane različne proizvodne usmerjenosti in pogoji proizvodnje kakor tudi velikostna struktura kmetijskih gospodarstev v Sloveniji. Prevladujoča proizvodna usmerjenost posameznega (tipičnega) kmetijskega gospodarstva z vidika ustvarjene vrednosti proizvodnje določa tip kmetijskega gospodarstva, na podlagi katerega je to razvrščeno v ustrezen sektor. Tisti sektorji, ki v agregatu slovenske kmetijske proizvodnje predstavljajo večjo težo, so v modelu kmetijskih gospodarstev zastopani z večjim številom TKMG. Za vsa kmetijska gospodarstva so izračunane izhodiščne vrednosti različnih ekonomskih kazalnikov vključno z BDV in vložkom učinkovitih delovnih ur, iz teh pa je izpeljana vrednost BDV/h.

Za izračun sektorskih povprečij ekonomskih kazalnikov vključno z BDV/h so izračunane vrednosti za posamezna TKMG utežena glede na njihovo pogostnost v slovenskem prostoru v smislu števila primerljivih kmetijskih gospodarstev, ki jih predstavljajo, in njihove vrednosti doseženih prihodkov v celotnem agregatu slovenskega kmetijstva. To je izvedeno s pomočjo ponderjev, ki odražajo relativni pomen posameznega TKMG glede na vsa kmetijska gospodarstva, ki se v Sloveniji potegujejo za neposredna plačila.

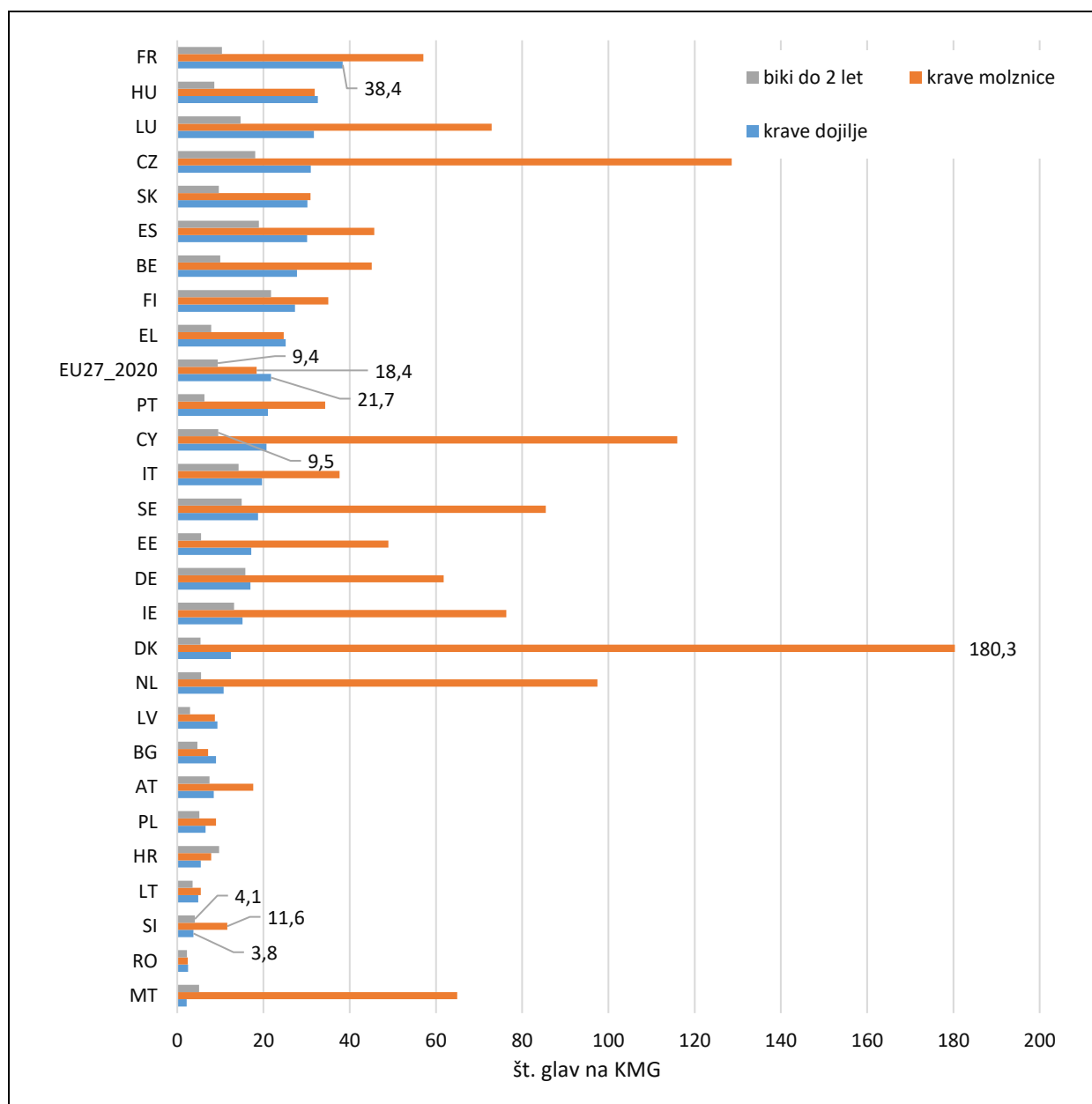
Slika 17: Bruto dodana vrednost na uro dela za različne sektorje v Sloveniji

Vir: Povzeto po Žgajnar in sod. (2021)

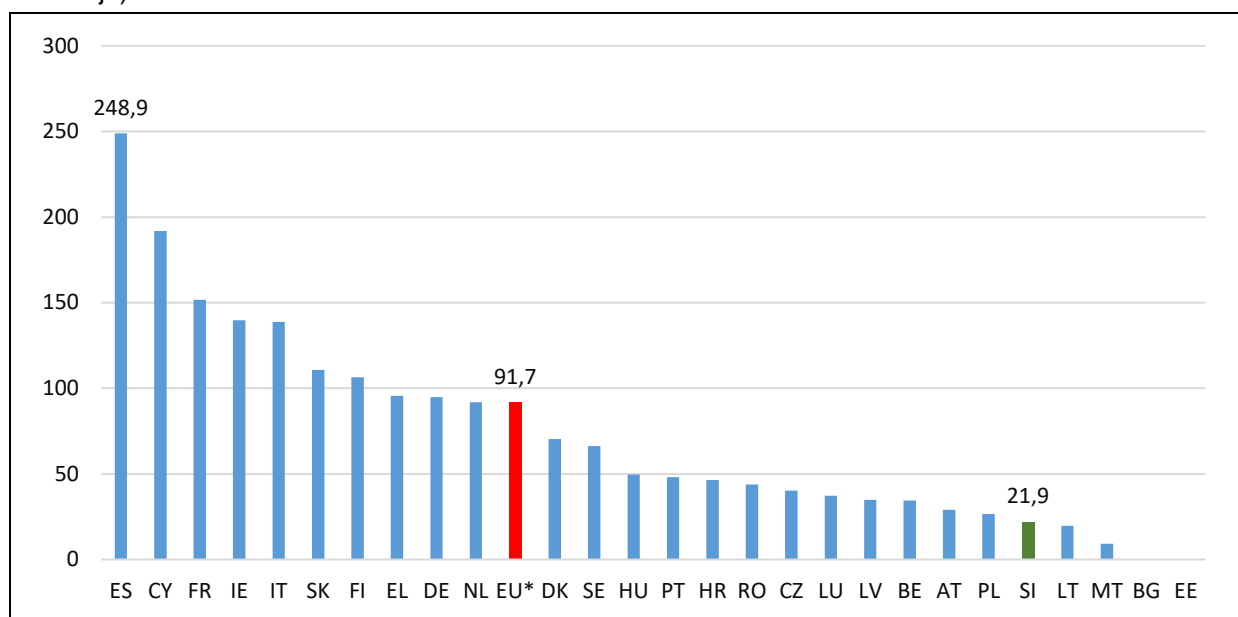
Vrednosti kazalnikov BDV/h za posamezne sektorje so prikazane na sliki 17. Razvidno je, da so glede na kazalnik v najslabšem ekonomskem položaju kmetije s travojedimi živalmi v sektorjih reja krav dojljij, pitanje govedij, reja drobnice in prireja mleka. Najnižja vrednost BDV/h je pri sektorju reje krav dojljij, kje znaša samo 1,6 EUR na delovno uro. Nekoliko višje vrednosti so v sektorju pitanja govedij (8,00 EUR/h), reji drobnice (10,40 EUR/h) in prireji mleka (12,30 EUR/h). Pri vseh navedenih sektorjih je vrednost BDV/h bistveno nižja kot pri ostalih analiziranih sektorjih, kjer znašajo vrednosti bruto dodane vrednosti na vložek učinkovitih delovnih ur nad 23,6 EUR/h.

Slika 18: Povprečno št. glav bikov do 2 let , št. krav molznic in krav dojlj na KMG za leto 2016 po državah članicah

Vir: EUROSTAT [ef_lsk_bovine], lasten izračun

Slika 19: Povprečno št. ovac na KMG v letu 2016 za države članice (brez podatka za Bolgarijo in Estonijo)⁷

Vir: EUROSTAT [ef_lsk_sheep], lasten izračun

Za te sektorje je podobno kot za celotno slovensko kmetijstvo (in zato tudi za večino ostalih sektorjev) značilna slaba struktura v primerjavi z EU povprečjem. Glede na razpoložljive podatke je povprečna čreda krav dojilj v Sloveniji skoraj 6 krat manjša kot znaša povprečje EU (3,8 Slovenija; 21,7 EU) (Slika 18). Čreda ovac je za 4 krat manjša (Slika 19) in čreda bikov za 3 krat manjša (Slika 18). Nekoliko bližje EU povprečju je samo čreda krav molznic, vendar pa je razlika do bolj produktivnih držav še vedno izredno velika (npr. 8 krat manjša kot na Nizozemskem in kar 15 krat manjša kot na Danskem).

Skupno št. glav krav dojilj, bikov do 8 mesecev, krav molznic in plemenske drobnice glede na velikost črede (Tabela 10) dodatno potrди zgornje ugotovitve. Kar 72% krav dojilj in 47% bikov nad starostjo 270 dni se redi v čredah manjših kot 10 glav. Nekoliko boljše stanje je pri reji krav molznic, kjer se jih v rejah manjših kot 10 glav redi med 9% in 10% krav molznic. 41% plemenskih ovac se redi v čredah manjših kot 20 glav (Tabela 10).

⁷ Podatkov o staležu koz s pripadajočim št. KMG ne obstaja, zato se kot približek uporabi samo podatek o staležu ovac. Ovce v Slovenije predstavljajo 85% skupni populaciji drobnice (SURS).

Tabela 10: Ocena št. glav krav dojlj⁸, bikov pitancev⁹, krav molznic ¹⁰na gorskem OMD, krav molznic izven gorskega OMD in št glav plemenske drobnice za leto 2020.

Razred velikosti črede	Krave dojlje	Biki pitanci	Krave molznice		Drobnica
	Št. glav	Št. glav	Št. Glav v OMD - gorsko	Št. Glav izven OMD gorsko	Št. glav plemenske drobnice
1	4.115	5.361	4	14	289
2 - 4	23.080	19.014	420	598	4.943
5 - 9	22.319	20.324	4.219	3.749	12.643
10 - 19	11.927	19.392	14.383	10.454	22.865
20 in več	7.006	32.028	28.280	34.971	58.081
Skupaj	68.447	96.119	47.306	49.786	98.821

Vir: MKGP, Centralni register goved (na 1.2.2020); ARSKTRP, stalež živali (na 1.2.2020); lasten izračun

Eden glavnih vzrokov za tako strukturo je predvsem v posebnosti slovenske kmetijske krajine, kjer se večina kmetijskih površin nahaja na območjih z omejenimi dejavniki in kjer prevladuje trajno travinje (3.2 Kmetijske površine (C.17)). Iz trajnostnega vidika izkoriščanja naravnih danosti in trajnosti teh sektorjev je torej zelo pomembno, da se obseg proizvodnje teh sektorjev ohrani na obstoječih nivojih, tudi v luči ohranjanja proizvodnega potenciala.

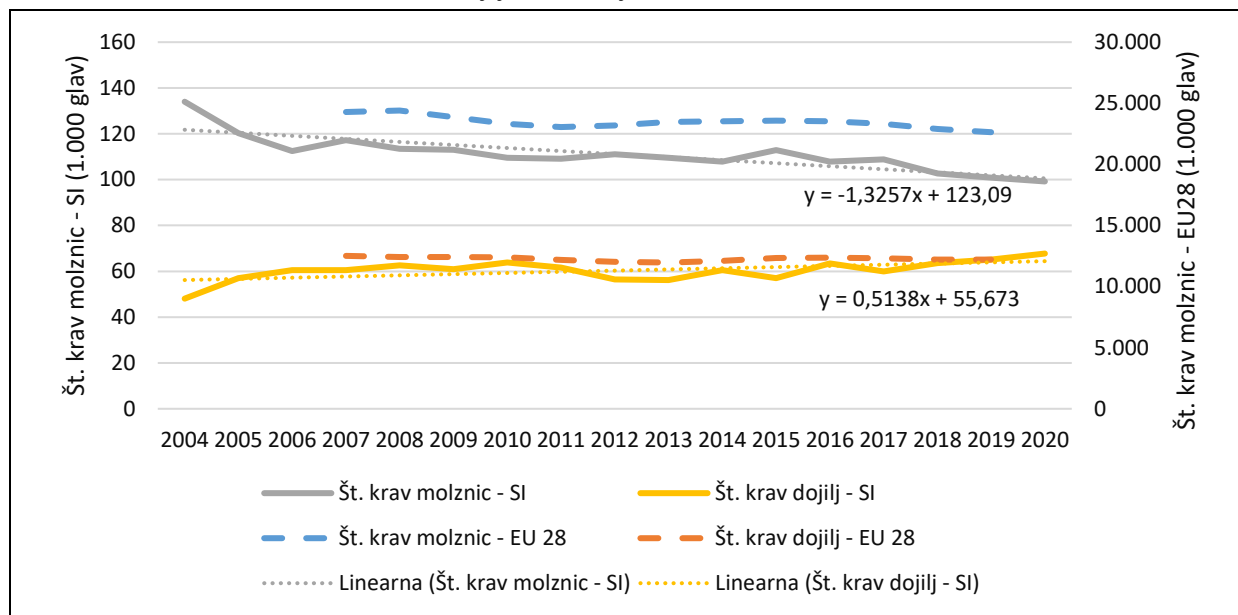
Dolgoročni trendi gibanja čred zgoraj omenjenih sektorjev kažejo, da se zmanjšuje samo št. krav molznic (Slika 20). Število drobnice se je po padanju števila do leta 2013 umirilo in se od takrat ohranja na približno enakem nivoju (Slika 22). Kljub izredno slabim ekonomskim kazalcem se čredi krav dojlj in pitancev (bikov ter telic do 2 let) povečujeta (Slika 20 in Slika 21). Vzrok za to lahko ponovno povežemo s prej omenjeno značilnostjo Slovenske kmetijske krajine, kjer je prestrukturiranje iz živinorejskih panog v ne živinorejske panoge izredno težko. Zmanjševanje staleža krav molznic in predvsem št. KMG, ki oddajajo mleko (Slika 24) verjetno kaže prav na prestrukturiranje znotraj živinorejski panog (iz prireje mleka v druge živinorejske panoge na trajnem travinju).

⁸ Krave dojlje = ženska goveda, ki so telila in na katerih KMG ne oddajajo ali oddajajo manj kot 3.000 kg mleka na leto.

⁹ Biki pitanci = moška goveda, starejša od 270 dni

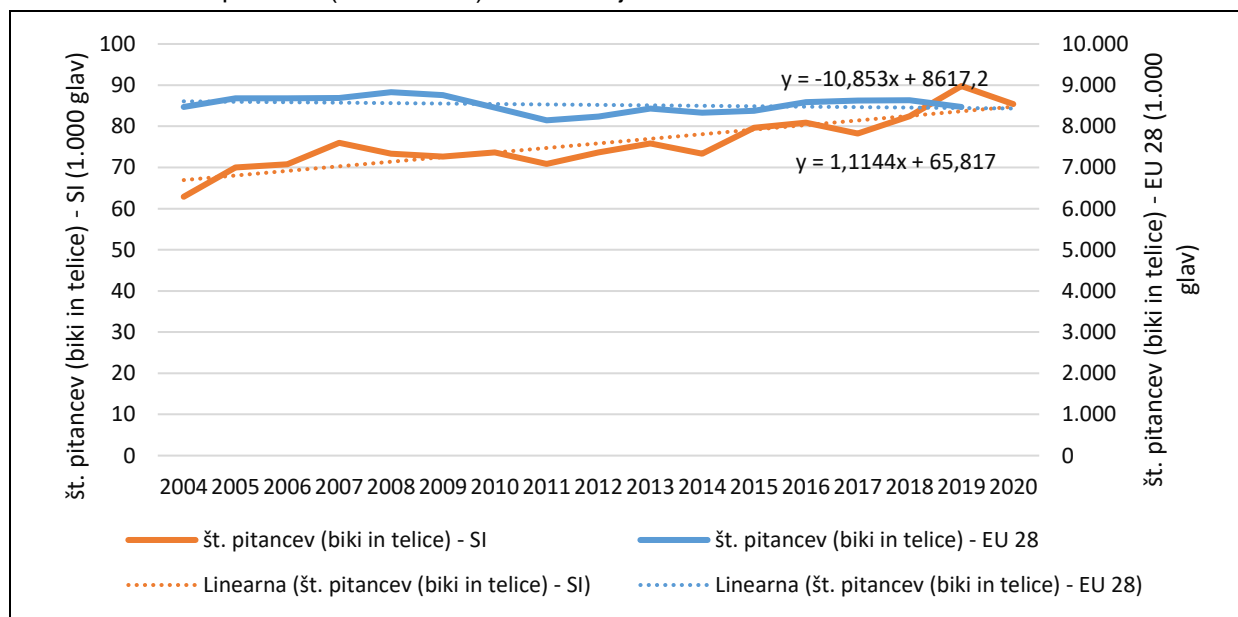
¹⁰ Krave molznice = ženska goveda, ki so telila in na katerih KMG oddajajo več ali enako 3.000 kg mleka na leto.

Slika 20: Št. krav molznic in št. krav dojljilj v Sloveniji in EU 28 od leta 2004 do 2020.

Vir: EUROSTAT [apro_mt_lscatl]

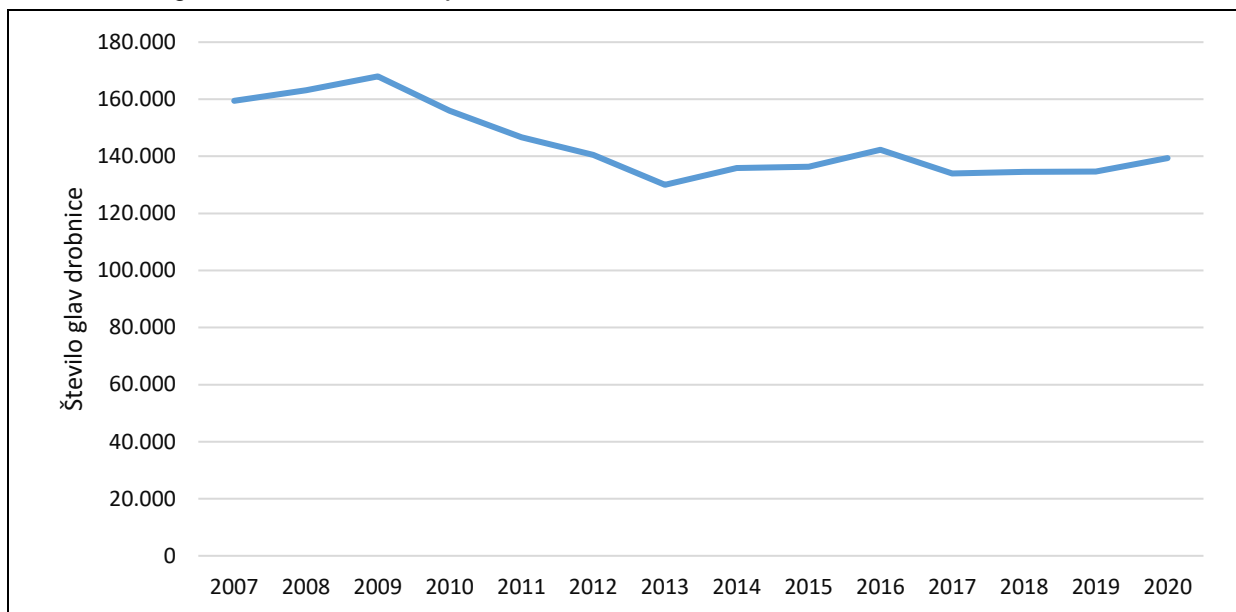
Slika 21: Število pitancev (biki in telice)¹¹ v Sloveniji in EU28 od leta 2004 do 2020.

Vir: EUROSTAT [apro_mt_lscatl]

¹¹ Telice stare 1 leto, za zakol + biki od 1 do 2 let za zakol.

Slika 22: Št. glav drobnice v Sloveniji od leta 2007 do 2020¹².

Vir: SURS (Število živali, Slovenija, letno)

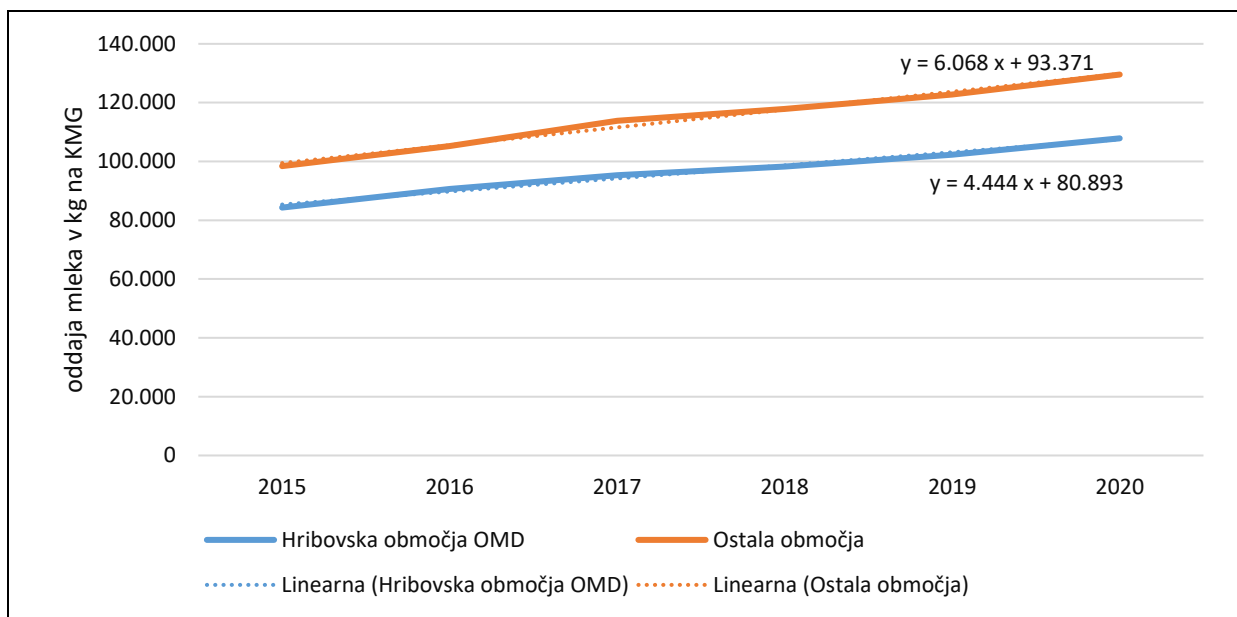
Glede na podatke je sektor priraje mleka v nekoliko boljšem strukturnem položaju (samo 1,5 × manj krav molznic od EU povprečja), čeprav je znotraj sektorja opazna razlika med KMG na gorskih OMD in ostalimi KMG. Glede na podatke evidence oddaje mleka od leta 2015 do 2020, je razvidno, da KMG v gorskih OMD območjih oddajajo v povprečju za okoli 15% manj mleka na KMG kot izven tega območja (Slika 23), pri čemer je trend rasti oddanih količin mleka nekoliko počasnejši na gorskih OMD.

Sektor priraje mleka v gorskih OMD je v obdobju 2014-2020 (2022) prejemal proizvodno vezano podporo. Rezultat tega bi lahko bil v povprečju nekoliko manjši upad št. KMG, ki oddajajo mleko v primerjavi s št. KMG izven gorskega OMD (Slika 24), čeprav bi zaradi težjih pogojev pričakovali hitrejše zmanjševanje KMG s prirajo mleka v gorskih OMD.

Kot je razvidno iz poglavja 3.6.7.1 Sheme plačil v okviru NP so bili obravnavani sektorji od leta 2006 do 2012 deležni tudi zgodovinskih dodatkov na vrednosti plačilnih pravic (Tabela 13). Rezultat tega je, da imajo KMG v teh sektorjih višje vrednosti plačilnih pravic in s tem višje vrednosti neposrednih plačil. Ukinitvev plačilnih pravic in prehod na enotno osnovno plačilo, bo povzročil prerazporeditvene učinke v povprečju nižanju neposrednih plačil (osnovnega dohodkovnega plačila za trajnost) tem sektorjem. Ukinitvev plačilnih pravic, bo povzročila pomembne negativne prerazporeditvene učinke pri sektorjih, ki so v težavah in posledično dodatno slabšanje dohodkovnega položaja KMG v teh sektorjih.

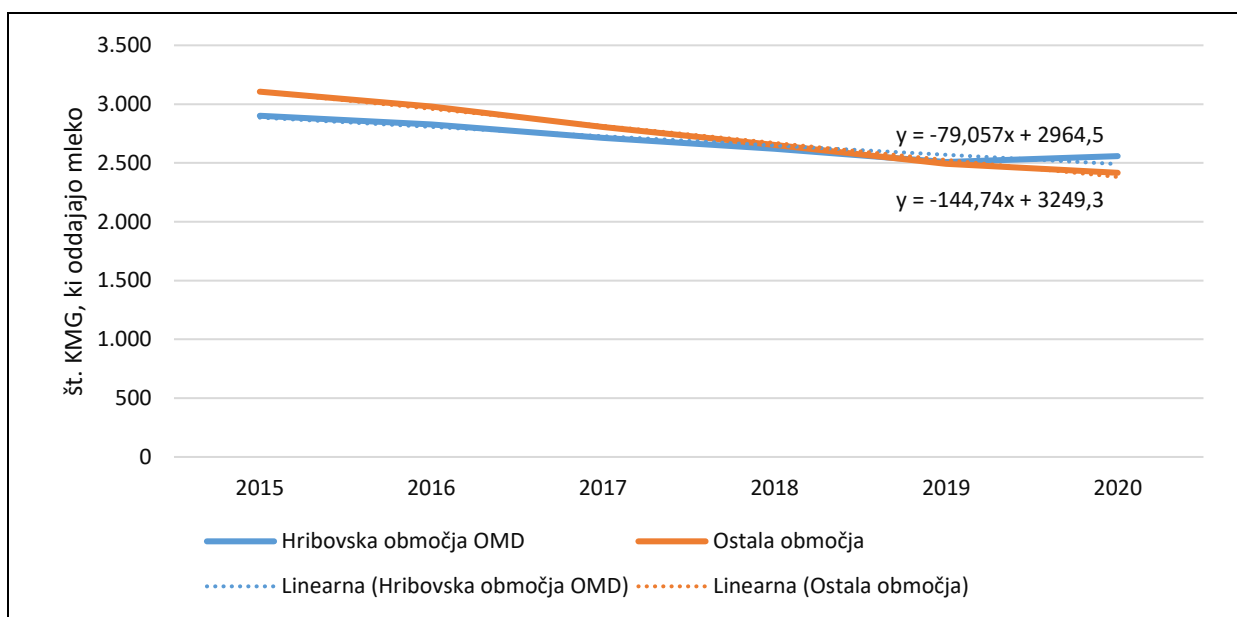
¹² Primerljivi podatki za EU na EUROSTATu niso na voljo, zato se uporabi samo podatek iz SURS.

Slika 23: Oddaja mleka v kg na KMG za hribovska območja OMD in ostala območja od leta 2015 do 2020

Vir: ARSKTRP – Evidenca mleko, lasten izračun

Slika 24: Št. KMG, ki so oddajala mleko za hribovska območja OMD in ostala območja od leta 2015 do 2020

Vir: ARSKTRP – Evidenca mleko, lasten izračun

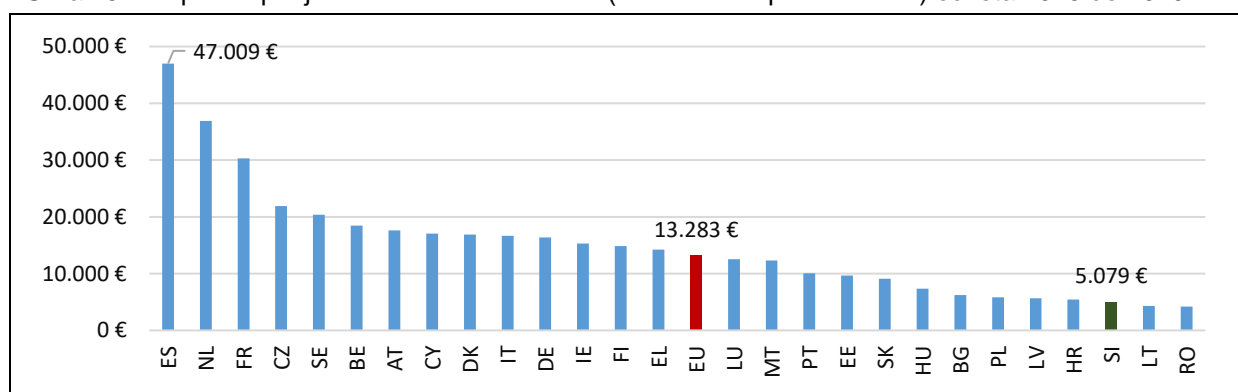
S proizvodno vezno dohodkovno podporo naštetim sektorjem pomagamo z obstojem teh sektorjev na daljši rok, hkrati pa jim je potrebno s temi podporami dati jasen signal, da je za izboljšanje njihovega ekonomskega položaja nujno, da se kot sektor prestrukturirajo in postanejo konkurenčnejši s povečevanjem obsega proizvodnje (npr. povečevanjem črede) in/ali povečanjem učinkovitosti proizvodnje na enoto (npr. povečevanje mlečnosti). Dodatna vzpodbuda je lahko preusmeritev na proizvodnjo z višjo dodano vrednostjo, ki omogočajo doseganje boljšega dohodka.

3.6.4 Podjetniški dohodek v kmetijstvu¹³ (C.25)

Za oceno dolgoročne viabilnosti kmetijstva se uporabi agregatni podatek o podjetniškem dohodku ali podjetniškem profitu v kmetijstvu (kazalnika stanja C.25). Kazalnik prikazuje agregatni dohodek iz kmetijske dejavnosti, ki je namenjen za poplačilo lastnih proizvodnih faktorjev (lastno delo nosilca in članov KMG, zemljišča in kapital). Prikaže pa tudi oportunitetni strošek za dohodek, ki bi ga ti lastni faktorji lahko dosegli v drugih dejavnostih (npr. zaposlitev v gospodarstvu...). V primerjavi s faktorskim dohodkom bolje prikazuje dohodkovne razmere **družinskih KMG**, ki po podatkih EUROSTAT-a (2016) **s 99 % v Sloveniji prevladujejo**.

Podjetniški dohodek v kmetijstvu na PDM družinskega neplačanega dela je v Sloveniji podobno kot faktorski dohodek na PDM eden najnižjih v EU (Slika 25). Ker sta si kazalnika sorodna, so tudi vzroki za tako nizko vrednost podobni – strukturi problemi (poglavje 3.6.1).

Slika 25: Povprečni podjetniški dohodek na PDM (družinsko neplačano delo) od leta 2015 do 2019

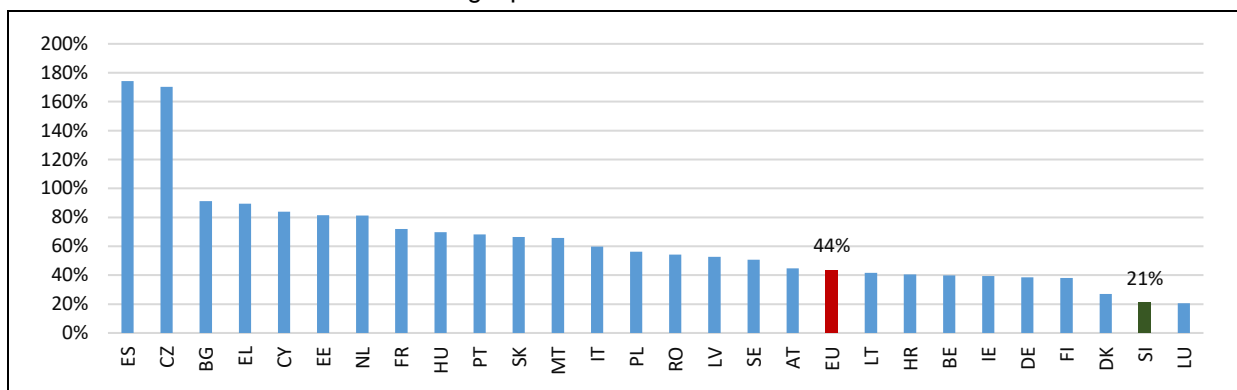
Vir: EK (Kazalnik stanja C.25)

Za dolgoročno ekonomsko vzdržnost kmetijstva je odločilno, da je dohodek primerljiv z ostalimi panogami. Velika razlika na dolgi rok pomeni krčenje kmetijstva, ker se delovna sila seli v bolj plačane panoge, zaradi nizkih donosov se zmanjšujejo se investicije, zmanjša se inovacijski potencial panoge. Kot kaže Slika 26 je **dohodkovni položaj slovenskega kmetijstva v primerjavi z ostalim gospodarstvom izrazito slab**. Povprečni delež podjetniškega dohodka družinskega KMG na PDM v primerjavi s povprečnim dohodkom na delovno uro za celotno gospodarstvo je samo 21 % in je ponovno eden najnižjih v EU. Tudi dolgoročni trend ni dober, saj se delež od leta 2007 do 2019 za razliko od EU ni bistveno spremenil (Slika 27).

Očitno je, da bi bila ta **razlika še večja, če KMG ne bi prejela podpore** (neposredna in OMD plačila). Nikakor pa ne smemo zanemariti vpliva dohodkov, ki jih prejema KMG v širšem smislu (kmetijska gospodinjstva) iz drugih ne-kmetijskih virov (zaposlitev družinskih članov izven kmetijstva, pokojnine, ostali socialni transferji...). Ta dohodek omogoča določeni skupini KMG preživetje.

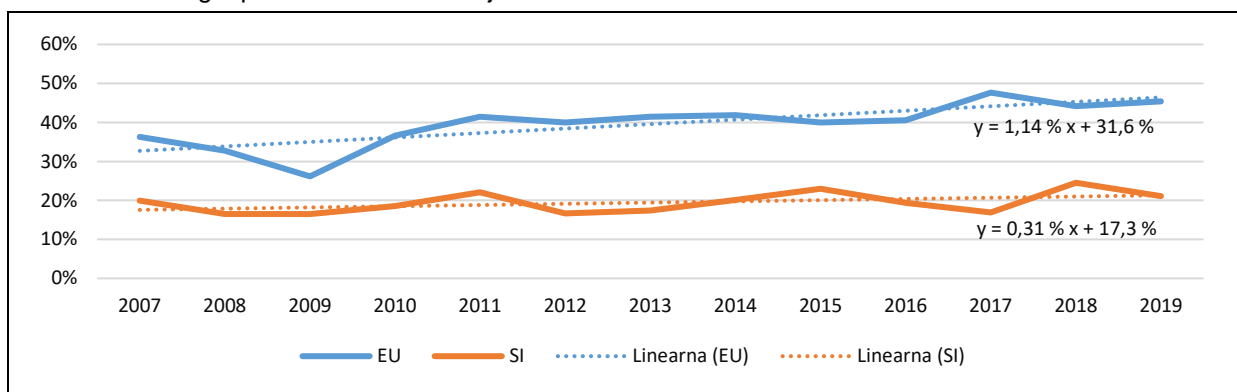
¹³ Podjetniški dohodek = faktorski dohodek - stroški dela - stroški zakupnine - plačane obresti + prejete obresti

Slika 26: Povprečni delež podjetniškega dohodka družinskega KMG na PDM v primerjavi s povprečnim dohodkom na delovno uro za celotno gospodarstvo od leta 2015 do 2019

Vir: EK (Kazalnik stanja C.25)

Slika 27: Delež dohodek družinskega KMG na PDM v primerjavi s povprečnim dohodkom na delovno uro za celotno gospodarstvo za Slovenije in EU

Vir: EK (Kazalnik stanja C.25)

3.6.5 Diverzifikacija dohodka na KMG

Stabilnost dohodka je poleg njegove višine in primerljivosti izrednega pomena za obstoj in razvoj KMG. Ker je kmetijski dohodek zelo odvisen od nihanj v fizični proizvodnji in nihanja cen kmetijskih proizvodov, se KMG na to prilagajajo z diverzifikacijo in s **preusmeritvami kmetijske proizvodnje v proizvode višje dodane vrednosti** (sheme kakovosti, ekološko kmetijstvo...), ki imajo velik potencial rasti v EU (Jarossová M. A.. (2019)). Na drugi strani je zelo pomembno prejetanje **dohodkov, ki izvirajo izven kmetijstva** (dopolnilne dejavnosti na KMG, gozdarstvo, zaposlitev izven kmetijskega sektorja, socialni transferji (pokojnine, otroški dodatki...)...).

Pri analizi ne-kmetijskih dohodkov se soočimo (vsaj) z dvema problemoma:

1. Kako obravnavati KMG? Ozko gledano je KMG proizvodna enota, ki ne upošteva dohodkov članov KMG, čeprav lahko le-ti odločilno prispevajo k obstoju/razvoju KMG širšem smislu (kot kmečko gospodinjstvo).
2. Majhno število in razpoložljivost časovno aktualnih raziskav.

Iz nekaj razpoložljivih raziskav je kljub temu mogoče oceniti razmere na tem področju:

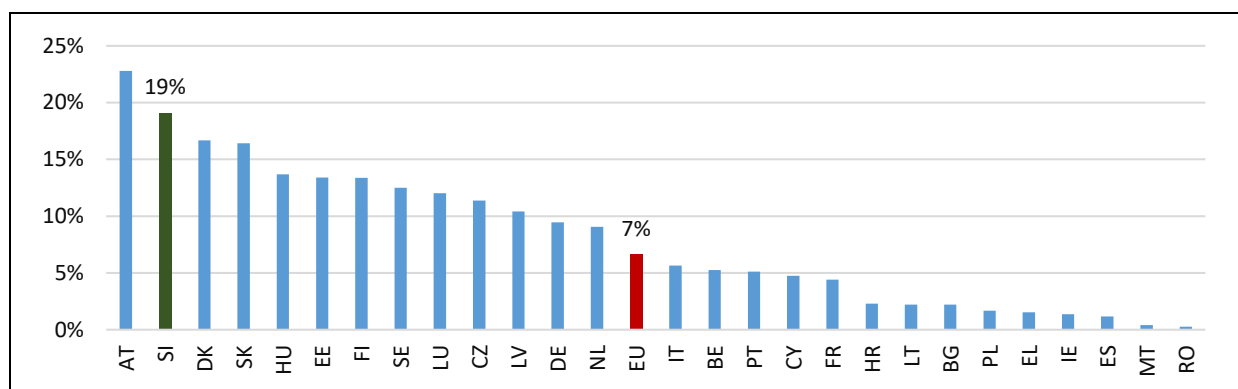
- Oblak in sod. (2003) za leto 2002 ocenjujejo, da znaša v Sloveniji dohodek z zaposlitvijo izven kmetijstva kar 55 % skupnega dohodka kmečkega gospodinjstva (širša obravnava KMG). Predvidevamo lahko, da se ta delež v zadnjih letih zagotovo ni zmanjšal, saj je delež dohodka družinskega KMG na PDM v primerjavi s povprečnim dohodkom na delovno uro za celotno gospodarstvo ostajal na enakem nivoju (Slika 27).
- V letu 2005 je EU 36 % nosilcev KMG prejemale dohodke iz ne-kmetijske dejavnosti, pri čemer je ta delež večji pri manjših KMG, na KMG z mlajšimi nosilcem, določenih tipih KMG (oljkarji, reji živine). Ker niso vključeni dohodki članov KMG, Barthomeuf (2008) predvideva, da je delež KMG z ne-kmetijskimi dohodki še višji.
- Hill (2015) ugotavlja, da je ne-kmetijski dohodek bolj stabilen kot kmetijski dohodek.

Kljub pomanjkanju podatkov lahko ne-kmetijske dohodke vsaj posredno analiziramo. FADN kazalnik »Ostali prihodki« (SE256¹⁴) namreč zajema prihodke, ki so povezani s kmetijsko dejavnostjo, vendar so v osnovi nekmetijski prihodek. Ker pa ne zajame ostalih nekmetijskih dohodkov (plače, socialne transferje članov KMG...), kazalnik ne pokaže celotne slike, pokaže pa določene zakonitosti nekmetijskih dohodkov na KMG, ki jih lahko smiselno uporabimo pri analizi nekmetijskih dohodkov KMG v širšem smislu (kot kmetijsko gospodinjstvo).

Delež Ostalih prihodkov (SE256) od Skupnih prihodkov na KMG (SE131), za povprečje od leta 2015 do 2018 pokaže, da je po tem kazalniku Slovenija z 19 % takoj za Avstrijo in daleč nad EU povprečjem (Slika 28). V Sloveniji je (podobno kot v Avstriji) **velik delež kmetijskih površin uvrščen v območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost (76 %), posebej v gorska območja (54 %)**, kjer prevladuje trajno travinje in gozd (Glej: Splošne značilnosti Slovenije in slovenskega kmetijstva, poglavje Kmetijske površine). Na teh območjih imajo KMG nižji kmetijski prihodek, ki ga dopolnjujejo **s prihodki iz gozdarske in ostalih dopolnilnih dejavnosti (npr. kmečki turizem, predelava kmetijskih proizvodov...)**. To potrdi Slika 29, kjer vidimo, da je delež »Ostalih prihodkov« od »Skupnih prihodkov« občutno višji pri KMG v gorskih OMD, kot pri KMG na ne gorskih OMD in izven OMD.

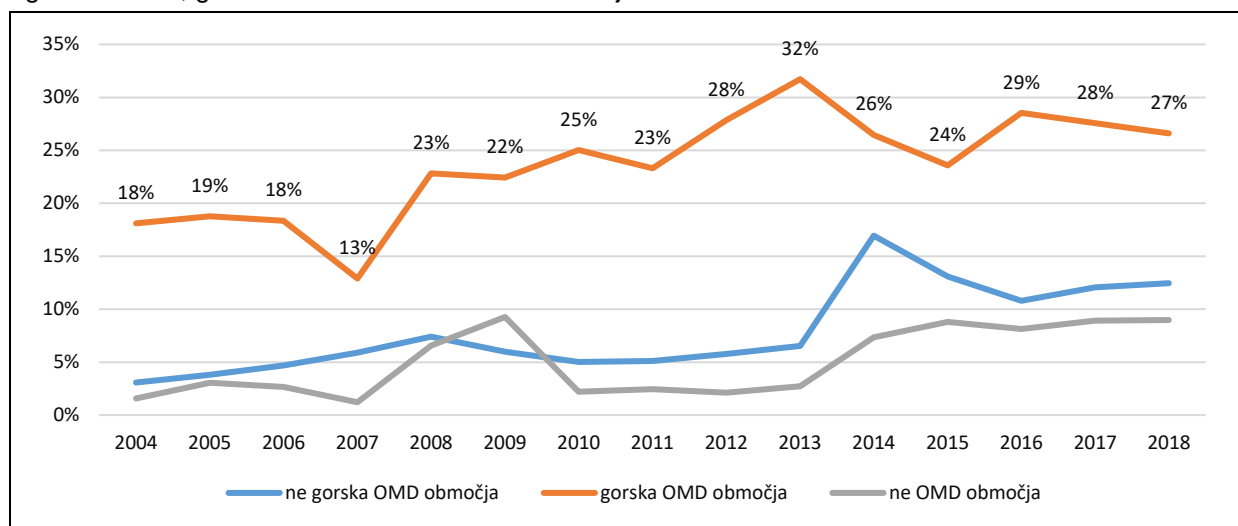
¹⁴ SE256 Ostali prihodki = prejemki od zakupljene zemlje, občasnega oddajanja krmnih območij, oddaja paše v najem, gozdni izdelki, pogodbeno delo za druge, oddajanje opreme v najem, obresti na tekoča sredstva za obratovanje gospodarstva, prejemki od turizma, prejemki prejšnjih računovodskih let, drugi izdelki in proizvodi.

Slika 28: Povprečni delež »Ostalih prihodkov« (SE256) od »Skupnih prihodkov« (SE131) na KMG od leta 2015 do 2018

Vir: FADN, lasten izračun

Slika 29: Delež »Ostalih prihodkov« (SE256) od »Skupnih prihodkov« (SE131) na KMG za KMG v ne-gorskih OMD, gorskih OMD in ne OMD za Slovenijo

Vir: FADN, lasten izračun

V Tabeli 11 je razvidno tudi, da se **delež drugih prihodkov zmanjšuje glede na ekonomsko velikost KMG**, kar je posledica dejstva, da imajo večja KMG višji prihodek, ki ga zaradi omejenih proizvodnih dejavnikov (predvsem dela) tudi ne morejo dopolnjevati s prihodki iz drugih virov.

Tabela 11: Delež drugih prihodkov (SE256) od skupnih prihodkov (SE131) na KMG glede na ekonomsko velikost KMG po standardnem prihodku, vrednost skupnega prihodka (SE131) in vrednost drugih prihodkov (SE256) od leta 2007 do 2018 za Slovenijo

Leto \ Ekonomsk a velikost (SP)	Drugi prihodki (SE256)/ Skupni prihodek (SE131)						Skupni prihodek (SE131)	Drugi prihodki (SE256)
	2.000 - < 8.000 EUR	8.000 - < 25.000 EUR	25.000 - < 50.000 EUR	50.000 - < 100.000 EUR	100.000 - < 500.000 EUR	Povprečje		
2018	32%	32%	23%	10%	4%	19%	28.865	5.578
2017	29%	37%	12%	10%	5%	20%	25.929	5.127
2016	30%	34%	15%	10%	6%	20%	24.990	4.946
2015	30%	26%	13%	8%	10%	17%	25.433	4.435

2014	35%	30%	11%	8%	5%	19%	22.280	4.250
2013	23%	18%	10%	4%	1%	11%	22.839	2.548
2012	15%	18%	8%	4%	1%	10%	24.893	2.371
2011	15%	12%	7%	4%	1%	8%	27.020	2.177
2010	10%	16%	7%	3%	2%	8%	24.910	2.073
2009	11%	17%	9%	5%	4%	10%	23.589	2.311
2008	17%	16%	11%	4%	2%	11%	25.571	2.795
2007	13%	12%	6%	3%	1%	8%	23.352	1.814

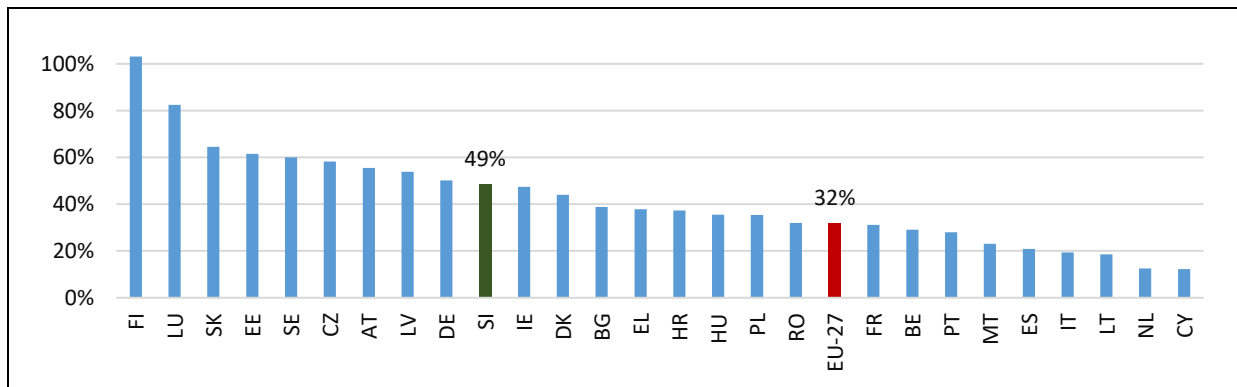
Vir: FADN, lasten preračun

Iz navedenega lahko sklepamo, da dohodek iz dejavnosti, ki niso kmetijske, so pa povezane s kmetijsko dejavnostjo (to so prihodki iz gozdarske dejavnosti in dopolnilnih dejavnosti) ni zanemarljiv in lahko za določene tipe KMG predstavlja pomemben del dohodka ter omogoča obstoj kmetijske dejavnosti. Boljše poznavanje tega vira dohodka lahko prispeva k boljšemu razumevanju določenih razmerij in trendov v kmetijstvu ter posledično k boljšemu ukrepanju vseh vrst politik, ne samo kmetijske.

3.6.6 Vpliv javnih podpor na dohodek KMG

Evropsko kmetijstvo je zelo »odvisno« od javnih podpor (Matthews, 2016). Delež podpor od factorskega dohodka je glede na podatke EUROSTAT-a za obdobje 2015 – 2019 v povprečju za EU znašala 32 %, za Slovenijo pa 49%. To uvršča **Slovenijo v skupino držav, kjer je kmetijstvo še posebej »odvisno« od javnih podpor** – drugih podpor na proizvodnjo (Slika 30).

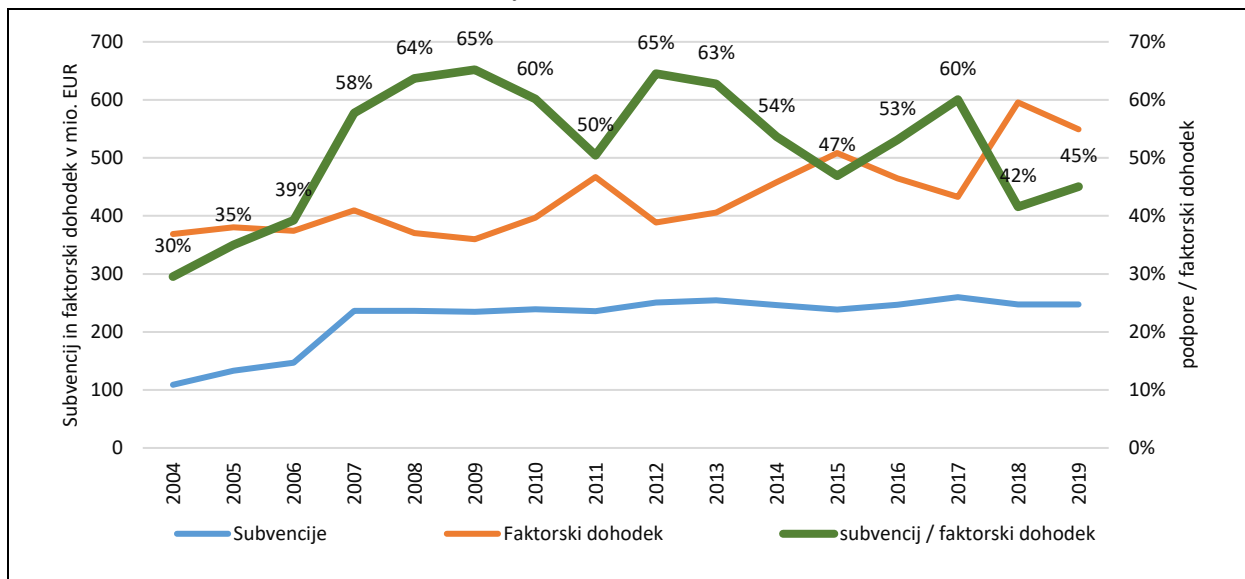
Slika 30: Povprečni delež "drugih podpor na proizvodnjo" od factorskega dohodka v osnovnih cenah od leta 2015 do 2019

Vir: EUROSTAT [aact_eaa01], lasten izračun

Za Slovenijo je trend gibanja povprečnega deleža "drugih podpor na proizvodnjo" od factorskega dohodka viden na Sliki 31. Delež je od leta 2004 do 2019 dokaj variabilen in se giblje med 30 % in 65 %, kar je posledica **nihanja factorskega dohodka**. **Podpore** so se v tem obdobju **bistveno manj spreminjale**, kar jim daje **pomembno dodatno vlogo pri stabiliziranju dohodka KMG**. Na splošno velja, da večji kot je delež podpor, večja je stabilnost dohodka (Erjavec in sod., 2018), kar pozitivno vpliva na obstoj KMG.

Slika 31: Vrednost podpor in faktorskega dohodka v mio. EUR ter deleža podpor od faktorskega dohodka od leta 2004 do 2019 za Slovenijo

Vir: EUROSTAT [aact_eaa01], lasten izračun

Na drugi strani pa ima velika odvisnost od javnih podpor tudi negativne učinke. Zaradi relativne stabilnosti javnih podpor KMG v svoje ekonomske odločitve postopoma vse bolj vključujejo javne podpore kot zagotovljen prihodnji dohodek. S takšno strategijo iskanja rent se bolj prilagajajo javnim podporam in vse manj tržnim razmeram in ostalim razmeram v okolju. Zaradi visoke ravni javnih podpor se pojavi tudi t. i. efekt kapitalizacije, ki se najpogosteje odrazi posredno v npr. višjih cenah kmetijskih zemljišč (Juvančič L. in sod. (2013)). Morebitna zaostritev pogojev za pridobitve ali zmanjšanje višine javnih podpor jih **naredi manj odporne na razmere** (trg, klimatske spremembe, socialne spremembe ...), na katere se zaradi velike odvisnosti od javnih podpor najbrž niso zadosti prilagodila. Cilj torej mora biti, da javne podpore sicer ostanejo stabilen element v dohodku KMG, hkrati pa morajo biti zasnovane tako, da KMG opremijo za premagovanje izzivov nestabilnosti (Matthews (2016)).

3.6.7 Neposredna plačila

Od leta 2015 se v Sloveniji izvaja model neposrednih plačil I. stebra SKP, ki vključuje shemo osnovnega plačila (t. i. plačilne pravice), plačilo za zeleno komponento, plačilo za mlade kmete, plačilo za območja z naravnimi omejitvami (od 2017), sheme proizvodno vezanih podpor in, shemo za male kmete (Tabela 12). Zaradi postopnega poenotenja neposrednih plačil med državami članicami do koledarskega leta 2019 (t. i. zunanja konvergenca) se ovojnica za neposredna plačila postopoma znižuje: iz 138 mio EUR za leto 2015 na 134,3 mio EUR za leto 2019 in naslednja leta. Letna izkoriščenost neposrednih plačil je okoli 99 %.

Tabela 12: Nacionalna ovojnica neposrednih plačila za Slovenijo za leto 2019

Shema	Delež (%)	Vrednost (EUR)
Skupna ovojnica Uredba 1307/2013 (priloga II)		134.278.000
Osnovno plačilo (plačilne pravice)	56,02	75.222.536
Zelena komponenta	30	40.283.400
Plačilo za območje z naravnimi omejitvami (PONO)	1,58	2.121.592
regija I (nagib 35 %-50 %)	72	1.527.546
regija II (nagib nad 50 %)	28	594.046
Plačilo za mlade kmete	1,5	2.014.170
Proizvodno vezane podpore	13	17.456.140
PVP strna žita	5	6.713.900
PVP mleko v GO	3,5	4.699.730
PVP reja govedi	3	4.028.340
PVP zelenjadnice	1,5	2.014.170

Vir: MKGP

3.6.7.1 Sheme plačil v okviru NP

Za **shemo osnovnega plačila**, ki predstavlja osnovno dohodkovno plačilo, je na voljo dobra polovica nacionalne ovojnice (cca. 56 %). Izplača se na osnovi plačilnih pravic na hektar katerekoli kmetijske površine. Plačilne pravice so bile dodeljene KMG za obdobje 2015 – 2020 in jih do leta 2019 kar 83 % ni zamenjalo lastnika prve dodelitve. Prodalo se jih je 9 %, 6 % jih je bilo dodeljeno iz nacionalne rezerve in 2 % jih je bilo v zakupu (ARSKTRP – register plačilnih pravic (2019)).

V letu 2019 je za 441.000 aktiviranih plačilnih pravic oz. hektarjev kmetijskih površin 55.400 KMG prejelo plačilo za shemo osnovnega plačila (Vir: ARSKTRP). To pomeni, da shemo osnovnega plačila prejme okoli 80 % vseh KMG v Sloveniji.

Vsako KMG **ima svojo vrednost plačilnih pravic**, saj so na ravni posameznega KMG, vrednosti na novo dodeljenih plačilnih pravic za obdobje 2015 – 2020 ohranile določen delež:

- preteklih zgodovinskih dodatkov posameznega KMG (Tabela 13),
- razlik zaradi višjih podpor za njive kot pa za travinje v obdobju 2007 - 2014 ter,
- plačila za ekstenzivno rejo ženskih govedi (ERŽ), ki so jih KMG prejela za 2014.

Kljub temu pa se je zaradi notranje konvergence do leta 2019 vrednost plačilnih pravic postopoma približevala nacionalni povprečni vrednosti (161,55 EUR). Najvišje vrednosti plačilnih pravic so se deloma zniževale vendar so ohranile visoke vrednosti, najnižje vrednosti plačilnih pravic pa so se na tej podlagi poviševale. V letu 2019 je bila vrednost plačilnih pravic med KMG še vedno različna, vendar nobena ni bila pod vrednostjo 60% nacionalnega povprečja (96,34 EUR).

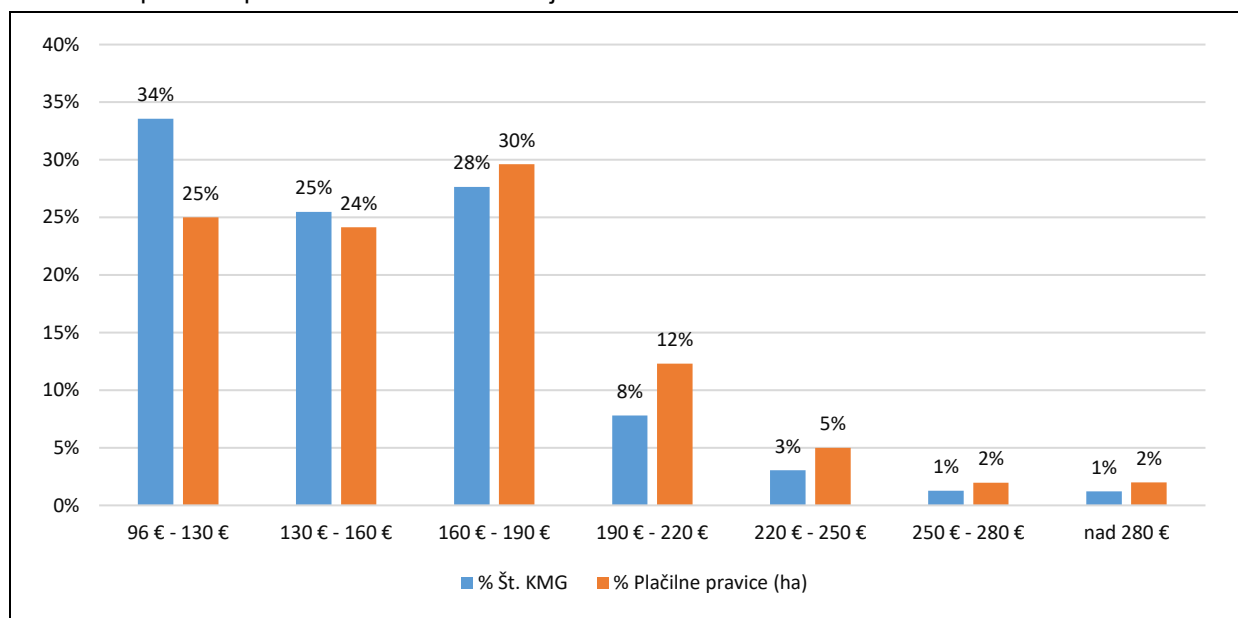
Tabela 13: Zgodovinski dodatki na vrednost plačilnih pravic v Sloveniji za obdobje 2006 - 2012

	Št. KMG	Vrednost (mio. EUR)
Iz leta 2006		
Dodatek za govedorejo	34.583	15,6
Dodatek za mleko	9.451	16,1
Dodatek za sladkorno peso	1.550	2,9
Razvezava premij v letu 2010 in 2012		
Dodatek za hmelj	206	0,2
Dodatek za drobnico	3.147	1,1
Dodatek za bike in vole	19.086	9,6
Dodatek za ohranitev živinoreje	34.167	5,7

Vir: MKGP

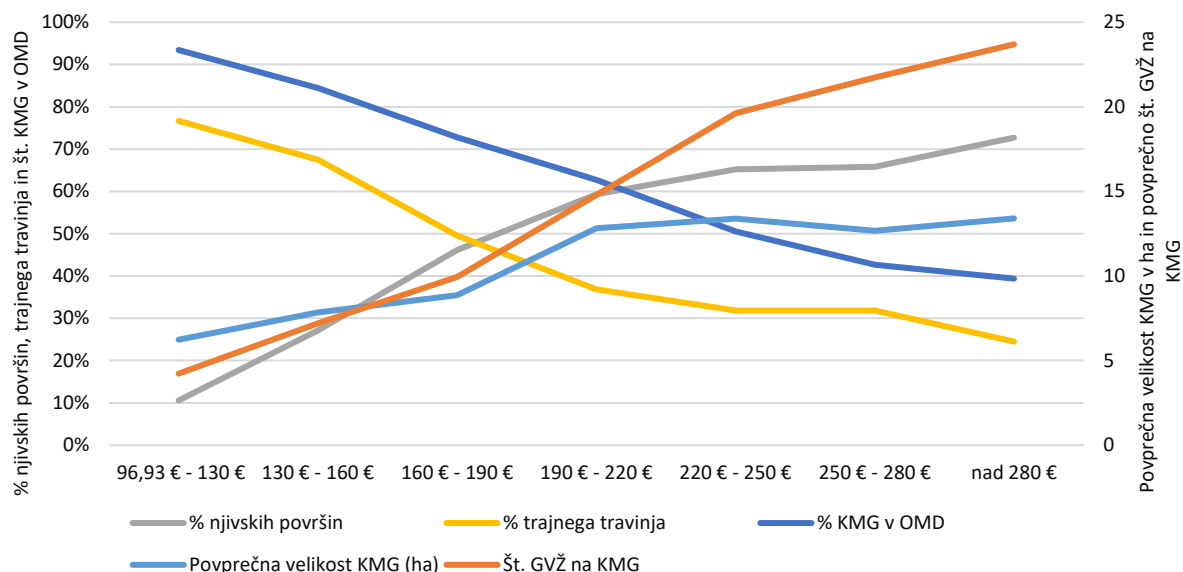
Na Sliki 32 vidimo, da je bil leta 2019 delež KMG s podpovprečnimi vrednostmi plačilnih pravic (59 %) večji kot delež KMG za nadpovprečnimi vrednostmi (41 %). Velika razlika pa je v razporeditvi vrednosti plačilnih pravic. 59 % KMG ima vrednost plačilnih pravic med 96,93 EUR in 160 EUR, 41 % KMG pa med 160 EUR in kar več kot 280 EUR. Ob morebitni ukinitvi plačilnih pravic se bodo tej skupini KMG neposredna plačila in posledično dohodek znižala. Vpliv spremembe (prizadetosti) bo odvisen od kombinacije samega znižanja vrednosti neposrednih plačil na KMG in »odvisnosti« dohodka posameznega KMG od neposrednih plačil.

Slika 32: Razporeditev deleža števila KMG in deleža plačilnih pravic po razredih tehtanih povprečnih vrednosti plačilnih pravic na KMG za Slovenijo v letu 2019

Vir: ARSKTRP – register plačilnih pravic (20.11.2019)

Slika 33: Povprečna velikost KMG (ha), št. GVŽ na KMG, delež njivskih površin, delež trajnega travinja in delež št. KMG v OMD glede na povprečne vrednosti plačilnih pravic na KMG za Slovenijo za leto 2019

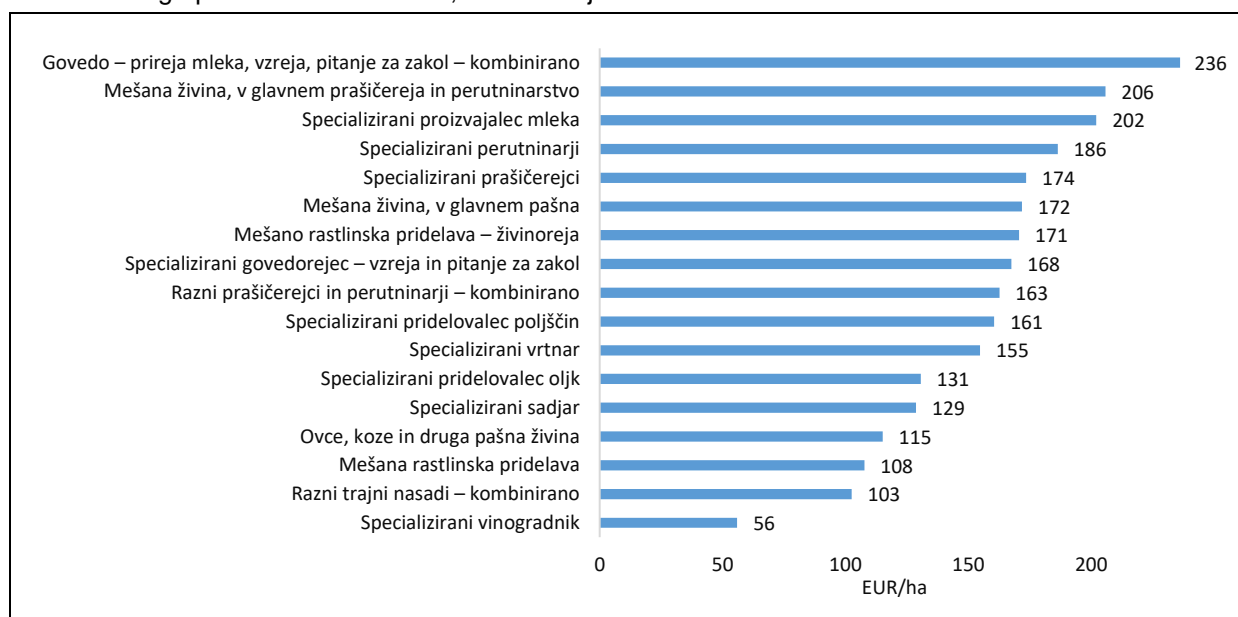
Vir: ARSKTRP (register plačilnih pravic, zbirna vloga 2019), lasten preračun

Na slikah 33 in 34 ter v kombinaciji s tabelo 4042 vidimo, da:

- se povprečna velikost KMG, število GVŽ na KMG in delež njivskih površin povečuje z višanjem vrednosti plačilnih pravic,
- se delež trajnega travinja in delež KMG v OMD zmanjšuje z višanjem vrednosti plačilnih pravic,
- **so vrednosti plačilnih pravic po sektorjih zelo različne**, pri čemer imajo **najvišje** vrednosti bolj živalorejski sektorji (**govedoreja, mlekarstvo, perutninarstvo in prašičerejo**), **najnižje** pa z izjemo reje drobnice rastlinski sektorji (**specializirani vinogradniki, raznih trajni nasadi, mešana rastlinska pridelava, sadjarjih in pridelovalcih oljk**),
- bodo ob morebitni ukinitvi plačilnih pravic **živalorejski sektorji (predvsem govedoreja brez mlekarstva) v povprečju bolj prizadeti**¹⁵ kot rastlinski sektorji (predvsem vinogradništvo in sadjarstvo).

¹⁵ Kako bo posamezen sektor prizadet z novo ureditvijo neposrednih plačil bo zelo odvisno tudi od kombinacij sprememb drugih virov (ukrepov) plačil skupne kmetijske politike.

Slika 34: Poprečna vrednost plačilnih pravic v EUR/ha za leto 2015 po tipih KMG, določenih na osnovi standardnega prihodka za leto 2014, za Slovenijo¹⁶

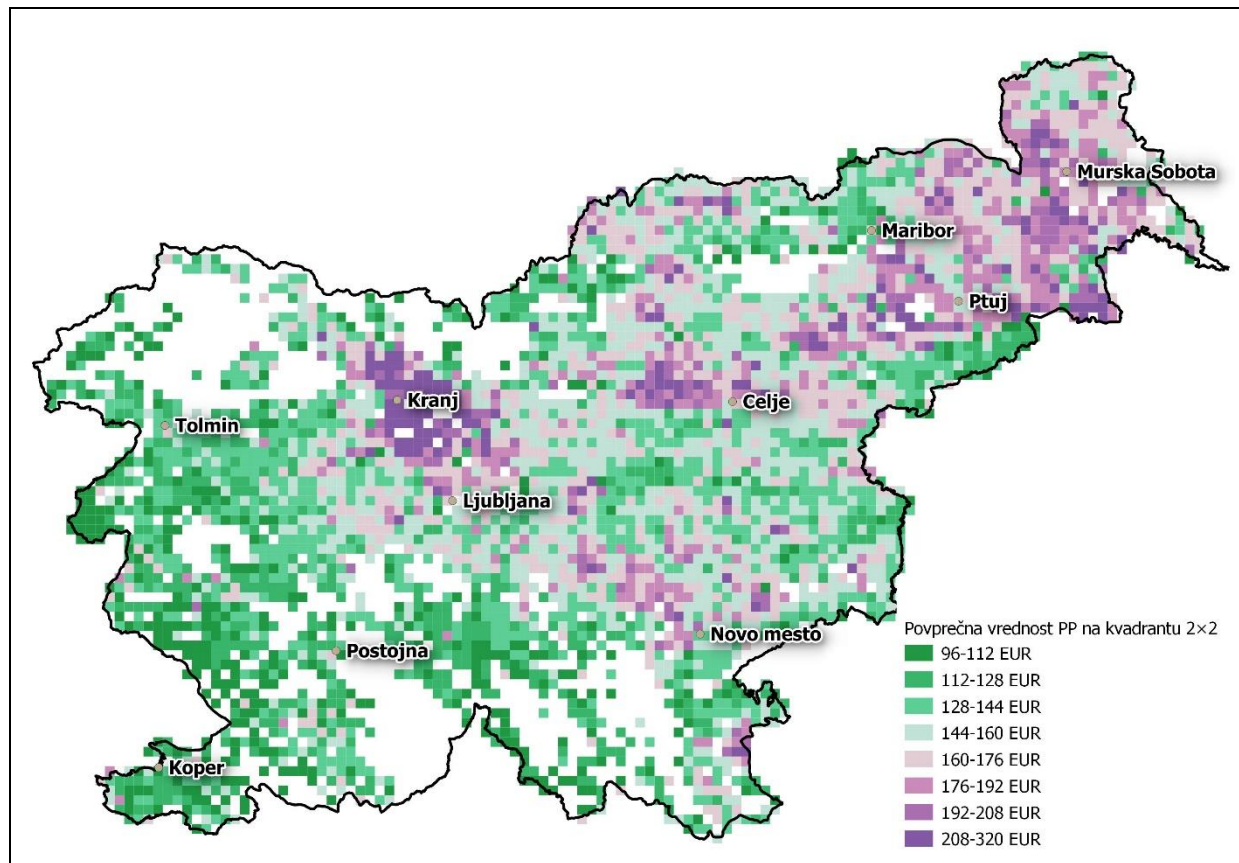

Vir: ARSKTRP, MKGP, lasten preračun

Prostorska porazdelitev povprečne vrednosti plačilnih pravic prikazuje pričakovano neenakomerno razporejenost po ozemlju Slovenije (Slika 35). Najnižja povprečna vrednost plačilnih pravic je na območjih, kjer prevladuje trajno travinje (zahodna, južna, jugovzhodna Slovenija, območje med Novim mestom Ljubljano in Celjem, Haloze ...), najvišje pa na območjih z večjo kmetijsko aktivnostjo (okolica Kranja, Savinjska dolina, Dravsko-Ptujsko polje in osrednji del Prekmurja, okolica Ormoža).

¹⁶ Zaradi pomanjkanja podatkov iz katerih bi lahko določili tip kmetovanja, se za analizo vrednosti plačilnih pravic uporabijo zadnji razpoložljivi podatki o standardnem prihodu na KMG iz leta 2014.

Slika 35: Poprečna vrednost plačilnih pravic v EUR/ha za leto 2019 na kvadrantih 2 × 2 km za Slovenijo

Vir: ARSKTRP (Register plačilnih pravic), lasten preračun

Kljub vplivom zunanje in notranje konvergenč je **sistem plačilnih pravic dokaj stabilen**. Ta stabilnost je na kratki rok pozitivna, v povezavi z zgodovinskimi dodatki pa na dolgi rok povzroči anomalije, ki jih v sistemu plačilnih pravic ni mogoče odpraviti. Določena KMG imajo namreč v vrednosti plačilnih pravic zgodovinske dodatke, **čprav se s kmetijsko proizvodnjo zaradi katere so jih prejeli, ne ukvarjajo več**. V vseh teh letih je prišlo do drugačne proizvodne usmeritve nekaterih kmetij, kar lahko postavi vrednosti plačilnih pravic, ki vključujejo tudi zgodovinske dodatke, pod vprašaj. Po drugi strani pa je KMG, ki so povečali obseg kmetijskih zemljišč, zaradi omejitev pri dodeljevanju plačilnih pravic iz nacionalne rezerve in majhnem interesu po prodaji in zakupu obstoječih plačilnih pravic, onemogočeno, da za vse površine pridobijo plačilo za shemo osnovnega plačila, plačilo za zeleno komponento, plačilo za mlade kmete in plačilo za območja z omejenimi možnostmi (gre za sheme vezane na aktivacijo plačilnih pravic), kar lahko upočasnuje procese prestrukturiranja kmetijstva.

Poleg osnovnega plačila pa KMG prejmejo še **plačilo za zeleno komponento**, ki okvirno znaša 56 % vrednosti aktiviranih plačilnih pravic, ki se KMG odobri za tekoče leto. Pri tem morajo KMG z več kot 10 ha ornih zemljišč, izvajati »Diverzifikacijo kmetijskih rastlin«, z več kot 15 ha ornih površin pa kmetijsko prakso »Površine z ekološkim pomenom«, določena KMG pa ohranjati okoljsko občutljivo trajno travinje (t. i. OOTT - KMG, ki imajo te površine, jih ne smejo preorati ali pa spremeniti v njivo, trajni nasad ali v nekmetijsko rabo). Za shemo je namenjenih 30% nacionalne ovojnice neposrednih plačil.

Plačilo za mlade kmete v prvem stebru SKP je dohodkovna podpora za mlade kmete, ki začenejajo s kmetijsko dejavnostjo. Podpora je namenjena za zagon dejavnosti in strukturno prilagoditev njihovih kmetijskih gospodarstev, s čimer je spodbujena generacijska pomladitev. Za to shemo je namenjeno 1,5 % nacionalne ovojnice neposrednih plačil.

Pomemben vir prihodkov za KMG predstavljajo **sheme proizvodno vezanih podpor**, za katere je bilo za leto 2015 in 2016 na voljo 15 % nacionalne ovojnice, od vključno leta 2017 pa 13 %. Slovenija izvaja štiri sheme: podporo za strna žita (5 %), za mleko v gorskih območjih (3,5 %), za rejo govedi (3 %) in za zelenjadnice (1,5 %). V letih 2015 in 2016 se je izplačevala tudi podpora za beljakovinske rastline (2%). Za posamezno podporo se znesek na hektar ali žival izračuna vsako leto na podlagi sredstev namenjenih za podporo in števila upravičenih površin oziroma živali. Pri proizvodno vezanih podporah ni opaziti večjih razlik v obsegu podprtih KMG in površin oz. živali po letih, razen pri podpori za zelenjadnice, kjer se število upravičencev in upravičenih površin povečuje in posledično podpora na hektar vsako leto zmanjša.

Od leta 2017 se izvaja tudi shema »**Plačilo za območje z naravnimi omejitvami (PONO)**« za kmetijske površine na gorskem območju z nagibom od najmanj 35% do 50% (podpora okoli 50 EUR/ha) in z nagibom najmanj 50% (podpora okoli 100 EUR/ha). Plačilo dopolnjuje plačilo OMD in vpliva na višino plačila OMD, zato se v tem primeru upošteva določba iz Uredbe EU 1305/13, ki najvišje največje možno OMD plačilo v gorskem območju omejuje na 450 EUR/ha.

Z namenom poenostavitve uveljavljanja neposrednih plačil je bila uvedena **shema za male kmete**. Kljub poenostavitvam (nosilec KMG se ne preverja v okviru navzkrižne skladnosti (razen če uveljavlja ukrepe PRP na površino), shema ni zaživela. V zadnjih letih se celo zmanjšuje št. KMG, ki uveljavljajo plačilo za to shemo.

3.6.7.2 Porazdelitev neposrednih plačil

Porazdelitev neposrednih plačil med upravičence je v veliki meri odvisna od koncentracije uporabe kmetijskih zemljišč. **Praviloma KMG z večjo površino prejme več neposrednih plačil**. V Sloveniji je v letu 2019 20 % največjih prejemnikov neposrednih plačil prejelo okoli 64% vseh neposrednih plačil (Tabela 14), kar kaže, da je **koncentracija neposrednih plačil v Sloveniji pod povprečjem EU**, kjer 20 % prejemnikov prejme 80 % vseh neposrednih plačil (EK 2018).

Zaradi notranje konvergence plačilnih pravic se povprečna vrednost neposrednega plačil na upravičenca v interkvartilnem območju od leta 2015 postopoma povečujejo. Na drugi strani se delež sredstev, ki jih prejme 20% največjih prejemnikov neposrednih plačil rahlo zmanjšuje. Kljub temu je delež sredstev, ki jih prejmejo največji prejemniki dokaj visok, 1,5 % največjih prejemnikov (828 KMG) prejme kar 20 % vseh neposrednih plačil (Tabela 14). Eden od mehanizmov zniževanja plačil največjim je t. i. »**Capping**« (zmanjšanje plačil), ki pa ima zelo omejene učinke. V zmanjšanje plačil je v

Sloveniji zajetih relativno malo KMG (13 KMG v letu 2019) in skoraj vsi izkoristijo možnost uveljavljanja plač za znižanje osnove za izračun zmanjšanja, tako da je skupni učinek ukrepa minimalen.

Tabela 14: Delež sredstev, ki jih je prejelo 20 % največjih prejemnikov neposrednih plačil in povprečna prejeta podpora na upravičenca v interkvartilnem območju za Slovenijo

	2015	2016	2017	2018	2019
Povprečna prejeta podpora NP na upravičenca v interkvartilnem območju (v EUR)	1.234,60	1.228,83	1.252,48	1.262,67	1.268,58
NP (vse sheme) (v EUR)	137.357.402	135.581.474	134.592.234	134.479.500	133.566.405
NP 20 % največjih prejemnikov (v EUR)	90.318.822	88.668.276	86.649.015	86.290.857	85.523.819
Delež sredstev, ki jih je prejelo 20 % največjih prejemnikov NP (%)	65,8 %	65,4 %	64,4 %	64,2 %	64,0 %

Vir: ARSKTRP, MKGP lasten izračun

Tabela 15: Število prejemnikov in vrednost neposrednih plačil za leto 2018 po velikostnih razredih izplačila na prejemnika za Slovenijo

Velikostni razred izplačila na prejemnika	Število prejemnikov neposrednih plačil	%	Vrednost neposrednih plačil	%
do 2.000 EUR	38.397	69,2%	33.545.010	25,1%
2.000 - 4.000 EUR	9.572	17,2%	26.701.905	20,0%
4.000 - 8.000 EUR	4.847	8,7%	26.657.330	20,0%
8.000 - 15.000 EUR	1.856	3,3%	19.724.611	14,8%
15.000 - 25.000 EUR	562	1,0%	10.610.011	7,9%
25.000 - 60.000 EUR	231	0,4%	7.845.758	5,9%
60.000 - 100.000 EUR	18	0,0%	1.335.659	1,0%
100.000 - 150.000 EUR	4	0,0%	507.361	0,4%
nad 150.000 EUR	13	0,0%	6.638.761	5,0%
Skupaj	55.500		133.566.405	

Vir: ARSKTRP – X-tabela

3.6.8 OMD

Namen ukrepa Plačilo OMD (M 13) je ohranitev in nadaljnja obdelanost kmetijskih zemljišč na območjih z naravnimi ali drugimi posebnimi omejitvami in je **v osnovi dohodkovno proizvodno nevezano plačilo**. Posebej na najbolj neugodnih pridelovalnih območjih (visoka nadmorska višina, strm relief, močno kraška tla) posredno **prispeva tudi k ohranitvi ugodnega stanja travnišč na teh območjih, ki bi se sicer zarasla, s tem pa bi izginili značilni habitati in/ali vrste**.

Z namenom, da bi težavnostne pogoje kmetovanja natančno opredelili za vsako individualno KMG, ki ima kmetijska zemljišča v OMD, je bilo leta 2010 **vzpostavljeno točkovanje KMG v OMD**. Število točk je odraz razlik v stroških pridelave na enoto površine med območji z omejenimi dejavniki in območji brez omejitev za kmetijsko pridelavo. Pri analizi so bile uporabljene modelne kalkulacije Kmetijskega inštituta Slovenije, s pomočjo katerih je ocenjena razlika v stroških pri različnih kulturah.

Osnovna prostorska enota, za katero je narejen simulacijski izračun števila točk, je grafična enota rabe kmetijskih zemljišč (GERK). Povprečno število točk na hektar na ravni KMG se vključuje v formulo za izračun izravnalnega plačila na hektar kot »variabilni del«.

V obdobju teh 10 let je bilo točkovanje podrobno spremljano, posodobljeno in z dodatnimi izboljšavami spremenjeno v letu 2021. KMG v OMD namreč glede omejitev niso homogena skupina KMG, ampak se razpon giblje od manj prikrajšanih KMG do zelo prikrajšanih KMG. Prikrajšanost oziroma težavnost pridelave na KMG se dobro odrazi s številom točk na KMG, ki sega pri najbolj prikrajšanih tudi čez 600 točk na KMG (Tabela 16).

Tabela 16: KMG s točkami KMG v OMD za leto 2019 za Slovenijo

Število točk na KMG/ha	Št. KMG	% KMG
Nad 800 točk	1.354	2,9
600 – 800 točk	3.184	6,7
400 – 800 točk	10.726	22,7
200 – 400 točk	20.639	43,6
do 200 točk	11.370	24,1
Skupaj KMG v OMD	47.273	100

Vir: KMGP

S točkovanjem KMG v OMD zelo dobro ocenimo omejitvene dejavnike, ki se nanašajo na kmetijska zemljišča, manj pa ocenimo omejitve, ki jih ima KMG zaradi svoje lege v regiji oziroma lokalni skupnosti, oddaljenosti in dostopnosti ter še mnogih drugih značilnosti. Te značilnosti so precej dobro grupirane v dosedanjih težavnostnih razredih, ki so poleg točk KMG v OMD vključene v formulo za izračun izravnalnega plačila na hektar kot »fiksni del« (Tabela 17). Fiksni del plačila predstavlja znesek, ki je bil določen glede na težavnostni razred posameznega KMG in je razviden iz preglednice Težavnostni razred KMG. Vrednost plačila OMD na hektar se izračuna za vsako KMG individualno kot seštevek fiksnega dela in variabilnega dela.

Variabilni del plačila se je izračunal za vsak KMG posebej kot 0,45 delež zmnožka števila točk, ki so pripisana posameznemu KMG v OMD in vrednosti točke. Vrednost točke je 0,40 EUR.

Za ukrepa M 13 je bilo od kampanje zbirnih vlog leta 2015 do leta 2019 skupaj podprtih 53.269 KMG (enojno štetje) in izplačanih 167.560.977 EUR sredstev. Povprečno je bilo na posamezno kampanjo zbirnih vlog podprtih 46.994 KMG in 332.727 ha površin ter izplačanih 41.889.711 EUR sredstev (MKGP).

Tabela 17: Težavnostni razredi KMG za Slovenijo

Težavnostni razredi KMG	Fiksni del, izražen v EUR
Gorsko višinska	107,5
Planine	107,5
Gričevnato hribovite	66,2
Kraške	93,2
Strme	80,5
Druge	32,3
Osnovna KMG	12,8

Vir: KMGP

Tabela 18: Število KMG in obseg površin (ha) OMD v okviru kampanj zbirnih vlog 2015 – 2019 za Slovenijo

Leto	13.1 gorska območja HGO	13.2 druga območja DO	13.3 druga območja s posebnimi omejitvami PO	SKUPAJ
Število KMG				
2015	34.220	2.592	10.043	46.855
2016	34.160	2.600	9.966	46.726
2017	34.648	2.595	10.029	47.272
2018	34.592	2.583	9.949	47.124
2019	33.545	5.555	8.088	47.188
Obseg površin, ha				
2015	238.735	15.843	74.037	328.615
2016	245.149	16.441	71.067	332.657
2017	243.469	16.020	74.795	334.285
2018	244.354	15.990	75.009	335.353
2019	241.500	39.972	58.590	340.062
Izplačano, EUR				
2015	31.893.721	2.483.079	7.207.147	41.583.947
2016	32.067.341	2.504.284	7.243.269	41.814.675
2017	32.269.413	2.506.233	7.245.185	42.017.009
2018	32.394.323	2.500.000	7.248.890	42.143.213
2019				42.452.588

Vir: ARSKTRP

V okviru kampanje zbirnih vlog leta 2019 je 47.188 KMG vložilo zahteve za 340.062 ha površin. Za kampanjo zbirnih vlog je že veljala nova razmejitev območij z naravnimi omejitvami, ki je bila potrjena s šesto spremembo PRP 2014–2020 v aprilu 2019. Posledično se je v okviru kampanje zbirnih vlog 2019 povečalo število vlog KMG v območjih z naravnimi omejitvami, ki niso gorska in zmanjšalo število vlog KMG v območjih s posebnimi omejitvami (Tabela 18). Po šesti spremembi PRP 2014–2020 so se območja z omejenimi možnostmi povečala za pol odstotka in sedaj obsegajo 87% površine države.

3.6.9 Ključne ugotovitve

- Faktorski dohodek v kmetijstvu Slovenije je med najnižjimi v EU, kar je posledica slabše strukture slovenskega kmetijstva (nizka povprečna velikost slovenskega KMG – 6,9 ha, 57% KMG same porabijo več kot 50 % svojih proizvodov, velik delež površin v OMD, 56% nespecializiranih kmeti, velik delež trajnega travinja...).
- Dolgoročni trend gibanja faktorskega dohodka je podoben kot v EU in zato prepočasen za približevanje faktorskemu dohodku EU.
- Pri uporabi in interpretaciji podatkov FADN je potrebno upoštevati določene omejitve (velikost vzorca, metodologije izbora preučevane populacije) in posebnosti v slovenskem primeru (neoptimalen vzorec, precenjenost določenih kazalnikov). Brez kvalitetnih podatkov je težje slediti dinamiki razvoja slovenskega kmetijstva, nujno potrebno je izboljšati podatkovno kakovost.
- Neto dodana vrednost kmetijskega gospodarstva kaže, da imajo višje vrednosti naslednji tipi kmetovanja: »zrnojede živali«, »mleko« in »vino«. Neto dodana vrednost narašča z ekonomsko velikostjo KMG in je bistveno višja izven OMD. To kaže, da imajo te skupine KMG bolj produktivno delovno silo.
- Brez javnih podpor bi bili določeni sektorji (poljščine, drugi trajni nasadi, mešano kmetijstvo, druga pašna živina), razredi ekonomske velikosti (pod 50.000 EUR standardnega prihodka) in območja (OMD) v izrazito slabem položaju, ker bi ustvarjali negativne dodane vrednosti. To bi vodilo v dodatno opuščanje kmetovanja.
- Glede na kazalnik bruto dodana vrednost na uro učinkovitega dela so v ekonomsko najslabšem položaju sektorji reje krav dojlj, pitanja govedi, reje drobnice in priraje mleka (posebej v gorskem območju).
- Podjetniški dohodek v kmetijstvu je zaradi dejstva, da v Sloveniji prevladujejo družinska KMG, zelo primeren kazalnik za prikaz dohodkovnega stanja KMG. Glede na podjetniški dohodek je dohodkovni položaj kmetijstva v primerjavi z ostalim gospodarstvom in EU izrazito slab. Vzroki a to pa so podobni kot pri faktorskem dohodku, ki je vsebinsko zelo podoben podjetniškemu dohodku.
- Zaradi nizkih dohodkov iz kmetijske dejavnosti KMG pridobivajo dohodke izven kmetijstva, ki lahko dosežejo tudi do 50 % celotnih prihodkov. To jim omogoči povečanje in stabilizacijo dohodka.
- Pomemben vir prihodkov so tudi prihodki/dohodki iz dejavnosti, ki niso kmetijske, so pa povezane s kmetijsko dejavnostjo. To so prihodki iz gozdarske dejavnosti in dopolnilnih dejavnosti in dosegaajo do 19 % skupnega prihodka kmetijske dejavnosti. Ti dohodki so večji v OMD in se zmanjšujejo z ekonomsko velikostjo KMG.
- Slovensko spada v skupino držav EU, kjer je s 49 % kmetijstvo nadpovprečno odvisno od javnih podpor. To ima pozitiven vpliv na stabilizacijo dohodka, ker so javne podpore stabilen vir dohodka na KMG v primerjavi s dohodkom iz kmetijske proizvodnje, ki je zelo nestabilna.

Negativen vpliv pa se kaže v zmanjšanju odpornosti KMG na spremembe na trgih, okolju in spremembah institucionalnega okolja.

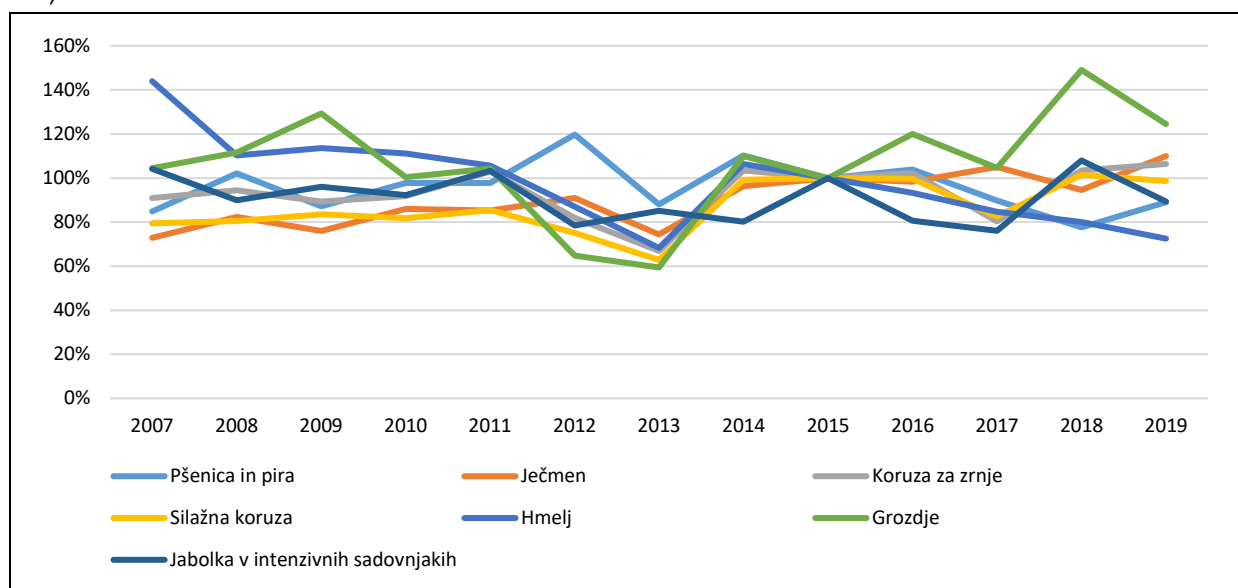
- Kljub zunanji in notranji konvergenci so neposredna plačila dokaj stabilen vir dohodka. Pri tem je večji del neposrednih plačil proizvodno nevezanih (vse sheme so proizvodno ne vezane, razen proizvodno vezane podpore).
- Vrednost plačilnih pravic ni enaka za vsa KMG, saj so se na ravni posameznega KMG, pri vrednosti plačilnih pravic ohranil določen delež (preteklih) zgodovinskih dodatkov posameznega KMG, določen delež razlik zaradi višjih podpor za njive ter v določenem deležu plačila za ekstenzivno rejo ženskih govedi (ERŽ). Pri določenem deležu KMG je prišlo do drugačne proizvodne usmeritve, kar pomeni, da se ne ukvarjajo več s proizvodnjo na osnovi katere so bili dodeljeni zgodovinski dodatki. To postavi »poštenost« tako dodeljenih plačilnih pravic pod vprašaj.
- Za plačilne pravice velja, da imajo višjo vrednost tista KMG, ki imajo več njiv in so izven OMD. Najvišje vrednosti imajo zaradi zgodovinskih dodatkov v povprečju bolj živinorejsko usmerjena KMG. Prostorsko so višje vrednosti plačilnih pravic skoncentrirane pretežno na območjih kjer prevladujejo njive.
- Morebitna ukinitvev plačilnih pravic bo najbolj prizadela KMG z visokimi vrednostmi plačilnih pravic, katerim neposredna plačila predstavljajo velik delež njihovega dohodka.
- V primerjavi z EU so neposredna plačila manj koncentrirana pri velikih prejemnikih, saj 20 % največjih prejemnikov neposrednih plačil prejelo okoli 64% vseh neposrednih plačil. V EU 20 % največjih prejemnikov prejme 80 % vseh neposrednih plačil.
- Pomembna dohodkovna podpora je tudi plačilo za OMD, ki delno nadoknadi višje stroške in izpad dohodka pri kmetovanju na teh območjih. Posredno se s tem ohranja proizvodni potencial kmetijskih zemljišč, vzdrževana kulturna krajina ter ugodno stanje travnišč na območjih, ki bi se sicer zarasla.

3.7 Odpornost kmetijstva

3.7.1 Volatilnosti kmetijstva

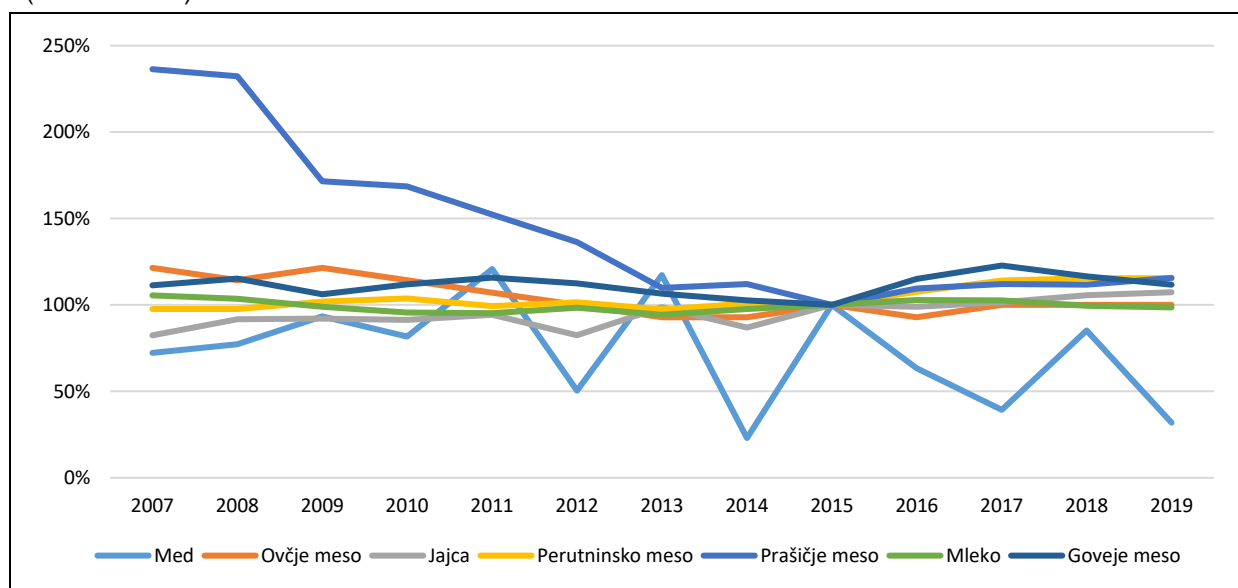
Na splošno lahko rečemo, da je **rastlinska proizvodnja manj stabilna kot živalska**. Kar z nekaj izjemami (med in deloma prašičje meso) potrdi vizualna primerjava indeksov agregatnih pridelanih količin nekaterih rastlinskih (Slika 36) in živalskih proizvodov (Slika 37). Vzrok za to je predvsem dejstvo, da se **rastlinska proizvodnja v glavnem vrši na prostem in je tako bistveno bolj podvržena** dejavnikom okolja ter boleznim in škodljivcem. Pri tem izrazito odstopa »prašičje meso«, kjer je bil zabeležen velik padec količin v obdobju od leta 2007 do 2015. Očitno je, da se je sektor prašičereje občutno skrčil, kar je zagotovo posledica zunanjih vplivov (razmere na notranjem EU trgu...), lahko pa tudi zaradi dejstva, da sektor ni bil neposredno podprt, ampak zgolj posredno npr. preko poljedelstva.

Slika 36: Indeks agregatne pridelane količine nekaterih rastlinskih pridelkov za Slovenijo (2015 = 100 %).

Vir: SURS, lasten preračun

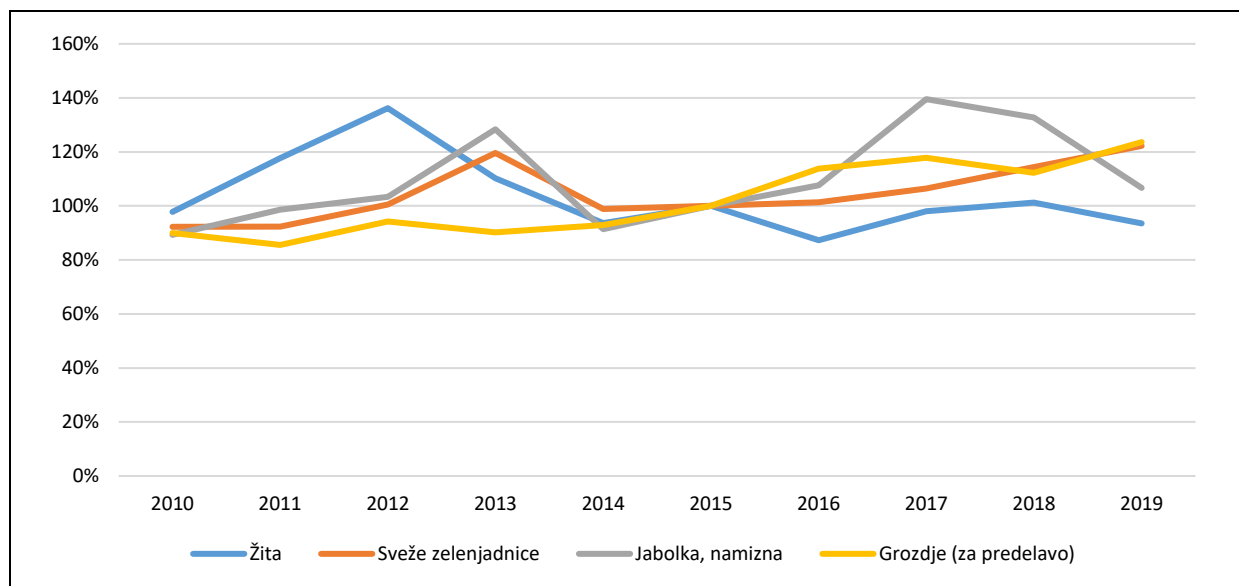
Slika 37: Indeks agregatne pridelane količine nekaterih živali in živalskih proizvodov za Slovenijo (2015=100 %)

Vir: SURS, lasten preračun

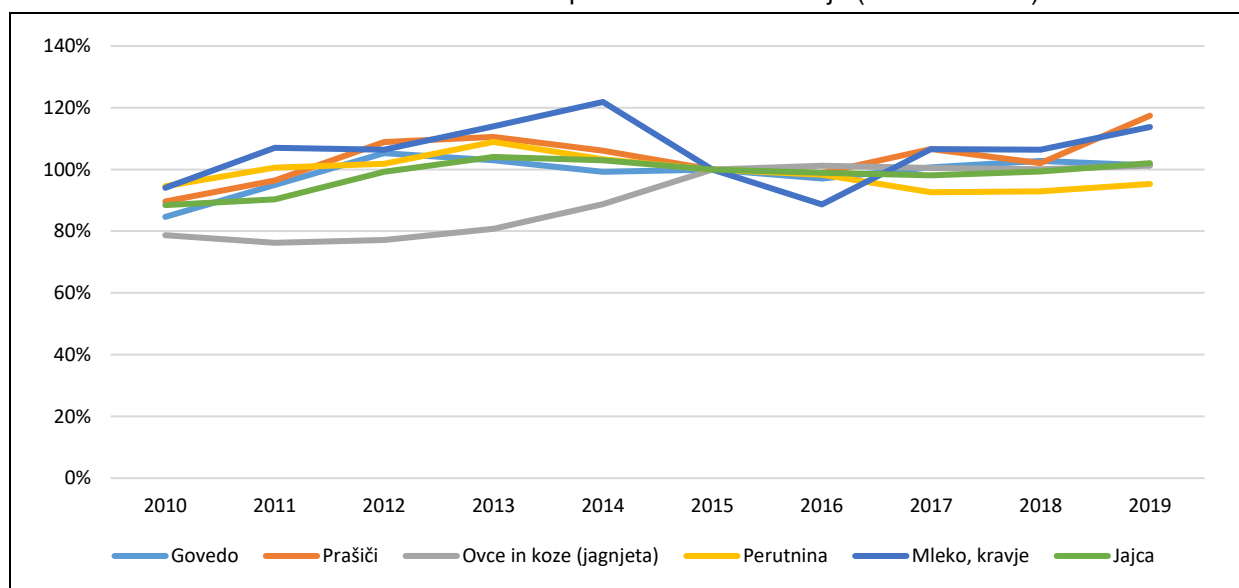
Podobno kot je bilo ugotovljeno zgoraj glede volatilitosti proizvodnje, velja tudi za cena na kmetijskih trgih. Cene v rastlinski proizvodnji so bolj volatilne kot cene v živalski proizvodnji (Slika 38 in Slika 39).

Slika 38: Indeksi cen nekaterih rastlinskih proizvodov za Slovenijo (2015 = 100 %)

Vir: SURS, lasten preračun

Slika 39: Indeksi cen nekaterih živali/živalskih proizvodov za Slovenijo (2015 = 100 %)

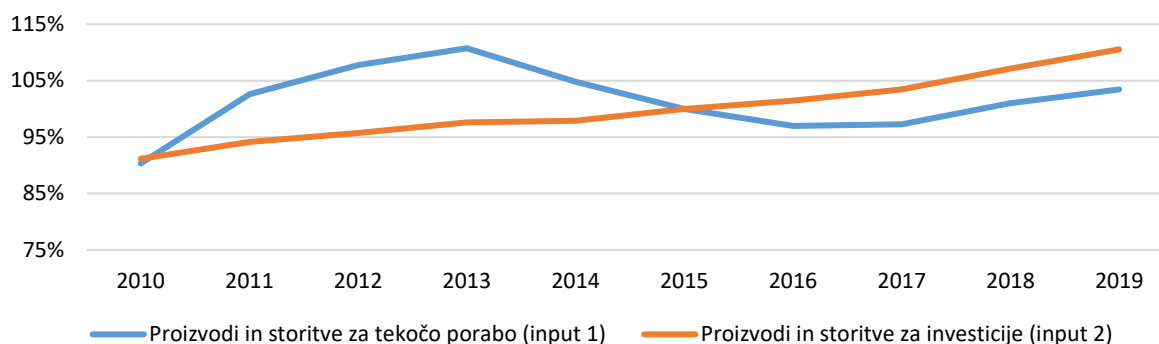
Vir: SURS, lasten preračun

Pomembno vlogo v volatilitosti kmetijstva igrajo tudi cene »inputov«. Na sliki 40 vidimo, da so cene proizvodov in storitev za tekočo porabo bolj variabilne od indeksa cen proizvodov in storitev za investicije. V skupini proizvodov in storitev za tekočo porabo so glede na koeficiente variabilnosti¹⁷ najbolj nestabilni proizvodi v katerih je Slovenija in tudi EU odvisna od svetovnega trga. Tukaj gre predvsem za cene energentov (predvsem nafta) in z njimi povezanih proizvodov, kot so »Gnojila in

¹⁷ Koeficient variabilnosti = standardni odklon / povprečna vrednost

sredstva za izboljšavo tal« (Tabela 19). To je dodaten zelo pomemben vir nestabilnosti v kmetijstvu, ker na njega z instrumenti SKP ni mogoče vplivati, za kmetijsko proizvodno pa so izredno pomembni.

Slika 40: Indeksi cen proizvodov in storitev za tekočo porabo in indeks cen proizvodov in storitev za investicije za Slovenijo (2015 = 100 %)

Vir: SURS, lasten preračun

Tabela 19: Koeficient variabilnosti za proizvode in storitve za tekočo porabo za obdobje od 2010 do 2019 za Slovenijo

	Koeficient variacije
Gnojila in sredstva za izboljšavo tal	12%
Krmila	9%
Energija; maziva	8%
Sredstva za varstvo rastlin	7%
Semena in sadike	6%
Vzdrževanje opreme	5%
Veterinarske storitve	5%
Drugi proizvodi in storitve	4%
Vzdrževanje zgradb	3%

Vir: SURS, lasten preračun

Vse spremembe proizvodnje kmetijskih proizvodov se v končni fazi zaradi cenovno zelo neelastičnega povpraševanja po kmetijskih proizvodih odražajo na cenah ter končno na dohodku KMG. Ta značilnost kmetijskih trgov se odraža kratkoročno in dolgoročno. Kratkoročno vsaka sprememba (šok) na strani ponudbe (vremenski pojavi, nesreče, bolezni, škodljivci...) ali povpraševanja (vplivi politik (npr. embargo), makroekonomske razmere...), povzroči spremembe v cenah kmetijskih proizvodov, ki se v odražajo v volatilitnosti dohodka KMG. Dolgoročno pa se zaradi uporabe npr. novih tehnologij ustvarja trend rasti ponudbe ob skoraj nespremenjenem povpraševanju, kar pozitivno vpliva na dohodek posameznega KMG, povzroči pa dolgoročno padanje cen kmetijskih proizvodov (Hill B. in sod.. (2015)).

Na stabilnost kmetijskih trgov lahko dodatno vplivajo tudi negotovosti zaradi institucionalnega okolja (spreminja se višina neposrednih plačil in drugih javnih podpor, stopnja sofinanciranja npr. zavarovalnih premij, investicijskih vlaganj, sprememba standardov npr. povečanje okoljskih standardov...). Nihanje cen na majhnem lokalnem trgu kot je Slovenski, je lahko tudi **posledica izvozi/uvoza**

pridelkov/proizvodov iz sosednjih trgov EU ali celo svetovnega trga. Enotni EU trg s kmetijskimi proizvodi in prosta trgovina na svetovnem trgu pa lahko bolj konkurenčnim KMG omogoči izkoriščanje cenovnih razlik. Cene nekaterih kmetijskih proizvodov (mleko, meso govedí...) so namreč v Sloveniji pod nivojem cen na okoliških trgih (EUROSTAT [apri_ap_anouta] 2019).

V preteklosti je SKP problem volatilitnosti v kmetijstvu naslavljala z tržno cenovnimi podporami, ki so ustvarjala stabilne cene kmetijskih proizvodov na notranje trgu EU in tudi kar nekaj negativnih učinkov (velik proračunski strošek, napačne signale proizvajalcem, bolj nestabilne na svetovnem trgu...). Po liberalizaciji svetovne trgovine in reformi SKP v 90-tih letih prejšnjega tisočletja, so to vlogo prevzela neposredna plačila, ki so proizvodno nevezana dohodkovna plačila in nimajo neposrednega vpliva na cene kmetijskih proizvodov. Kot je že bilo ugotovljeno zgoraj, so neposredna plačila (tudi OMD plačila) zelo stabilen vir dohodka na KMG, ki jim tako omogoča vsaj delno stabilizacijo svojega dohodka in nadaljevanje proizvodnje ter s tem ohranjanje prehranske varnosti.

3.7.2 Obvladovanje tveganj v kmetijstvu

Kot katera koli druga dejavnost se tudi kmetijstvo v Sloveniji, tako kot tudi drugje po svetu, srečuje z različnimi tveganji, ki otežujejo pridelavo in prirejo ter vplivajo na višino in stabilnost dohodka. Kmetijstvo je še posebej izpostavljeno tveganjem, saj svojo aktivnost posredno ali neposredno izvaja na prostem. Tveganja v kmetijstvu lahko razdelimo v:

- proizvodna tveganja (vremenski pojavi, nesreče, bolezni, škodljivci...),
- tržno-cenovna tveganja (npr. nihanje cen »inputov« in »outputov«, negotovost prodaje, vplivi politik (npr. embargo), makroekonomske razmere ...),
- tveganja oz. negotovosti zaradi institucionalnega okolja (spreminja se višina neposrednih plačil in drugih javnih podpor, stopnja sofinanciranja npr. zavarovalnih premij, investicijskih vlaganj, sprememba standardov npr. povečanje okoljskih standardov...)
- osebna tveganja (tveganja, povezana z boleznijo, poškodbo ali celo smrtjo gospodarja ali katerega izmed delavcev).

Slovenija se vključuje v sistem upravljanja s tveganji v kmetijstvu na več načinov, in sicer z izvajanjem skupne kmetijske politike, ki zajema ukrepe prilagajanja in blaženja podnebnih sprememb in drugih programov, projektov ali rednih del in nalog, ki jih izvajajo javne službe na področju kmetijstva.

Za učinkovito in pravilno upravljanje s tveganji pa je zelo pomembno, da jih razvrstimo v ravni, kajti odzivi posameznega KMG in države nanje je zaradi pogostnosti in obsega škod različen in terja drugačen pristop odziva ali upravljanja. V grobem lahko tveganja razdelimo na tri ravni: normalna tveganja, katastrofična tveganja in tržna tveganja (Juvančič L. in sod. (2013)).

3.7.2.1 Normalna tveganja

To so tveganja, ki jih kmet obvladuje sam (ali pa na nivoju skupin proizvajalcev). Zanje je značilno, da gre za manjša odstopanja od pričakovanih vrednosti na primer pridelkov in cen. Praviloma lahko KMG

z njimi neposredno upravljajo preko normalnih poslovnih strategij in odločitev (diverzifikacija proizvodnje, izbira tehnologij, tržnih poti itd.). Ta raven zajame manjše rizike, ki so specifični za posamezno KMG, ki tudi najbolj poznajo potencialna (normalna) tveganja, ki jih prinaša okolje, v katerem poslujejo. Za normalna tveganja je značilno, da ni potrebno vključevanje države oziroma je njeno posredovanje lahko celo škodljivo. Izjemo pri tem predstavljajo primeri, ko država spodbuja KMG, da ta razvijejo svoj portfelj ukrepov upravljanja s tveganji (Juvančič L. in sod. (2013)).

Ukrepi, ki so na voljo KMG za prilagajanje na to vrsto tveganja so ukrepi Programa razvoja podeželja, Organizacije proizvajalcev, Ukrepi na področju vinogradništva in vinarstva, Ukrepi na področju čebelarstva, Spremljanje podatkov v pridelavi/proizvodnji ter Javne službe v kmetijstvu.

Uspešnost prilagajanja in obvladovanja tveganj kmetijskega gospodarstva lahko v določeni meri pripišemo tudi uspešnosti izvajanja posameznega ukrepa. Na podlagi opravljenih analiz lahko za ukrepe Programa razvoja podeželja z vidika upravljanja s tveganji ugotovimo, da so uspešni. Skupaj je bilo za ukrepe postavitve mrež proti toči, nakupu namakalne opreme in postavitvi rastlinjakov v PRP 2014-2020 odobrenih 9 % sredstev (Tabela 20). V primerjavi s PRP 2007-2013 je bilo zgrajenih bistveno več rastlinjakov in za njih odobrenih bistveno več sredstev kot v PRP 2014-2020. Za nakup namakalne opreme in postavitve mrež proti toči pa je v PRP 2014-2020 zaznati manjši interes. Pozitivno je, da so bila za velike namakalne sisteme v PRP 2014-2020 odobrena vsa predvidena sredstva, in podprtih več naložb kot v PRP 2007-2013 (Tabela 20).

Ukrepi na področju vinogradništva in vinarstva so s strani vinogradnikov in vinarjev dobro sprejeti. V okviru razpoložljivih ukrepov se izvajajo prestrukturiranje vinogradniških površin in promocijski ukrepi, razpoložljiva EU sredstva pa so vsako leto v celoti izkoriščena (do leta 2021 po 5,05 mio. EUR).

Ukrepi na področju čebelarstva prispevajo k ohranitvi zadostnega števila družin avtohtone kranjske čebele po celotni Sloveniji, zagotavljajo tehnološko podporo čebelarjem in potrebo kmetijstva po zadostnem opravevanju gospodarsko pomembnih rastlin. Ukrepi se izvajajo na podlagi nacionalnega programa.

Javne službe v kmetijstvu KMG obveščajo, izobražujejo in informirajo o novostih, prenašajo znanje v obliki priročnikov, brošur ter predavanj kmetom, čebelarjem in lastnikom gozdov, redno spremljajo stanje na terenu in svetujejo o ukrepih za optimalnejšo pridelavo. Dajejo strokovna navodila kako ravnati v primeru naravne nesreče ter po potrebi opravijo tudi individualne preglede.

Povezovanje KMG v okviru organizacij proizvajalcev je v Sloveniji slabše kot v EU (več v analizi stanja za Strateški cilj 3). Po oceni Kožar M. (2016) je nekoliko slabše stanje tudi na področju FADN podatkov, ki so lahko ključni pri usmerjanju politik.

Tabela 20: Investicijski ukrepi namenjeni prilagajanju in obvladovanju tveganj iz Programa razvoja podeželja 2007-2013 in 2014-2020 za Slovenijo

	07-13 SKUPAJ	14-20 SKUPAJ
mreža proti toči		
število podprtih naložb	379	379
mio EUR	5,94	2,45
% od skupaj odobrenih sredstev M 4.1		3%
namakalna oprema		
število podprtih naložb	366	256
mio EUR	3,26	2,38
% od skupaj odobrenih sredstev M 4.1		3%
nakup in postavitve rastlinjakov in pripadajočo opremo		
število podprtih naložb	15	115
mio EUR	0,74	2,44
% od skupaj odobrenih sredstev M 4.1		3%
veliki namakalni sistemi		
število podprtih naložb	7	14
mio EUR	5,33	10,63

Vir: ARSKTRP, lasten preračun

3.7.2.2 Tržno cenovna tveganja

Ta tveganja navadno prizadenejo enega ali nekaj posameznikov na določenem širšem območju. Glede na pogostnost pojavljanja in višine škode, se ta sloj tveganj nahaja med normalnimi in katastrofičnimi tveganji. Za to skupino tveganj je značilno, da jih posameznik lahko upravlja z vključevanjem v tržne strukture. Preko tržnih orodij vključuje prenos določenega dela tveganj na druge. Takšen primer je vključevanje v terminske posle za kritje manjših nihanj cen ali nakup zavarovalne police za kritje škod, ki nastanejo v kmetijski proizvodnji (Juvančič L. in sod. (2013)).

Ključni ukrep, ki prispeva k blažitvi tržno cenovnih tveganj, je v Sloveniji sofinanciranje zavarovalnih premij, ki je z vidika izvajanja pomoči za zavarovanca in državo administrativno nezahteven ukrep. Poplačilo škodnega dogodka je v nasprotju s preostalimi ukrepi hitro.

Produkte kmetijskih zavarovanj v Sloveniji tržijo štiri komercialne zavarovalnice (Zavarovalnica Triglav, d.d., Agro Zavarovalnica, Zavarovalnica Sava, GENERALI zavarovalnica d. d.), ki delujejo prosto na trgu, od katerih pa le dve ponujata bolj tvegana zavarovanje rastlinske pridelave. Za povečanje interesa za zavarovanje kmetijske proizvodnje se v Sloveniji ukrep sofinanciranja zavarovalnih premij izvaja že od leta 2006. Glavni cilji ukrepa so:

- porazdelitev tveganj zaradi škode ob naravnih nesrečah. Ko država vstopa v sistem zavarovanja, preko sofinanciranja zavarovalnih premij, se tveganja zaradi škode po naravnih nesrečah, porazdelijo med državo, ki zagotovi sredstva za sofinanciranje premij, med zavarovalnice, ki ocenijo in izplačajo odškodnino za škodo ter kmetovalca, ki nosi del škode v obliki odbitne franšize in plača del zavarovalne premije;

- preprečevanje in zmanjšanje posledic naravnih nesreč, ki nastopijo kot posledica neugodnih vremenskih razmer ter
- zagotavljanje stabilnejšega dohodkovnega položaja KMG (MKGP (2017)).

Glede na neugodne vremenske razmere, katerim je izpostavljena Slovenija v zadnjih letih, bi pričakovali, da se bo delež kmetijskih gospodarstev, ki zavarujejo kmetijsko proizvodnjo močno povečal, vendar temu ni tako, zato bo potrebno kmete o pomenu zavarovanja pridelkov še dodatno ozaveščati.

Tabela 21: Izplačana sredstva za sofinanciranje zavarovalnih premij v kmetijstvu in deleži sofinanciranja zavarovalnih premij za rastlinsko in živalsko proizvodnjo od leta 2008 do 2019 za Slovenijo

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Izplačana sredstva	6,35	12,89	6,65	5,17	4,39	4,67	4,1	1,92	1,41	2,42	4,44	4,74
Delež sofinanciranja - rastlinska proizvodnja	40%	50%	50%	50%	50%	50%	40%	20%	20%*	20%**	40%***	50%
Delež sofinanciranja - živalska proizvodnja	20%	20%	20%	20%	20%	20%	20%	20%	20%	20%	20%	30%

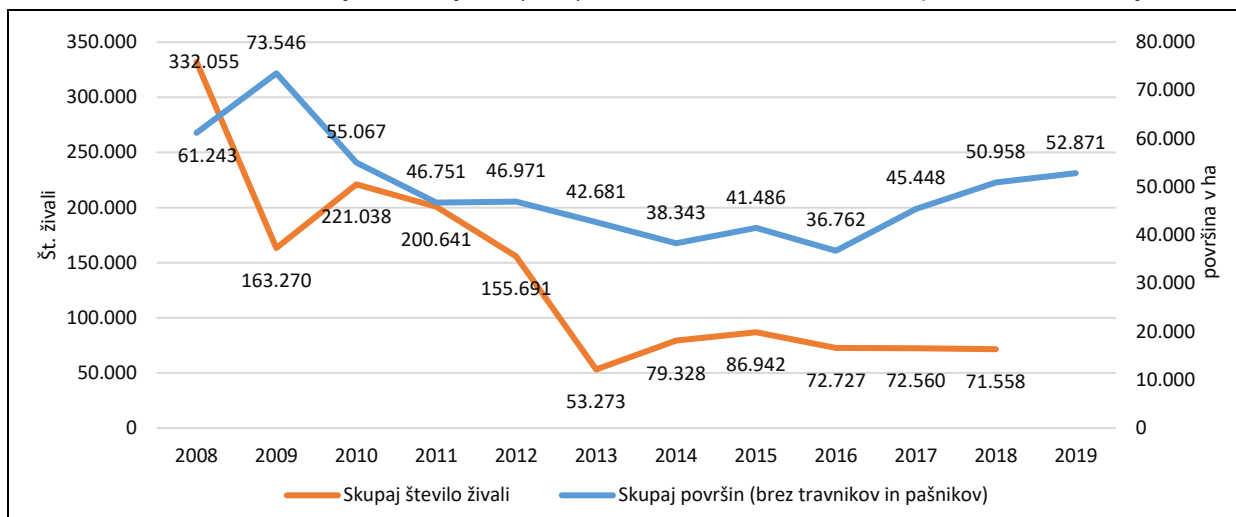
* 30% za sadje; ** 30% za hmelj in grozdje in 40% za sadje; ***50% sadje, grozdje in hmelj

Vir: KMGP

Iz tabele 21 je razvidno, da so proračunski izdatki namenjeni sofinanciranju zavarovalnih premij v rastlinski proizvodnji nihali. Sofinanciranje ukrepa se v vseh letih izvaja izključno iz sredstev nacionalnega proračuna, kar pa ima za posledico nihanja tudi v stopnji sofinanciranja. Število zavarovanih živali se je do leta 2013 zniževalo in se v naslednjih letih ustalilo (Slika 41), kljub stabilnemu deležu sofinanciranja. To kaže, da se interes za zavarovanje živalske proizvodnje ne povečuje. Ne glede na navedeno ocenjujemo, da je sofinanciranje zavarovalnih premij smiselno ohraniti tudi v delu, ki se nanaša na sofinanciranje zavarovanja živali za primer bolezni, saj se s tem zagotovi celovito obravnavo kmetijske proizvodnje ter s tem enako obravnavo vseh kmetijskih panog.

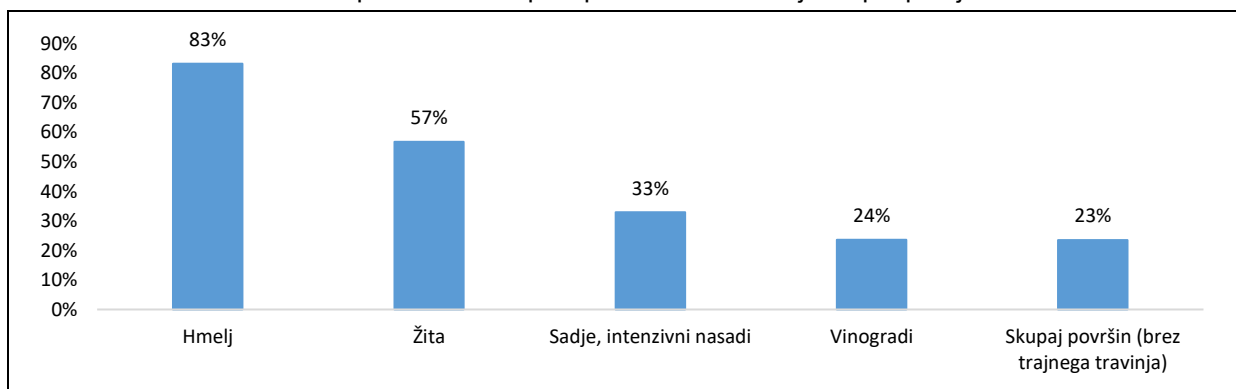
Podobno se zavarovanje kmetijskih zemljišč, kljub dokaj pogostemu pojavljanju škod od leta 2008 (Tabela 22) in sorazmerno visoki stopnji sofinanciranja do leta 2014, ni povečevalo (Slika 41). Stopnja sofinanciranja zavarovalnih premij se je za rastlinsko proizvodnjo leta 2015 skoraj prepolovila, v naslednjih leti pa je postopoma ponovno začela naraščati. To je najbrž eden od vzrokov, da so se od tega leta zavarovane površine začele povečevati. Na podlagi navedenega lahko zaključimo, da je interes za zavarovanje rastlinske proizvodnje majhen, saj je bilo v od leta 2015 do 2019 v povprečju zavarovanih samo 23 % kmetijskih površin brez trajnega travinja (Slika 42). Bistveno pa od povprečja odstopa zavarovanje proizvodnje hmelja (83 %) in žit (57 %).

Slika 41: Zavarovana kmetijska zemljišča (v ha) in število zavarovanih živali po letih za Slovenijo

Vir: MKGP

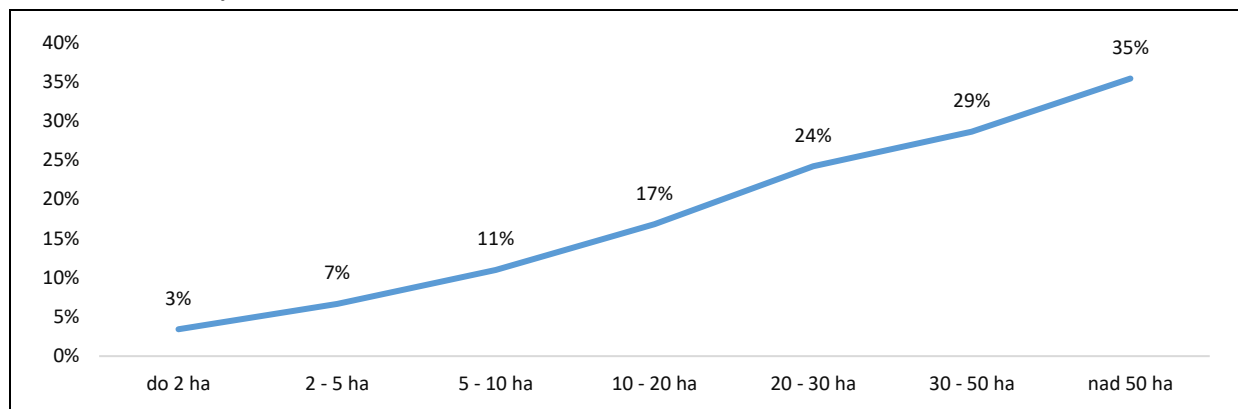
Slika 42: Delež zavarovanih površin od skupnih površin za Slovenijo za povprečje od leta 2015 do 2019

Vir: MKGP, ARSKTRP (Zbirna vloga: Kmetijska zemljišča v uporabi, KMRS)

Eden izmed vzrokov za nezainteresiranost po zavarovanju je zagotovo struktura slovenskega kmetijstva. Na sliki 43 namreč vidimo, da interes po zavarovanju kmetijske proizvodnje narašča z velikostjo KMG. To kaže, da mehanizem zavarovanje kmetijske proizvodnje nima pomembne vloge pri obvladovanja tveganj malih KMG, ki tveganja obvladujejo na druge načine (npr. z diverzifikacijo dohodka). Izpostaviti je potrebno tudi, da so do ukrepa sofinanciranje zavarovalnih premij upravičena le mala in srednja podjetja.

Slika 43: Delež št. KMG, ki so imeli leta 2019 sofinancirano zavarovalno premijo, od celotnega števila KMG, ki so leta 2019 odda zbirno vlogo, po velikostnih razredih kmetijskih zemljišč v uporabi za leto 2019, za Slovenijo

Vir: KMGP

3.7.2.3 Katastrofična tveganja

Za katastrofična tveganja je značilno, da se pojavijo bolj redko (frekvenca je nizka), imajo pa katastrofalne posledice. Posebna značilnost katastrofičnih tveganj je, da prizadenejo večjo skupino ali celo vse posameznike v določeni regiji. Navadno gre za obseg rizikov, ki so povsem izven možnih kapacitet KMG, kot tudi različnih tržnih produktov. Obsežne suše ali poplave so lahko klasičen primer iz skupine proizvodnih tveganj poljedelstva, vrtnarstva in sadjarstva, na področju živinoreje pa bi v to skupino lahko uvrstili pojav kužnih bolezni (npr. afriška prašičja kuga, ptičja gripa...). Zaradi obsežnosti izgub v primeru nastopa tovrstnih katastrofičnih tveganj in nedostopnosti instrumentov na trgu je navadno nujno, da se v upravljanje s tovrstnimi tveganji vključi država (Juvančič L. in sod. (2013)).

Slovenija se v obvladovanje teh tveganj aktivno vključuje s t. i. »ad hoc« ukrepi:

1. **Ukrepi za stabilizacijo trga:** To so ukrepi za podporo kmetijskim gospodarstvom za blažitev poslabšanja ekonomskega položaja pri prireji mleka in začasna izredna pomoč sektorju mleka in mlečnih proizvodov ter začasna izredna pomoč sektorju prašičjega mesa.
2. **»De minimis« ukrepi v okviru uredbe o pomoči ob nepredvidljivih dogodkih v kmetijstvu:** To so ukrepi v obliki finančne pomoči za nadomestilo škode zaradi požara in strele na kmetijskem gospodarstvu; ob smrti, invalidnosti ali nezmožnosti za delo; za nadomestilo škode v čebelarstvu; za nadomestilo škode ob poginu živali zaradi vraničnega prisada; za izpad krme v živinorejski proizvodnji na kmetijskem gospodarstvu 2017 in odpis najemnin pri Skladu kmetijskih zemljišč in gozdov Republike Slovenije. Slabost te skupine ukrepov je njihova nestabilnost kot tudi omejitve, ki je pogojena z Evropsko zakonodajo in sicer, da najvišji znesek pomoči de minimis za enotno podjetje v katerem koli obdobju treh let znaša 25.000 EUR v primarni kmetijski proizvodnji ter 30.000 EUR v ribištvi in akvakulturi.
3. **Ukrepi odprave posledic naravnih nesreč v kmetijski proizvodnji:** Ukrep se izvaja v skladu z Zakonom o odpravi posledic naravnih nesreč (ZOPNN), ki pa ni optimalen. Po analizi MKGP je celoten sistem stroškovno neučinkovit, glede na stroške izvedbe celotnega programa ter v primerjavi z višino sredstev, do katerih so oškodovanci na koncu upravičeni. Poleg tega je edina

naravna nesreča, za katero je po trenutno veljavnem ZOPNN mogoče pridobiti pomoč, suša. Za vse ostale naravne nesreče pa je mogoče pridobiti javno podporo v obliki zavarovalne premije, zato pomoč po ZOPNN ni dovoljena. Prav zaradi tega so bili v primeru katastrofičnih nesreč sprejeti tako imenovani interventni zakoni (pozeba 2016 in 2017).

Slovenija je v okviru zgoraj navedenih ukrepov iz nacionalnega proračuna v obdobju 2003 – 2019 skupaj izplačala 91,2 mio. EUR (Tabela 22). Od leta 2003 je bilo samo 5 let, ko ni bilo zaznanih večjih škod v kmetijstvu zaradi vremenskih razmer (Tabela 22). V tem obdobju je 62 % škod nastalo kot posledica suše, 18 % toče in 17 % pozebe (Slika 44).

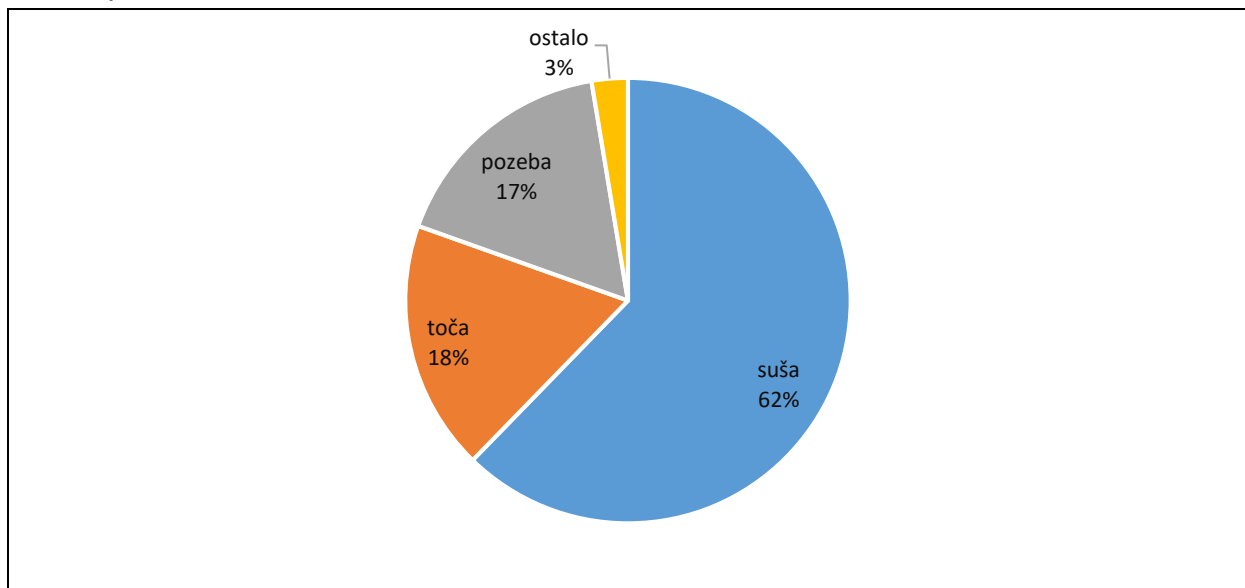
Tabela 22: Vrednost kmetijske proizvodnje v mio. EUR, višina škode v mio. EUR, delež škode od vrednosti kmetijske proizvodnje in izplačila državne pomoči od leta 2003 do 2019 za Slovenijo

	Vrednost kmetijske proizvodnje (mio. EUR)	Višina škode (mio. EUR)	Delež škode od vrednosti kmetijske proizvodnje (%)	Izplačila državne pomoči (mio. EUR)
2003	825	131	32%	35,6
2004	1.016	35	3%	9,6
2005	975	42	9%	9,6
2006	888	60	14%	10,2
2007	977	16,5	2%	4,4
2008	1.066	0	0%	0
2009	1.138	0	0%	0
2010	1.028	0	0%	0
2011	1.080	7	1%	0
2012	1.071	60	11%	5,7
2013	1.111	106	19%	5,2
2014	1.270	6,6	1%	0,4
2015	1.253	0	0%	0
2016	1.214	44,3	7%	3,5
2017	1.135	112	4%	7
2018	1.351		0%	0
2019	1.306	9,4	0%	*

*Izplačilo še ni bilo izvedeno.

Vir: MKGP

Slika 44: Delež škode glede na vrsto naravne nesreče od skupne škode za obdobje 2003 – 2019 za Slovenijo

Vir: MKGP

Načeloma so »ad hoc« ukrepi (izplačila) problematični iz več vidikov. Zaradi njihove nepredvidljivosti je zelo težavno zagotavljati proračunska sredstva. Po drugi strani pa povzročajo probleme tudi na ravni KMG, ker le-ti dobijo napačen signal s strani države, kar značilno negativno vpliva tudi na njihovo upravljanje s tveganji. S temi izplačili se spodbudi KMG, da proizvajajo pri večjem tveganju oziroma prevzemajo večje tveganje, kar ne nazadnje lahko vodi do pogostejših katastrof. Pri ukrepanju je torej potrebno zagotoviti, da se ne ustvarja dodatni »moralni hazard« na strani KMG, ki se lahko negativno odrazi npr. pri interesu za zavarovanje kmetijske proizvodnje.

Poleg zgoraj navedenih ukrepov je kot »dopolnilni« sistem upravljanja s katastrofičnimi tveganji primeren »Vzajemni sklad za proizvodna tveganja«. V Sloveniji tega instrumenta še ne izvajamo, kot pa ugotavljajo Juvančič L. in sod. (2013) se v zvezi z njegovo vzpostavitvijo pojavljajo številna vprašanja povezana s tveganji in sicer:

- nizek interes kmetijskih gospodarstev za vstop v skupni vzajemni sklad,
- težave pri vzpostavitvi pravil poslovanja,
- težave pri terminskem načrtovanju javnih podpor.

Pri vzajemnem skladu gre namreč za združevanje KMG z izrazitimi razlikami, tako v poslovno organizacijskih modelih, kot v velikosti, z regionalnimi specifikami in posledično različnimi tveganji s katerimi se soočajo. Ugotovljeno je bilo, da bi vzpostavitev enotnega mehanizma potrebovala visoko mero solidarnosti med družbeniki. Poleg vprašljivega zadostnega interesa zavarovancev, je izrazito zahtevna tudi vzpostavitev sklada (kapitalska ustreznost, upravljanje).

Prav tako pa imajo pomembno vlogo pri obvladovanju tveganj, s katerimi se soočajo KMG, tudi **ukrepi davčne in socialne politike**, saj so posebej prilagojeni KMG. V skladu s sedaj veljavno zakonodajo se lahko kmetijskim zavarovancem na zahtevo stranke, v primeru naravne nesreče, prispevki za

pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov delno zmanjšajo ali v celoti odpišejo. Prav tako se lahko, v kolikor je ogroženo preživljanje, zaradi posledic posebnih okoliščin, delno ali v celoti odpiše tudi davek, oziroma se dovoli odlog ali obročno odplačevanje.

3.7.3 Ključne ugotovitve

- Za kmetijske trge je značilna kratkoročna volatilnost cen, ki se prenaša na dohodek, in dolgoročni trend zniževanja cena kmetijskih proizvodov.
- Rastlinska proizvodnja in cene so bolj volatilne kot živalska proizvodnja, kar je posledica dejstva, da se rastlinska proizvodnja v glavnem vrši na prostem in je tako bistveno bolj podvržena vremenskim pojavom (suše, pozebe...), boleznim in škodljivcem.
- Proizvodi in storitve za tekočo porabo predstavljajo pomemben vir volatilnosti dohodka KMG. Posebej problematični so energenti (predvsem nafta) in z njimi povezani proizvodi, kot so »Gnojila in sredstva za izboljšavo tal«, ker je kmetijska proizvodnja zelo odvisna od njih. Njihove cene se določajo na svetovnem trgu, zato so zelo nestabilne in predstavljajo dodaten vir nestabilnosti v kmetijstvu.
- Vir nestabilnosti je tudi institucionalno okolje, ki lahko ob spremembah poveča volatilnost v kmetijstvu.
- Zaradi relativne majhnosti slovenskega trga lahko na nihanja cen zelo vplivajo nihanja cen na sosednjih trgih znotraj EU, kar lahko najbolj konkurenčni KMG tudi izkoristijo s prodajo na sosednjih trgih z višjo ravniyo cen.
- Pomemben stabilizator v kmetijstvu so proizvodno nevezana dohodkovna plačila (neposredna in OMD plačila).
- Kot pomoč pri obvladovanju normalnih tveganj je v Sloveniji na razpolago široka paleta ukrepov, ki se financirajo iz EU in državnega proračuna, čeprav mora ta tveganja obvladovati KMG samo.
- Glede na uspešno izvajanje nekaterih skupin ukrepov (ukrepi PRP 14-20, ukrepi vinogradništva) lahko sklepamo, da se KMG zavedajo pomena individualnih pristopov k obvladovanju tveganj.
- Ključni ukrep, ki prispeva k blažitvi tržno cenovnih tveganj, je v Sloveniji nacionalni ukrep sofinanciranje zavarovalnih premij, ki je z vidika izvajanja pomoči za zavarovanca in državo administrativno nezahteven. Poplačilo škodnega dogodka je, v nasprotju s preostalimi ukrepi hitro.
- Interes za zavarovanje rastlinske proizvodnje je majhen, saj je bilo v od leta 2015 do 2019 v povprečju zavarovanih samo 23 % kmetijskih površin brez trajnega travinja. Bistveno pa od povprečja odstopa zavarovanje proizvodnje hmelja (83 %) in žit (57 %). Interes se povečuje z velikostjo KMG.
- Od leta 2003 je bilo samo 5 let, ko ni bilo zaznanih večjih škod v kmetijstvu zaradi vremenskih razmer. V tem obdobju je 62 % škod nastalo kot posledica suše, 18 % toče in 17 % pozebe.
- Slovenija se v obvladovanje katastrofičnih tveganj aktivno vključuje z nacionalnimi t. i. »ad hoc« ukrepi, ki so problematični iz več vidikov (zagotavljanje proračunskih sredstev, sporočanje

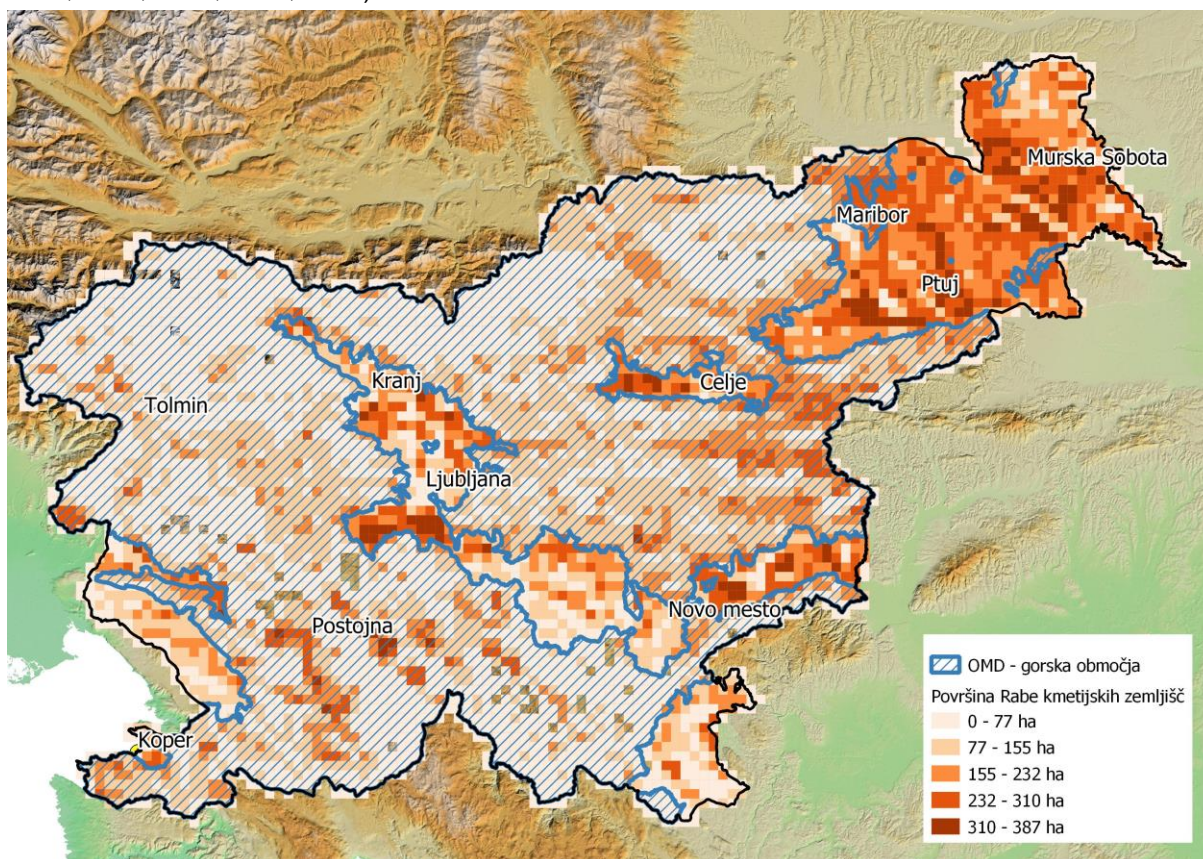
napačnih signalov KMG, ustvarjanje dodatnega »moralnega hazarda« na strani KMG, ki se lahko negativno odrazi npr. pri interesu za zavarovanje kmetijske proizvodnje).

- Za vzpostavitev »Vzajemnih skladov za proizvodna tveganja« se postavljajo številna vprašanja (nizek interes kmetijskih gospodarstev za vstop v skupni vzajemni sklad, težave pri vzpostavitvi pravil poslovanja, težave pri terminskem načrtovanju javnih podpor, potrebna visoka mera solidarnosti med družbeniki...)

3.8 Ohranjanje proizvodnega potenciala

Kmetijske površine so glede na Evidenco dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč (v nadaljevanju: Evidenca dejanske rabe) veliko bolj pogoste na vzhodnem delu in bistveno manj na obrobju zahodnega dela Slovenije (Slika 45). Glavni vzrok za to so reliefne značilnosti (višja nadmorska višina, razgiban relief, kraško površje...), kjer je kmetijska proizvodnja omejena, stroški pa so višji. Na sliki 45 vidimo, da se večina kmetijskih površin nahaja na OMD - gorskem območju..

Slika 45: Površina Rabe kmetijskih zemljišč (Raba id: 1300, 1222, 1100, 1211, 1321, 1221, 1230, 1190, 1180, 1160, 1240, 1212, 1800) v ha na kvadrantu 2x2 km

Vir: MKGP - RKG (Grafični sloj dejanske rabe kmetijskih zemljišč za leto 2020), lasten izračun

Glede na dejstvo, da je dohodek v kmetijstvu bistveno nižji kot v ostalem gospodarstvu in da se razlika samo še povečuje, postaja ohranjanje proizvodnega potenciala kmetijstva velik izziv. Takšne dohodkovne razmere na eni strani povzročajo pritiske na zmanjševanje obsega kmetijskih površin

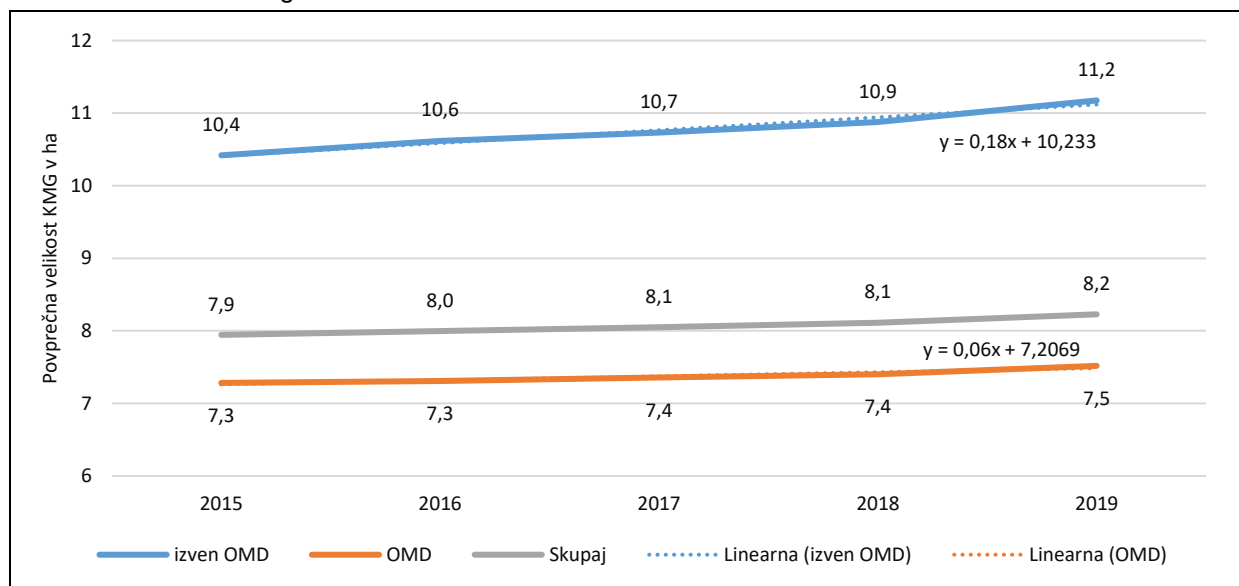
zaradi **degradacije (npr. pozidave...)** in na drugi **opuščanja, kar se odrazi v zaraščanju kmetijskih površin.**

Iz kazalnikov stanja C.12 (število kmetij) in C.17 (kmetijska zemljišča) je razvidno, da se v Sloveniji dogaja proces, kjer določena KMG opuščajo kmetovanje, hkrati pa se ne zmanjšuje skupna kmetijska površina. Povprečna velikost KMG tako raste, iz 6,29 ha v letu 2005 na 6,99 ha v letu 2016. Iz stališča dohodka je to pozitivna sprememba, ki pa ima lahko v nekaterih oblikah tudi negativne učinke na podeželje (demografske, socialne, ekološke...).

Za natančnejšo analizo agregatni podatek kazalnika stanja C.17 ni primeren, ker ne omogoča razlikovanja povprečne velikosti KMG po različnih območjih. Nekoliko primernejši so podatki o velikosti KMG iz zbirnih vlog, ki pa zajemajo krajše časovno obdobje (od leta 2015) in manjšo populacijo KMG (okoli 57.000 KMG). To se odrazi v večji povprečni velikosti KMG, ki je bila leta 2016 za okoli 1 ha višja kot povprečna velikost celotne populacije iz kazalnika stanja C.17. V obeh primerih je opazen enak trend povečevanja povprečne velikosti¹⁸. Na sliki 46 vidimo, da je povprečna velikost KMG izven OMD bistveno nad povprečjem in še bolj nad povprečno velikostjo KMG v OMD. Pomembno pa je, da se je v obdobju petih let povprečna velikost KMG izven OMD večala za več kot 3 krat hitreje kot v OMD.

Za to kratko obdobje lahko torej zaključimo, da se **izven OMD dogaja proces**, kjer površine KMG, ki so prenehala s kmetovanjem, začnejo obdelovati KMG, ki nadaljujejo s kmetovanjem. **Na OMD pa** se opuščene površine v celoti najbrž ne prenesejo na obstoječe KMG, ki prevzamejo samo za kmetijstvo bolj primerne površine. Posledica tega je, da se na ostanku kmetijskih površin popolnoma preneha s kmetijsko proizvodnjo, kar se izrazi z zaraščanjem kmetijskih površin.

Slika 46: Povprečna velikost KMG v OMD, izven OMD in za celotno Slovenijo od 2015 do 2019 za KMG, ki so oddali zbirno vlogo

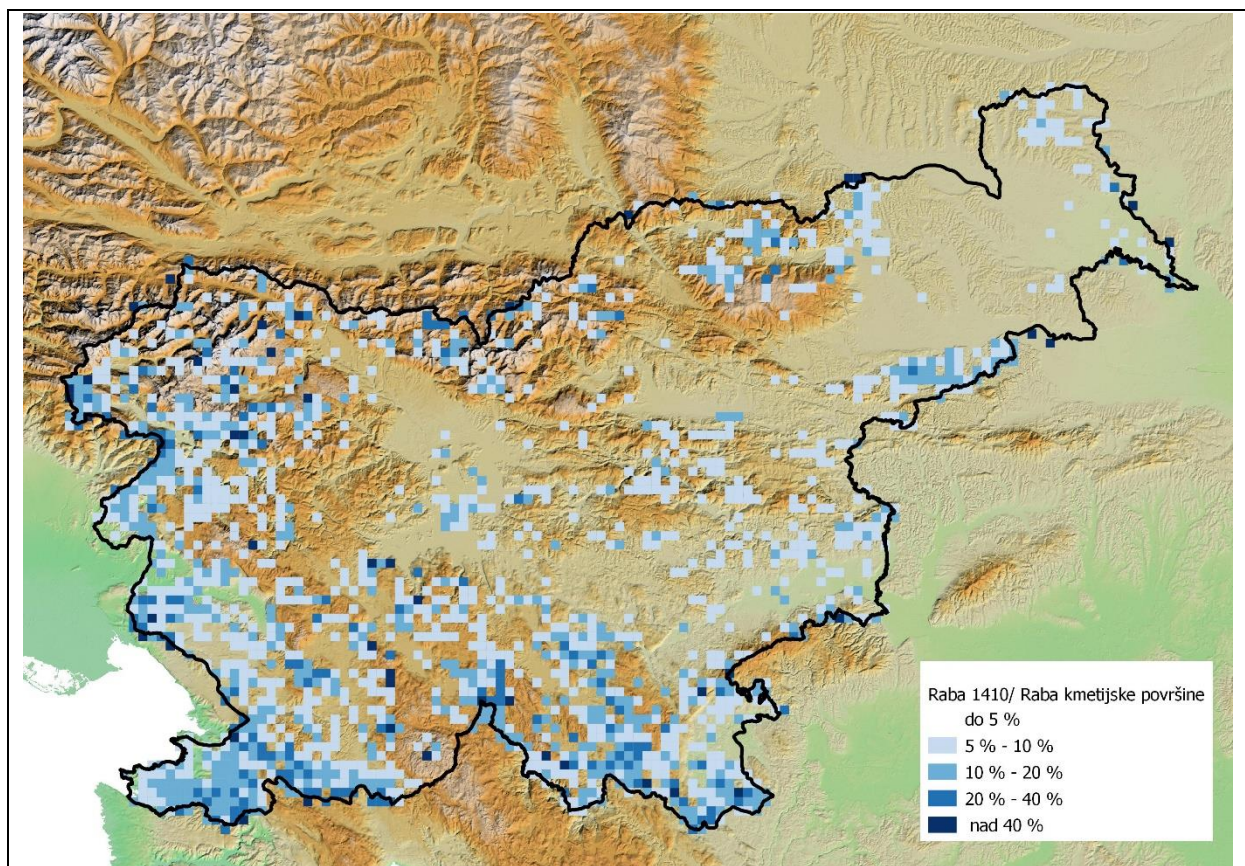
¹⁸ Iz podatkov zbirnih vlog 2015-2019 je razvidno, da so se skupne prijavljene površine v zbirno vlogo povečale za 1,3 % (ARSKTRP), število KMG, ki so oddali zbirno vloga, pa zmanjšalo za -1,5 % (ARSKTRP).

Vir: ARSKTRP – zbirna vloga, lasten preračun

Sprememba kmetijskega zemljišča v gozd je dolgoročni proces, ki se kratkoročno težje zazna in zato preko kratkoročnih instrumentov kmetijske politike težje preprečuje. Kljub temu pa je mogoče posredno identificirati območja, ki so pod večjim pritiskom zaraščanja, z uporabo Evidence dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč, šifre rabe 1410 - kmetijska zemljišča v zaraščanju. Na teh površinah se pojavljajo mlado olesenelo ali trnasto rastje ter drevesa in grmičevje, običajno različnih starosti, katerih pokrovnost je 20-75%.

V letu 2020 je raba 1410 predstavljala 24.700 ha ali 3,7 % kmetijskih zemljišč. Iz slike 47 je razvidno, da je ta **delež neenakomerno porazdeljen po ozemlju Slovenije**. Z nekaj izjemami (Haloze, Koroška...) je pritisk zaraščanja bistveno manjši na osrednjem in vzhodnem delu Slovenije, ki je skoraj v celoti izven OMD in kjer se nahaja največ kmetijskih zemljišč (Slika 45). Deleži so višji in pogostejši v zahodnem, jugozahodnem, južnem in jugovzhodnem delu Slovenija (Slika 47). To so območja, kjer je pritisk opuščanja kmetovanja in posledično izgube proizvodnega potenciala največji.

Slika 47: Delež vsote površin rabe 1410 (Kmetijsko zemljišče v zaraščanju) od vsote kmetijskih površine v kvadrantu 2x2 km

Vir: MKGP - RKG (Grafični sloj dejanske rabe kmetijskih zemljišč za leto 2020), lasten izračun

Za preprečevanja zaraščanja v Sloveniji od leta 2017 izvajamo nacionalni »de minimis« ukrep odpravljanje zaraščanja na kmetijskih zemljiščih. Ukrep se izvaja na kmetijskih zemljiščih v zaraščanju (Raba 1410) z agromelioracijskimi deli (krčitev grmovja in dreves, odstranitev kamnitih osamelcev in izravnava zemljišča), ki tem zemljiščem vrnejo kmetijsko funkcijo. Po podatkih ARSKTRP (2020) je bil

od leta 2017 do leta 2020 ukrep izveden na samo dobrih 22 ha kmetijskih zemljišč v zaraščanju. Majhen interes za izvajanje tega ukrepa je kljub sorazmerno veliki podpori (3.000 EUR/ha) najverjetneje posledica dejstva, da so vzroki za zaraščanje vse manj naravno pridelovalni, strukturni ter agrarno politični in vse bolj socio-ekonomsko-demografski (Cunder (1999)). Očitno je, da ima na določenih območjih SKP s svojimi instrumenti omejen vpliv, kljub temu pa raziskava Terres J-M., in sod. (2013) kaže, da imajo javne **podpore poleg neposrednega dohodkovnega učinka tudi posreden učinek na ohranjanju proizvodnega potenciala**. Modelska analiza Brady M. in sod. (2017) pa je to kvantitativno potrdila. Če bi ukinili javne podpore v EU, bi se kmetijske površine na nivoju EU skrčile za 6,5 %, pri čemer njivske površine za skoraj 4 %, travniške površine pa za okoli 12 %.

Tabela 23: Izvor povečanja dejanske rabe 3000 (Pozidano in sorodno zemljišče) od leta 2014 do leta 2020 za Slovenijo

Šifra rabe	Opis	Površina (ha)	Delež od skupaj
1300	Trajni travnik	3.922	42 %
1222	Ekstenzivni oziroma travniški sadovnjak	1.141	12 %
1100	Njiva	719	8 %
1211+1321+1221+1230+1190+1180+1160+1240+1212+1800	Druga kmetijska zemljišča	199	2 %
1410+1420+1500+1600	Ostala kmetijska zemljišča	1.927	21 %
2000	Gozd	1.385	15 %
4100+4210+4220+5000+6000+7000	Ostala nekmetijska zemljišča	89	1 %
3000	Skupaj prehod v dejansko rabo - Pozidano in sorodno zemljišče	9.382	

Vir: MKGP – RKG (Grafični sloj dejanske rabe kmetijskih zemljišč za leto 2014 in sloj za leto 2020), lasten izračun

Zelo pomemben vir izgub kmetijskih zemljišč je njihova degradacija. Od leta 2014 do 2020¹⁹ je 9.382 ha zemljišč prešlo iz drugih kategorij dejanske rabe v kategorijo pozidanih in sorodnih zemljišč (šifra dejanske rabe 3000 - Površina, na kateri so zgradbe, ceste, ki vodijo do naselij ali hiš, parkirni prostori, rudniki, kamnolomi in druga infrastruktura, ki služi za opravljanje človeških dejavnosti). Skrb vzbujajoče pa je, da kar 84 % teh površin izvira iz vseh kmetijskih zemljišč in kar 63 % drugih kmetijskih zemljišč (Tabela 23). Zaradi vse hitrejšega gospodarskega razvoja Slovenije je v prihodnje pričakovati vse večji pritisk po degradaciji kmetijskih zemljišč, posebej na območjih gostejše poselitve. Degradacija kmetijskih zemljišč je proces, kjer se kmetijska zemljišča nepovratno uničijo. To mora biti razlog, da ima kmetijska politika ta proces čim bolj pod kontrolo. Z degradacijo kmetijskih zemljišč se trajno zmanjšuje obseg kmetijskih zemljišč in posledično zmanjšuje prehranska varnost Slovenije (in tudi EU).

V Sloveniji je varovanje kmetijskih zemljišč ustavna kategorija, ki se ureja v okviru Zakona o kmetijskih zemljiščih (ZKZ). Med cilje ZKZ spada ohranjanje in izboljševanje pridelovalnega potenciala ter

¹⁹ Za analizo so bili uporabljeni podatki slojev rabe za leto 2014 in za leto 2020, ker so starejši podatki zaradi metodološki sprememb v zajemu podatkov slabše primerljivi in manj realni. V tem 6 letnem obdobju prikažemo dva cikla zajema dejanske rabe.

povečevanje obsega kmetijskih zemljišč za pridelavo hrane in trajnostno ravnanje z rodovitno zemljo. ZKZ prav tako ureja varstvo kmetijskih zemljišč pred spreminjanjem namenske rabe. Spreminjanje namenske rabe in načrtovanje posegov na kmetijskih zemljiščih je mogoče v postopkih priprave občinskih prostorskih načrtov (OPN) in državnih prostorskih načrtov (DPN). V postopek sprejemanja teh prostorskih aktov je vključen MKGP kot nosilec urejanja prostora za področje kmetijstva. MKGP se do predlogov sprememb namenske rabe opredeli z vidika varovanja kmetijskih zemljišč pred spremembo namenske rabe in z vidika razvoja kmetijstva v občini. ZKZ predvidela tudi določitev trajno varovanih kmetijskih zemljišč (TVKZ) in ocena je, da bo teh zemljišč 350.000 ha. TVKZ se bodo določila v OPN. Ko bodo določena jih ne bo mogoče spreminjati vsaj 10 let po določitvi le-teh.

ZKZ ščiti kmetijska zemljišča tudi z vidika prometa in zakupa le-teh na način, da ureja postopek prodaje in zakupa ter določa predkupne upravičence pri njihovem nakupu in zakupu. Na tem področju se predvidevajo spremembe, ker ZKZ v tem delu ne dosega želenih rezultatov oziroma se v praksi pojavljajo težave pri izvajanju zakona.

3.8.1 Ključne ugotovitve

- Zaznati je proces prestrukturiranja kmetijstva, kjer se število KMG zmanjšuje, kmetijske površine pa se ohranjajo. To se kaže v povečevanju povprečne velikosti KMG, ki glede na podatke iz leta 2016 znašajo 6,99 ha. Povprečna velikost KMG, ki oddajajo zbirno vlogo je bila v letu 2019 8,2 ha.
- Trend povečevanja povprečne velikosti KMG je najbolj očiten izven OMD, kjer je povprečna velikost KMG, ki oddajajo zbirno vlogo, od leta 2015 rasla 3 krat hitreje kot v OMD. Kljub temu je s stališča dohodkovnega približevanja dohodkom ostalega gospodarstva ali EU, ta trend prepočasen.
- Na OMD se prestrukturiranje dogaja v smeri, da se opuščajo t. i. marginalne površine, ki se postopoma zaraščajo. Pritisk zaraščanja je največji v zahodnem, jugozahodnem, južnem in jugovzhodnem delu Slovenija. Pomembno vlogo pri ohranjanju kmetijskih zemljišč in preprečevanju njihovega zaraščanja imajo javne podpore, kajti brez njih bi se obseg kmetijskih zemljišč zmanjšal.
- Degradacija kmetijskih zemljišč je izredno pomemben problem izgube proizvodnega potenciala, ker se s tem kmetijska zemljišča nepovratno izgubijo kmetijsko funkcijo. Zaskrbljujoče je, ker se večina pozidav zgodi ravno na kmetijskih zemljiščih, kljub ustavnemu in zakonskemu varovanju.

4 SWOT ANALIZA

PREDNOSTI	SLABOSTI
<ol style="list-style-type: none"> 1. Velik delež družinskih KMG omogoča pridobivanje stabilnejšega ne-kmetijskega dohodka in s tem povečevanja odpornosti posameznega KMG (3.6.4 in 3.6.5) 2. Diverzifikacija kmetijskega dohodka in pridobivanje dohodka iz dopolnilnih dejavnosti ter gozdarstva povečuje odpornost KMG (bolj na OMD območjih in na manjših KMG) (3.6.5) 3. Pozitiven vpliv javnih podpor (predvsem neposredna in OMD plačila) (zmanjševanje razlik v dohodku, blažilec volatilitnosti v kmetijstvu – stabilizacija dohodka, ohranjanje proizvodnega potenciala) (3.6.6) 4. OMD plačila kompenzirajo višje stroške kmetovanja (3.6.8) 5. Manjša koncentracija neposrednih plačil velikim prejemnikom v primerjavi z EU (3.6.7.2) 6. KMG imajo na razpolago ukrepe, ki jim omogočajo individualno obvladovanje tveganj (sofinanciranje kmetijskega zavarovanja, ukrepi v okviru programa razvoja podeželja za prilagajanje na ekstremne vremenske razmere...) (3.7.2) 7. Načelna naklonjenost KMG za vključevanje v skupinske oblike obvladovanja tveganj kot so vzajemni skladi (3.7.2) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izrazito nižji dohodek iz kmetijstva v primerjavi z ostalim gospodarstvom in v primerjavi z EU, ki se prepočasi povečuje (3.6.1, 3.6.2, 3.6.4) 2. Velike razlike v dohodku med kmetijskimi panogami, ekonomsko velikostjo KMG, OMD ter ne OMD (3.6.1, 3.6.2, 3.6.4) 3. Slaba struktura slovenskega kmetijstva (nizka povprečna velikost KMG, veliko samooskrbnih KMG, veliko nespecializiranih KMG, velik delež KMG uvrščen v območja z omejeni dejavniki za kmetovanje) (3.6.1) 4. V določenih sektorjih je položaj v primerjavi z EU in/ali med sektorji slabši, predvsem pri reji krav dojilj, pitanju govedi, reji drobnice, priraji mleka. (3.6.3) 5. Večja odvisnost kmetijstva od javnih podpor, pri čemer so določeni sektorji bistveno bolj odvisni od drugih, zato so bolj izpostavljeni sprememba kmetijske politike (3.6.6) 6. Dosedanja vrednost plačilnih pravic (na hektar) ni enaka za vsa KMG (3.6.7.1) 7. Majhen interes KMG, po vključevanju v individualne sheme za obvladovanje tveganj (3.7.2) 8. KMG se zanašajo na »ad hoc« ukrepe obvladovanja tveganj (3.7.2) 9. Pomanjkanje določenih instrumentov za obvladovanje tveganj (npr. vzajemni sklad) (3.7.2) 10. Slabša kakovost zbranih ekonomskih podatkov v okviru FADN (3.6.2) 11. Opuščanje kmetovanja in posledično zaraščanje je bolj prisotno na OMD (3.8)
PRILOŽNOSTI	NEVARNOSTI
<ol style="list-style-type: none"> 1. Rast gospodarstva omogoča rast nekmetijskih virov dohodka (plače izven kmetijstva), ki so bolj stabilni kot kmetijski dohodek (Analiza splošno poglavje in 3.6.5) 2. Povpraševanje po proizvodih slovenskega kmetijstva na trgu EU in na tretjih trgih omogoča agilnim posameznikom ali skupinam višje dohodke (3.7.1) 3. Napredek tehnike in tehnologij v družbi in njihov prenos v kmetijstvo omogoča doseganje višjih dohodkov v kmetijstvu (Analiza specifični cilj AKIS) 4. Povečan interes kupcev za lokalne in EKO pridelke ter kratke verige omogoča povečanje dohodkov KMG (3.6.5) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dolgoročni trend zniževanja cen kmetijskih proizvodov (3.7.1) 2. Pojav motenj na notranjem trgu EU in tretjih trgih zaradi pojava zdravstvenih in sanitarnih nesreč ter zunanjetrogovinskih sporov (3.7.1) 3. Vse pogostejše pojavljanje katastrofičnih vremenskih pojavov in klimatskih sprememb (3.7.2) 4. Velika volatilitnost na kmetijskih trgih (proizvodov in »inputov«) (3.7.1) 5. Majhnost slovenskega trga v primerjavi s sosednjimi trgi znotraj EU povzroča večjo volatilitnost cen kmetijskih pridelkov na slovenskem trgu (3.7.1) 6. Zniževanje ravni javnih sredstev namenjenih kmetijstvu in zaostrovanje pogojev za pridobitev javnih sredstev (3.6.7) 7. Za opuščanje kmetovanja so vse pomembnejši socialni, ekonomski in demografski dejavniki (3.8)

5 VIRI IN LITARATURA

Agencij RS za okolje (ARSO) (2016): [KM04] Intenzivnost kmetijstva. Pridobljeno 17.9.2020 s spletne strani: <http://kazalci.arso.gov.si/sl/content/intenzivnost-kmetijstva-2>.

Barthomeuf, L.-T. (2008): Other Gainful Activities, Pluriactivity and Farm Diversification in EU-27. LTB D(2008). Brussels, European Commission, Directorate General for Agriculture and Rural Development, G.2. Economic analysis of EU agriculture. Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: <http://docplayer.net/123197615-Other-gainful-activities.html>.

Brady M. in sod. (2017): Impacts of Direct Payments – Lessons for CAP post-2020 from a quantitative analysis. Lund, AgriFood Economics Centre. Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: <https://www.researchgate.net>.

Cunder T. (1999): Zaraščanje kmetijskih zemljišč v slovenskem alpskem svetu. Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: <https://www.researchgate.net>.

Evropska komisija (2018): Direct payments. Pridobljeno 14. 10. 2021 s spletne strani: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/farming/documents/direct-payments_en.pdf

Erjavec E. in sod. (2018): Vrednotenje slovenske kmetijske politike v obdobju 2015–2020. Raziskovalna podpora za strateško načrtovanje po letu 2020. Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije. Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: <https://www.researchgate.net>.

Guiomar N. in sod. (2017): Typology and distribution of small farms in Europe: Towards a better picture Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: <https://www.sciencedirect.com>.

Hill B. in sod.. (2015): Comparison of farmers' incomes in the eu member states. Brussels, European Parliament. Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: <https://www.researchgate.net>.

Jarossová M. A.. (2019): Organic foods in European Union: The brief case of organic farming, consumption, distribution and import of organic foods. Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: <https://www.researchgate.net>.

Juvančič L. in sod. (2013): Razvoj celovitega sistema za obvladovanje proizvodnih in dohodkovnih tveganj v slovenskem kmetijstvu in ribištvu, Zaključno poročilo ciljnega raziskovalnega projekta št. ARRS-CRP-ZP-2013-02/10. Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: <https://www.dlib.si/>.

Juvančič L. in sod. (2019): Učinki in perspektive SKP na slovensko kmetijstvo in podeželje (V4-1608)

Kmetijski inštitut Slovenije (KIS) (2018): Poročilo o stanju kmetijstva, živilstva, gozdarstva in ribištva. Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: https://www.kis.si/f/docs/Porocila_o_stanju_v_kmetijstvu_OEK/ZP_2018_splosno__priloge_koncna_02.12.pdf

Kmetijski inštitut Slovenije (KIS) (2019): Slovensko kmetijstvo v številkah. Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: https://www.kis.si/f/docs/Slovensko_kmetijstvo_v_stevilkah_OEK/KIS_Slovensko_kmetijstvo_v_stevilkah_2019_SLO_splet_.pdf

Kmetijski inštitut Slovenije (KIS) (2021): Modelne kalkulacije. Pridobljeno 29.9.2021 s spletne strani: https://www.kis.si/MODELNE_KALKULACIJE_2

Kožar M. (2016): CRP - Analiza kakovosti rezultatov FADN za Slovenijo. Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije. Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: <https://www.dlib.si/>.

Latruffe L. in sod. (2013): Does land fragmentation affect farm performance? A case study from Brittany, Factor Markets Working Paper No. 40/April 2013, Brussels: Centre for European Policy Studies (CEPS). Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: <https://www.sciencedirect.com>.

Matthews A. (2016): The dependence of EU farm income on public support. Pridobljeno 15.9.2020 s spletne strani: <http://capreform.eu/the-dependence-of-eu-farm-income-on-public-support/>

MKGP (2017): Naravne nesreče, ki so prizadele kmetijsko proizvodnjo med leti 2003 in 2017

Oblak O. in sod. (2003): Ocena skupnega dohodka na kmečkih gospodarstvih v Sloveniji. Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: <https://www.researchgate.net>.

Saint-Cyr L. in sod. (2016): Farm Fragmentation, Performance and Subsidies in the European Union - Technical Report, Rennes: FLINT. Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: <https://www.researchgate.net>.

Statistični urad RS (SURS) (2016): Struktura kmetijskih gospodarstev. Pridobljeno 17.9.2021 s spletne strani: <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/6208>.

Statistični urad RS (SURS) (2020): Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2020. Pridobljeno 17.9.2021 s spletne strani: <https://www.stat.si/StatWeb/news/Index/9459>.

Tanšek S. (2017): Obvladovanje tveganj v kmetijstvu, Univerza v Ljubljani - diplomska naloga. Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=106511&lang=slv>

Terres J-M. in sod. (2013): Assessing the risk of farmland abandonment in the EU. Ispra, Joint Research Centre Institute for Environment and Sustainability. Pridobljeno 15. 9. 2020 s spletne strani: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/>

Zagorc B., Moljk B., Brečko J. (2021): Metodologija in pojasnila k modelnim kalkulacijam Kmetijskega inštituta Slovenije. Pridobljeno 29. 9. 2021 s spletne strani: https://www.kis.si/f/docs/MODELNE_KALKULACIJE_2/Metodoloska_MK_februar2021.pdf

Žgajnar, J., Kavčič, S., Zagorc, B., Brečko, J., Moljk, B., Hiti Dvoršak, A., Jerič, D. 2020. Tipična kmetijska gospodarstva, analizirana s pomočjo MKMG : predstavitev na ravni posameznih proizvodnih načrtov s ključnimi proizvodnimi in ekonomskimi kazalniki. Ljubljana: [s. n.], 2020. 301 str

Žgajnar, J., Kavčič, S., Erjavec, E. 2021a. Scenarijska ocena vpliva sprememb SKP po 2023 na ekonomski položaj tipičnih kmetijskih gospodarstev; Prvo poročilo. Naročnik: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije, pogodba št. 2330-21-310014, projektna naloga št. 430-97/2021. 166 strani

Žgajnar, J., Kavčič, S., Erjavec, E. 2021b Scenarijska ocena vpliva sprememb SKP po 2023 na ekonomski položaj tipičnih kmetijskih gospodarstev; alternativni scenarij s podscenariji; Drugo poročilo. Naročnik: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije, pogodba št. 2330-21-310014, projektna naloga št. 430-97/2021. 135 strani

Žgajnar, J., Kavčič, S., Erjavec, E. 2021c. Analiza reformskih scenarijev prvega stebra SKP 2023-2027 na ravni tipičnih kmetijskih gospodarstev v Sloveniji : predavanje na sejmu AGRA, 25. avg. 2021.

Žgajnar, J., Kavčič, S., Erjavec, E. 2021d. Scenarijska ocena vpliva sprememb SKP po 2023 na ekonomski položaj tipičnih kmetijskih gospodarstev - rezultati končnega scenarija. Naročnik: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije, pogodba št. 2330-21-310014, projektna naloga št. 430-97/2021. 51 strani